هوچي منهنجي آتمڪهاڻي

سنڌي ادبي پبلشنگ ايجنسي
گاڏي کاتو حيدرآباد

هوچي منهن جي آتم ڪهاڻي

سنڌيڪار :

رسول بخش پليجو

سنڌي ادبي پبلشنگ ايجنسي
گاڏي کاتو حيدرآباد

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.
پاران ايم ايچ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

پهريون ڇاپو — اپريل ۱۹۷۲ع
ٻيو ڇاپو — جنوري ۱۹۷۵ع
ٽيون ڇاپو — مارچ ۱۹۸۲ع
ڇپائيندڙ — محمد اشرف لاکو
ٻانهن ٻيلي — منير احمد ٻوگڙي

قيمت ۹-۰۰

هي ڪتاب محمد اشرف لاکي "غني جي پرنٽرس" هوم اسٽيڊ هال اچڙهي کان ڇپائي سنڌي ادبي پبلشنگ ايجنسي گاڏي کاتو حيدرآباد مان پڌرو ڪيو.

مهاڳ

دنيا جي ٻين مظلوم ملڪن جي عوام وانگر سنڌي عوام به پنهنجي وطن جي ڇوٽڪاري، ترقي ۽ شان لاءِ جدوجهد ڪري رهيو آهي.

سنڌ جي نوجوان نسل، سنڌي اديبن، شاعرن، دانشورن، شاگردن ۽ قومي ڪارڪنن ان جدوجهد ۾ وڏو حصو ورتو ۽ ڪافي ڪاميابيون حاصل ڪيون آهن. گذريل تجربي ثابت ڪري ڏيکاريو آهي ته اسان جي جدوجهد جي راه ۾ گهڻيون رڪاوٽون به آهن. انهن مان هڪڙي وڏي رڪاوٽ اها به آهي جو اڃا اسان جي ڪارڪنن ۽ عوام کي انقلابي جدوجهد جي لاهين چاڙهين، صحيح وات ۽ ان جي گس جي وڙن وڪڙن، ڏيٺين ۽ اڻانگن لڪن جي پوري خبر ناهي. ان ڪري اسين بار بار ڪيتريون غلطيون ڪريون ٿا، پاڻ ۾ ٻڌي ڪري نٿا سگهون، لڳاتار جدوجهد نٿا ڪري سگهون، پنهنجي ۽ پرائي جي پوري ڇاڻ ڪري نٿا سگهون، پيري پيري سان دوکا کائون ٿا ۽ پڇتايون ٿا.

دنيا جي ٻين ملڪن ۽ ٻين قومن جي حالت به

پهريائين اسان جهڙي هوندي هئي. انهن ۾ اهڙيون ئي سنگين غلطيون ڪيون ۽ انهن جي ڪري ڳريون مصيبتون ۽ ناڪاميون سٺيون. آخر هنن پنهنجين غلطين مان سبق پرايو، نوان تجربا ۽ آزمائشون ڪيون. هنن اهڙا ڏاها دلير ۽ سرويچ ڪارڪن ۽ اڳواڻ پيدا ڪيا، جن کين لڪن لانگهن مان لنگهائي پار ڪيو ۽ منزل تي رسايو.

ٻين قومن جي جدوجهد ۽ اسان جي جدوجهد ۾ گهڻا فرق آهن، زماني جا، ماحول جا ۽ حالتن جي پر اسان ۽ هنن جي وچ ۾ ڪيتريون ڳالهيون ساڳيون به آهن.

ان ڪري جيڪڏهن اسين پانيون ته سدائين پٺتي نه رهون ۽ اونداهي ۾ ٿوڙيون نه ڏيندا رهون ته پوءِ اسان کي گهرجي ته پنهن جي تجربي مان به سبق پرايون ۽ ساڳئي وقت پنهن جي ساٿي ۽ اڳواڻ قوم سندن سرواڻن جي جدوجهد جي ڄاڻ به حاصل ڪريون ۽ انهن جي تجربن مان سبق حاصل ڪريون. ائين ڪرڻ سان اسين بار بار ٿلجڻ کان بچي وينداسون.

انهيءَ مقصد لاءِ سنڌي عوامي ڪتاب گهر "نئين دور جا برک انقلابي" نالي ڪتابي سلسلو شروع ڪيو آهي. انهيءَ سلسلي جا ڪتاب اسان کي سيڪاريو ته دنيا جي مشهور انقلابي قومن ڪهڙيون واٽون ونئي انقلاب جي منزل ماڻي.

سنڌي ادب کي هن وقت هر قسم جي علم جي دولت سان مالا مال ڪرڻو آهي ۽ ان کي دنيا جي عظيم ٻولين جي صف ۾ ويهارڻو آهي. اسان کي اميد آهي ته هيءَ ننڍڙي ڪوشش به ان سلسلي ۾ مدد ڏيندي.

رسول بخش پليجو

حيدرآباد
٣١ مارچ ١٩٧٢ع

[ڪاري ڪڪر هيٺ مون جهيڙيندي ڇڏيا
ڪـــارا ڪنڌ هتن ۾ اڙل وڇيرا هيـــٺ ،

ٿي تنين سان، ڏيـــئي موٽڻ جنين مِيهڻو. (شاه)
آءٌ ويٽنام جـــو رهاڪو آهيان.... جي ها آءٌ ويٽنامي آهيان. مون کي انهيءَ ڳالهه تي فخر ۽ ناز آهي، ته مون اتي جي نيري پاڻيءَ، ساين ٻنين ۽ وڏن پربت جيڏن جبلن ۾ اک کولي. منهنجي ڏاڏاڻي ڏيهه جو نالو ”سين“ آهي پر آءٌ ”چاڏوڪ“ نالي شهر۾ڄائس جيڪو ”ليم“ درياه ۽ اسان جي صوبيءَجي شاهي سڙڪ جي وچ ۾ آهي. منهنجو وطن دلير ۽ بهادر انسانن‌جي سرزمين آهي. جڏهن ڪنهن به سامراجي قـوت ويٽنام ڏانهن اک کڻي نهاريو، تڏهن اسان جـــي مٿير مڙسن جهٽ ڏيئي هڪ ئي وار سان انهيءَ قوت جـــا هٿ ڪپي ڇڏيا. سائي هيڪ بي، ڦان ڊي تنگ، ڦان بوڻي چاڻو، ترآن ڦويه، جهڙا مانجهي مـرد ۽ زالون به اتي ڄاوا. انهن مجاهدن کان سواء وڏن وڏن شاعرن پـڻ هتي جنم ورتو. انهن شاعرن مان هڪڙو ”نگويان‌ڊي“ پڻ هو.
اسان جي زمين ذوٽ، نيلي ۽ پڙڀانگ آهي. گرميءَ

جي موسم ۾ تپندڙ سج ۽ اتر اوڀر کان لڳندڙ لڪ زمين جي پوسل کي ڇوسي ڏوڙ ڪري ڇڏيندي آهي:

[جت لڪ لڳي جت اڪ تپن، سو ڏيس مسافر منهنجو ڙي!
جت سج ٿلا ٿي ڏڪري ٿو ۽ آڳ ٻلا ٿي ڏڪري ٿو!
جت ڏينهن ڪٽا هي ۽ جئن ڪڙهن سو ديس. مسافر منهنجو ڙي! (اياز)]

ونڍ ٽڻ سلا سڀ سڪي ويندا آهن. تنهن ڪانپوءِ زبردست طوفان ۽ مينهن جي ڇڻ قيامت نازل ٿي ويندي آهي ۽ دريائن جا وهڪرا ڦري ويندا آ... نگهواين جي جابلو علائقن جا ماڻهو ڳالهه... آهن ته:

"هڪ ڀيري الله سائين هتي جي ماڻهو... ڏسڻ ۽ ڪاوڙجي انهن طوفاني هوائن جو... صوبي ڏانهن ڪري ڇڏيائين. انهن هوائن ... کي ٻاڙان ٻئي اکوڙي ڇڏيو، ۽ هزارين انس... جو شڪار ٿي ويا."

اها ڳالهه سچي هجي يا نه، پر... اسان جي وطن ويٽنام ۾ تمام ... ايندڙيون آهن. خاص ڪري سن...

طوفان سبب دهلجي ويئي هئي، ۽ ليم درياه جو پاڻي رت وانگر ڳاڙهو ٿي ويو هو. نگهواين جا رهاڪو اهڙين اوچتين مصيبتن کي مڙس ٿي منهن ڏيندا آهن. هنن جا حوصلا بلند آهن ۽ لڳاتار محنت سبب سندن لڱ رڳ جهڙا مضبوط آهن. تنيءَ تڏيءَ ڪاهڻ وارا آهن. وٽن آرام لفظ هڪ گار مثل آهي. ڪين بهادريءَ، جفاڪشيءَ بک ڏک سهي وڃڻ، بلند همتي، محنت ۽ جاڳڻ چڻ تاريخي طرح ورثي ۾ مليا آهن.

فطرت جي ڏاڍاين ۽ ڌارين قبضو ڪندڙ سامراجين خلاف منهنجي وطن جي ماڻهن کي هميشه جنگجوئي ٿي. انهيءَ ڳالهه اسان جي ماڻهن جي دلين ۾ وطن بهادريءَ ۽ بي ڊپائي جي جوت جاڳائي وڌي ۽ ڪانسواءِ اسان جون جهوليون ثقافت ۽ املهه ماڻڪن سان ڀريون پيون آهن. اسان ون آڪاڻيون، گيت ۽ ناچ سڀئي اسان جي دلير، غيرتمند ۽ مجاهد فطرت جو آئينو ن جي چٽائن ۽ گيتن جي سرن سان گونجندڙ ون ٢٩ مئي ١٨٩٠ ۾ اک کولي. منهن گهٽا ۽ آن ٿورو هو. هڪ ماڻهو زمين جو ٽڪرو ملندو هو نه ملندو هو.

[نڪي طعام تنين ۾، نڪي گبريـن،
مون پڻ ملاتن، حاصل هي حال ڪيو. (شاهه)]

وڏا زميندار، جاگيردار ۽ سـرادار ويهه ويهه هزار ايڪڙن ۽ هزارين ميٽن ۽ مال تي قبضو ڪريو ويٺا هئا. ماڻهن کي گهڻو ڪري ڦاٽل ۽ ميرا ڪپڙا پيل هوندا هئا. وٽن ايترو پئسو بچندو ئي ڪين هو، جنهن مان نوان ڪپڙا پائين:

[ننگـا آهيون نڪٽا اسين مـارو لوڪ،
ٿر کي پانيون ٿوڪ جو ڏيک ڏاتيئڙن جو. (شاهه)]

تنهنڪري اسان جي بهادر ۽ محنتي ماڻهن اهـا اٽڪل ويڙهائي جو شينهن کي ماري، ان جي کلن مان ٽن ڏيکيندا هئا. تنهنڪري منهنجو ڳوٺ سڏبو ئي هو، "شينهن جي کلن وارو ڳوٺ."

هتي جي هوائن ۾ عجيب روايتن جنم ورتو آهي. مائون پنهنجي ٻارن کي چمندي ئي اها لولي ڏينديون آهن ته "پٽ وڏو ٿي پنهنجي ملڪ جي مٿان گهور ٿجائين." اسان جي هڪ مشهور لولي هيءَ آهي:

"سمهي رهه منهنجا ننڍڙا سهڻا پـٽ!
'سمهي رهه منهنجي اکين جـا نور!
'منهنجي دل جا ٺار اکيون بند ڪري سمهي رهه،
'تنهنجي ملڪ اچا آزاديءَ جو منهن نه ڏٺو آهي،
'تنهنڪري تون اکيون ٻوٽي سمهي رهـ،
'توکي وڏي هوندي ڏاڍا اوجاڳا ڪرڻا آهن

" ۽ پنهنجي ملڪ جو سهاڳ واپس ورتو آهي،
"تنهنڪري هينئر تنبون ڪري وٺ! سنهنجا لال!"
اسان جو گهر ٻه پنهن جي، وطن جي پيار ۽ خدمت
۾ پورنتي ڪونه هو.

[مانڊث سنهنجا سومرا، مارو تـه ميرَ (شاهه)]

سنهنجي ماءُ نانبي ٻه مونکي اهاڻيون لولـيون ڏيندي هيون، ۽ انهن لولين جا اکر اڄ تائين سنهن جي ڪنن ۾ پيا ٻرن. سنهنجي ماءُ جو چاچو ايڪسيوهن هڪ وڏو وطن دوست، ۽ سرويچ ٿي گذريو آهي. جڏهـن اسـان جي ساڻهن ڏکڻ طرف ديءُ ٿيم ڏالي جوڏي جي اڳواڻي هيٺ وطن جي ويري فرينچن خـلاف بغاوت ڪـئي، تڏهن هـو سڀ ڪـم ڦٽا ڪـري گهرگهاٽ ڇـڏي، وڃي ساڻن شامل ٿيو.

پر افسوس جو ان جدوجهد جو ڪوبه ظاهري جلد نتيجو نه نڪتو ۽ کيس گرفتار ڪري ٻيو ڪتبو واري پيٽ جي قيد ۾ وڌائو. نيٺ کيس ڏکهاين علائقي جي فرينچ حاڪم اڳيان پيش ڪيو ويو. انـي ساڻس تمام گهٽيون غتوبتون ۽ ڦهر ڪيا ويا ته جيئن هـو مجبور ٿي قومي بغاوت جا راز فاش ڪري ۽ گوال ۽ چغل پنهنجن ساٿين کي جهلائي، پر هن آئٽ نه سڃي:

[جي لوڻ لڳيـن لائيـــن چيري چم،
ون ڪر آڳي نه ڪيو اهڙو ڪوجهو ڪم،
ان جان ڏعڙا دم تان تاڻي پرت پنهوارن سان. (شاهه)]

هن پنهنجي ڇپ ڏندن جي وچ ۾ ڪري، وڏي جو زور ڏنو ته سندس ڇپ جو اڳيون ٽڪر وڇي پٽ تي ڪريو. ”هاڻ نه هوندو بانس ته وڄندي بانسري“. ڇڄي جوٽي وانگر ٽڪا هئي ڇپ ۽ نڪو هو ڳالهائي ٿي سگهيو!

گورنر اها حالت ڏسي ڏڪي ويو. ماڻهو دنگ رهجي ويا. سپهي کي پڪ ٿي ويئي ته هن کان ڪابه ڳالهه پڇڻ جڻ ”پيرن کان ڀير گهرڻ“ ٿيندو. تنهن ڪري کيس جلاوطن ڪري ڇڏيائون.

اسان جو خاندان هڪ معزز خاندان هو. اسان جي ملڪ جي لپي گهراڻي جي حڪومت جيڪا ١٤٢٨ کان ١٥٢٧ تائين قائم رهي، تنهن ۾ اسان جي خاندان جا ڪيترائي ماڻهو وڏن عهدن تي هئا. پر منهنجي پيءُ شروعاتي زندگي ڏاڍي غربت ۾ گذاري. جڏهن منهنجي ڏاڏي ۽ ڏاڏو وفات ڪري ويا، تڏهن بابا سائين اڃا ننڍي ڄمار جو هو. مائٽن جي مري وڃڻ ڪري بابا سائين پنهنجي ماٽيلي ڀاءُ وٽ اچي رهيو. منهنجو چاچو سخت طبيعت جو ۽ ڏاڍو ظالم انسان هو. سندس زال ڏاڍي خوش ٿي ته گهر ويٺي مفت ۾ نوڪر ملي ويو اٿئون، سو بابا کي نوڪر وانگر وهائيندا هئا. مٿان وري چڙهيون، دڙڪا ۽ مار به ڏيندا هئس. تنهنڪري

بابا جي زندگي وهه تي پيئي. گهر جو رڌو پڪو بابا ڪندو هو، هڪڙي ڀيري سندس رڌل ڀوڙ چاچيءَ ڪنيءَ ڪونه وٺيو، سو ڪاوڙ ۾ رڙيون ڪري، ڀوڙ جو گرم ديڳڙو ڪٽي بابا مٿان هاريائين. بابا سڄو سڙي ويو. پنهنجي بي عزتيءَ جو گهڻو ڏک ٿيس، سو پڪو پهه ڪيائين ته ”هن ظلم مان ڪيئن به ڪري جان، ڇڏائجي.“

انهيءَ جو رڳو هڪڙو اهو طريقو هو ته ماڻهو پڙهي. ڇونه ان وقت پڙهيل ماڻهن جو ڏاڍو قدر هو. سو بابا به پڙهڻ جو فيصلو ڪيو. ان ڏينهن ڳوٺ ۾ ”هانگ ايڪس چاڱو“ نالي هڪڙو استاد آيو هو. جو هتي جي ڇوڪرن کي پڙهائيندو هو. بابا وڃي سندس، شاگرد ٿيو ۽ صبح کانئس سبق وٺي مال ڪاهي جهنگ ۾ چارڻ ويندو هو- اتي وڃي مال چاريندي پنهنجو سبق ياد ڪندو. ٻئي ڏينهن وري استاد کان سبق وٺندو هو.

دماغ اڳي ئي سٺو هوس. وري جو رات ڏينهن محنت ڪيائين ته ٿورن سالن ۾ گهڻو ڪجهه پڙهي ويو. ائين جڏهن استاد هانگ پنهنجي ڳوٺ واپس وريو ته چاچا کان بابا جي ٻانهن گهريائين ته ”ڇڏينس ته وڃي پڙهايانس.“ چاچي اڳي ئي بابا مان بيزار هئي، سو چاچا يڪدم موڪل ڏنس.

هاڻي بابا ”چاڱو“ ۾ وڃي رهيو. اتي هو استاد جو

مال ۾ چارپندو هو ۽ وٽس پڙهندو ۾ هو ۽ جلد ئي تمام هوشيار ٿي ويو.

هانگ کي ٻه نياڻيون هيون. سندس وڏي ڌيءَ بابا تي ساهه چڙيندي هئي. هانگ پنهنجي نياڻيءَ جو خيال ڏسي پنهنجي زال کي چيو ته هن جو سڱ ڪٿي فلاڻي کي ڏيونا هانگ جي زال اها ڳالهه ٻڌي باهه ٿي ويئي ۽ چئي "چئي مت ته ڪانه ڪئي اٿئي؟ خسيس نوڪر کي ڌيءَ جي سڱ ڏيڻ جو ڪهڙو لاچار اٿئون. ڳوٺ جا ٻيا نوجوان مري ويا آهن ڇا؟"

هانگ پنهنجي زال کي سمجهايو ته ڇوڪرو ڏاڍو عقلمند ۽ محنتي آهي. منهنجي خيال ۾ ته ايندڙ مقابلي واري امتحان ۾ شايد سٺو ڪامياب ٿئي ۽ ڪنهن اعليٰ عهدي تي پهچي وڃي."

نيٺ گهڻي بحث کان پوءِ منهنجي نانيءَ بابا کي ڌيءَ جو سڱ ڏنو. هانگ کين پنهنجي باغ ۾ رهڻ لاءِ جهوپڙي نهرائي ڏني ۽ ڪجهه زمين به پوک لاءِ ڏني. منهنجي وڏي پيءُ تنهه ۽ وڏو ڀاءُ کيس انهيءَ جهوپڙيءَ ۾ ڄاوا نپنا.

١٨٩٧ ۾ بابي کي يونيورسٽي مان بي اي جي ڊگري ملي. تنهن کان پوءِ اما "هيو" شهر ويئي هلي. آءٌ پنهنجي ناني وٽ رهيس. ڪجهه ڏينهن کان پوءِ امان موٽي آئي ۽ پوءِ مون کي به پاڻ سان "هيو" شهر وٺي ويئي. بابا پڙهڻ کي لڳو پيو هو. ڦهرين

گيام ڪاليج ۾ ۽ پوءِ زرعي ڪاليج ۾ داخلا ورتائين.
١٩٠٠ ۾ ابا امتحان لاءِ ٺٽي شهر ويو ۽ وڏي
ادا کي به وٺي ويو. امان گهر هئي ۽ ڪجهه ڏينهن
کان پوءِ هوءِ بابا جي غير حاضريءَ ۾ فوت ٿي ويئي.
پوءِ بابا مونکي پاڻ سان وٺي نانيءَ وٽ ڇڏي آيو. پاڻ
دارالحڪومت هليو ويو، جتي وڃي ڊاڪٽريءَ جي سند
حاصل ڪيائين. تنهن کانپوءِ جڏهن بابا موٽي ڳوٺ آيو،
تڏهن بابا جي اچڻ جو ٻڌي سڄي ڳوٺ جا ماڻهو
مکڻن وانگر مڙي ويا. انهيءَ زماني ۾ ڊاڪٽريءَ جي
ڊگري وٺڻ وڏي ڳالهه هئي. ڳوٺ جي ماڻهن بابا کي
چيو ته ”اسين تنهنجي ڪاميابيءَ جي خوشيءَ ۾ ڪاڄ
ڪنداسين.“ پر امان جي وفات جو زخم اڃا بابا جي
دل تي تازو بيٺو هو. سو کين چيائين ته ”هڪ ته
منهنجي زال گذاري ويئي آهي، ٻيو ته مون غريب وٽ
رهڻ لاءِ جهوپڙي به ڪانه آهي، سو ڪاڄ وارن هيترن
ماڻهن کي ڪٿي ويهاريندس؟“ پر ڳوٺ وارا نه مڙيا،
چندو گڏ ڪري ڪاڄ به ڪيائون ۽ بابا کي گهر به
وٺي ڏنائون.

پوءِ ته اسين هميشه لاءِ اچي ”سين“ ۾ رهياسين.
بابا جي علم جي ٻري پري تائين هاڪ ٿي ويئي، پر
بابا کي اها ڪوڙي ڏيکاءُ ويک واري حياتي پسند ئي
ڪانه هئي.

انهن ڏينهن . ڪيترائي پڙهيل نوجوان وطن آزاد ڪرائڻ جي انقلابي تحريڪ ۾ وڃي شامل ٿيا. ان ڪري اسانجي وطن تي زوري راڄ ڪندڙ فرينچن کي اچي ڊپ لڳو ته متان منهنجو پيءُ به انقلابين سان نه ملي وڃي. تنهنڪري کيس ڪٺي وزير جي سيڪريٽري جو عهدو ڏنائون. بابا نوڪريءَ جي ڪري وچي "هيو" ۾ رهيو، ۽ اتي تعليمي ڪم ۾ جنبي ويو. سن ١٩٠٩ ۾ کيس "بن ڪيچ" جي علائقي جو وڏو آفيسر مقرر ڪيو ويو.

نئين عهدي سنڀالڻ کان پوءِ بابا ڪيسن جي فيصلن جو نئون طريقو اختيار ڪيو. جڏهن به اتي جا ماڻهو ڪنهن تڪرار جي فيصلي ڪرائڻ لاءِ وٽس پيش ٿيندا هئا، ته بابا کين ڪيس هلائڻ کان پهرين چوندو هو:

"ابا چڱو ٿا پنهنجا گهر ڦٽايو، ڏاهو ٿيو. پاڻ ۾ ٺهي وڃو!" نيٺ کين ڳالهيون ٻولهيون ڪرائي، سندن پاڻ ۾ صلح ڪرائي، کين گهر اماڻيندو هو.

هڪڙي پيري "بن ڊير" علائقي جو فرينچ ريزيڊنٽ دوري تي "بن ڪيچ" آيو ۽ اتي جي ماڻهن کان پڇائين ته "هتي جو آفيسر سواءِ ڪيس هلائڻ جي ماڻهن جا فيصلا ڪري ٿو. ڇڏي، ۽ ماڻهو به سندس چيو مڃين ٿا." اهو پڇڻ سان سوچيو ته "بارا هي ماڻهن کي پڌي ۾ اتفاق پيو سيکاري، انهن ماڻهن جو پاڻ ۾ ٺهڻ

ته اسان لاءِ نقصانڪار ۽ ڏاڍو خطرناڪ ٿيندو." سو هڪدم ڪونه ڪو ٿيا ۽ ڪري بابا کي نوڪريءَ تان لاهي ڇڏيائين. بابا پنهنجي ڳوٺ موٽي بدران پرڀاهرونئي-ڏکڻ وڻنام ڏانهن هليو ويو، ۽ وري نه موٽيو؛ ۽ نه وري سڄي حياتي اسان سندس منهن ڏٺو:

[آديسي آديس، هئائين ڪري هليا،
ڪاپڙين قلب ۾ ڪيو ڏوراڻو ڏيس،
ويراڳي نئون ويس، راول ڏکي رميا.

....

نانگا نانيءَ هليا، ويچارا ويا،
هو جي هٿ هئا، آءُ نه جيئندي اُن ري. (شاه)]

هڪڙو ماڻهو جيڪو ويٽنام جي ڪنهن بئنڪ ۾ نوڪري ڪندو هو. تنهن هڪ دفعي مونکي چيو ته "مون تنهنجي پيءُ کي سائيگان شهر ۾ ڏٺو آهي. هو عام ڳوٺاڻن وانگر رهندو ۽ سادا ڪپڙا پائيندو آهي. رکي سگهي ٿي وقت گذاريندو ۽ ماڻهن جو علاج مفت ۾ ڪندو آهي. مندرن ۽ اسڪولن ۾ ماڻهن کي مفت پڙهائيندو آهي. جنهنڪري ماڻهن عبادتگاهن ۾ رهڻ لاءِ جاءِ ڏني اٿس، اُتي پيو رهي.

بابا کي گهمڻ ڦرڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو. هو

هميشه پري پري علائقن ۾ گهمڻ ويندو هو. انهن علائقن ۾ مڇرن جي مصيبت هوندي هئي. ماڻهو مڇرن کان بچڻ لاءِ سرن جي نهيل تنبوءَ ۾ سمهندا آهن. بابا هڪڙو ”سرن جي تنبوءَ وارو ڊاڪٽر.“ سن ١٩٣٠ ۾ بابا وچولي ويٽنام ۾ پنهنجي ڪنهن دوست سان ملڻ لاءِ ”چاءِ ڊاڪ“ ۾ ويو ته واٽ تي بيمار ٿي پيو ۽ رستي تي ڪري بيهوش ٿي ويو. ”نام گيائو“ نالي هڪ شخص کيس سڃاڻي ورتو ۽ کيس گهر کڻائي ويو. نيٺ هو هوش ۾ آيو، پر دوا پيئڻ کان انڪار ڪري ڇڏيائين. پوءِ کيس مندر ۾ وٺي ويا، جتي هو گذاري ويو.

[ڪچين ڪاڇوٽي، نانگن ڀڏي نينهن جي،
جهڙا آيا جڳ ۾ تهڙا ويا موٽي،
تنين جي چوٽي، پورب ٿيندي پڌري! (شاهه)]

جڏهن بابا ذڪر پاسي پيٽڪندو هو. تڏهن منهنجي پيءُ ٿنه، پاءُ اروکيم پنهنجي ابائي ڳوٺ ۾ آزادي پسندن سان جدوجهد ۾ مشغول هئا.

ادي ٿنه ڪلمک ۽ ڊاير زال هئي. کيس ڇهني پولي ڊاڊي سٺي پڙهڻ ايندي هئي. طبابت ۾ به پنهنجو مٽ پاڻ هئي. هن ”ونهن“ شهر ۾ هڪڙو مسافرخانو

ڪوليون جتي آزادي پسند سپاهي اچي ٽڪندا هئا ۽ هوءُ ڪين ڳجهه ڳوهه ۾ هٿيار پنهوار ڏيندي هئي. هوءُ امان جا ٽپڙ ٽاڙي ۽ سامان سڙو ڪڍي اچڻ لاءِ "هيو" ويئي. پر سندس اصل مطلب پيو هو. حقيقت ۾ ڪيس "هيو" جي انقلابي وطن دوستن کي هٿيار پهچائڻا هئا. نيٺ هڪڙي ڏينهن هوءُ پڪڙجي پيئي ۽ جلاوطنيءَ جي سزا مليس. گهڻي وقت کان پوءِ ڪيس وطن اچڻ جي اجازت ملي. پر سندس اٿڻ ويهڻ ۽ چرپر تي سخت بندش وڌي ويئي. اُن ڪيس هلندي فرينچ سيڪريٽري شاهديون ڏيندي ٻاهر ٽيسي ويو ۽ ادي کي چيائين ته "جڏهن پيون زالون پيٽ سان ٽيڪنديون آهن ته سندن پيٽ مان ٻار ڄمندا آهن، پر تون اهڙي رهزن آهين جنهن جي تون پيٽ سان ٽيڪندينءَ ته تنهنجي پيٽ مان ٻارن بدران خوفناڪ هٿيار نڪرندا."

آگسٽ واري انقلاب * ڪبان پوءِ هوءَ مون سان ملڻ آئي ۽ منهن جي لاءِ ٻه بدڪون ۽ ويهه ڪڪڙ جا آنا سوکڙي ڪري ڪٺي آئي.

مون ٻڌو هو ته ادي "تنهه" قوم جواني ۾ هئي، تڏهن هڪڙي نوجوان ڏانهن پيار جو هٿ وڌايو. انهن ڏينهن اديءَ جي چرپر تي بندش هئي. جڏهن

* جڏهن هوچي مِن صدر ٿيو. سنڌيڪار

اهو نوجوان هڪ ٻه دفعا ٻاڻس اچي مليو. ته ضلع جي آفيسرن کي شڪ پيو ته متان هي ڪو انقلابي قاصد هجي، سو کيس گرفتار ڪري تمام گهڻيون تڪليفون ڏنائون. انهيءَ وچ ۾ هن جو پيءُ گذاري ويو. پر کيس پنهنجي پيءُ جو آخري دفعو منهن ڏسڻ به نه ڏنائون. آخر ادي آتي جي آفيسرن وٽ، ويئي، ۽ کين چيائين ته ”هن کي ڇڏيو ته پنهنجي پيءُ جو آخري دفعو منهن ڏسي ۽ ڪلهي ڪاندي ٿئي. هن جي بدران مون کي ڪٽي قيد ڪري ڇڏيو.“

اها ڳالهه ٻڌي آفيسر کي ڪو قياس اچي ويو ۽ هن انهي نوجوان کي آزاد ڪري ڇڏيو. جڏهن اهو نوجوان آزاد ٿيو ته اديءَ کيس چيو ته ”توسان وري مون سان ملڻ نه اچجان! منهنجي ڪري پنهنجي زندگي عذاب ۾ نه وجهه.“

اها ڳالهه پري تائين پکڙجي ويئي.

مادر وطن ويتنام جي سرزمين کي هميشه پنهنجي ڌيءَ جي مٿان ناز رهندو. هر هنڌ منهنجي ڀيڻ جي بهادري ۽ حب الوطنيءَ جي هاڪ هوندي هئي. پر ڪنهن به پڙهيل ڳڙهيل نوجوان کي همت نه ٿي جو منهنجي ڀيڻ جو سڱ گهري. ڇو ته منهنجي ڀيڻ سان شادي ڪرڻ جي معنيٰ هئي موت کي دعوت ڏيڻ، يا گهٽ ۾ گهٽ نوڪريءَ وڃائڻ ۽ گذر ڪرڻ کان هٿ ڪڻڻ.

منهنجي ڀيڻ جڏهن پنهنجي وطن ويتنام سان نڪاح

ڪري ڇڏيو ۽ سچي عمر شادي ڪئي.

منهنجي پاءُ ”ڪيم“ فرينچ گورنر جنرل ”البرٽ سروئٽ“ کي ويٽنام جي عوام تي ٿيل ظلمن خلاف زبردست احتجاج جو خط لکي موڪليو. ان تان فرينچ ڊپٽي ريزيڊنٽ کيس سڏائي ٺڏن سان ماريو، ۽ سندس ماڻهن کيس ٺڪن ڪيان جهلي فرش تي گهليو.

ادي ”ڪيم“ به سچي عمر شادي ڪا نه ڪئي ۽ پنهنجي سچي عمر عوام جي تعليم لاءِ وقف ڪري ڇڏيائين. ١٩٣٠ ۾ وفات ڪئي.

منهنجو پيءُ ڏکڻ ويٽنام ۾ سالن جا سال ڀٽڪندو رهيو ۽ آخر پرديسي ٿي پرديس ۾ مري ويو.

مون توهان کي پنهنجي پاءُ ۽ ڀيڻ سان ڄاڻ سڃاڻ ڪرائي آهي، پر منهنجي ننڍپڻ، جواني ۽ انقلابي تحريڪ ۾ شامل ٿيڻ جي ڳالهه ڪانه ٻڌائي آهي. اهو داستان ڏاڍو حيرت ۾ وجهندڙ آهي. اهو داستان ڏکهو برابر آهي، پر ڏاڍو مزي وارو آهي. سو ٻڌايان ڏيئي ٻڌو:

مائٽن منهنجو نالو ”نگوين سنهه ڪنگ“ رکيو هو. منهنجي ناني چوندي هئي ”تنهنجي ماءُ جي ڇاتين ۾ اينري ٿيچ ڪانه هوندي هئي، جنهن مان توکي ڏيڻ ٿئي. تنهنڪري تون سدائين ماءُ کي ڇهتو پيو

هوندو هئين، ۽ سچو ڏينهن ٻيو رڙندو هئين." اسان جي ٿيچ گهٽ هئي، تنهنڪري مون کي ڪير پيارڻ ۾ ماسي ٻه امان جي پاڻيوار تي. مون کي ننڍپڻ ۾ صدري پارائيندا هئا. منهنجي صدريءَ جي هڪ پاسي پيڙا لڳل هوندا هئا. مٿو ڪوڙيل ۽ ٻه چڳون وارڻ جون چڏيل هونديون هيم. اسان جي پاسي تن ڏينهن سڀئي ڇوڪرا ٻه چڳون ڇڏيندا هئا ۽ انهن چڳن تي فخر ڪندا هئا. انهن چڳن کي بادشاهي تاج جهڙي اهميت ڏيندا هئا. اهي چڳون اسان جي ڳوٺ جي ڇوڪرن جو هڪ خاص نشان هيون. پر جڏهن آءٌ "هيو" شهر پهتس ته ماڻهو انهن چڳن تان ٺٺوليون ڪرڻ لڳا، اتي ڪنهن جي به مٿي تي اهڙيون چڳون نه هيون. ڪڏهن ڪڏهن ته سندن ٺوڪون پڌي منهنجو منهن تپي ڳاڙهو ٿي ويندو هو، پر آءٌ ڪاوڙ پي ويندو هئس.

هڪڙي ڏينهن بابا سان گڏجي اسڪول ويس پر مون کي اتي سک نه آيو. ڪٿي ڳوٺن جون آزاد هوائون ۽ ڪٿي شهر جي اسڪول جي گهٽ ٻوسات آءٌ جلدئي اسڪول مان ڀڄي آيس ۽ گهر اچي زانڪ روند ۾ لڳي ويس. جيڪي ماڻهو مڇيون مارڻ ويندا هئا، تن سان، گڏجي، ويندو هئس. هڪڙيون مڇيون ساڙي ٻين ٻرياڻ وڃڻدا هئا ته ڏويان آءٌ مڇين تي پهرو ڏيندو هوس ۽ انهن سان ويٺو راند روند ڪندو هئس.

آءٌ شروع کان ئي هر شيءِ کي جاچي سندس اٺت

لهڻ جي ڪوشش ڪندو هوس. ويچار ڪندو هوس، ته ”اهي ڪيئن پيدا ٿيون ۽ ڪٿان آيون ۽ اسان تائين ڪيئن پهتيون“ مثلا سوچيندو هوس ”ڪڪر ڇا آهن هوا ڇا آهي، ڪيئن ٿي لڳي؟“

هڪڙي ڏينهن مون ڪنوڻ جي گوڙ بدي ۽ انهيءَ تي ويچار ڪيم ته ڇا ڳالهه آهي، پر اها ڳالهه منهنجي ننڍڙي ذهن کان تمام مٿي هئي. هڪڙي پڙهيل ماڻهوءَ کان پڇيم ته ”گوڙ ڪٿان ٿي اچي؟“ اها ڳالهه ٻڌي هو حيران ٿي ويو پر پوءِ چيائين ”آسمان مان.“ ته اها ڳالهه ٻڌي مون کي عجب لڳو ۽ پڇيومانس ”ڇا آسمان وارا ماڻهو به پنهنجي آزاديءَ لاءِ جنگ پيا ڪن؟“

منهنجو سوال ٻڌي هو منجهي پيو. پهرين ڪجهه سوچڻ لڳو ۽ پوءِ مشڪي ڪٽي چپ ڪيائين. شايد سمجهائين ته ”هي ٻار ڇريو آهي.“

تن ڏينهن ”فان ڊنگ ڦنگ“ جي هٽ هيٺ ”ها تنه“ علائقي ۾ ”هونگ“ جي اڳواڻيءَ ۾ ”ين ٿي“ علائقي اندر فرينچ سامراجين خلاف بغاوت جي باهه ڀڙڪي پئي. ”ها تنه“ ۽ ”ين ٿي“ علائقن جا ماڻهو پنهنجي آزاديءَ لاءِ اٿي کڙا ٿيا ۽ ظالم دشمن جي خلاف مورچو ٺاهيو ويٺا هئا. انهن ڏينهن مون کي آزادي لاءِ لڙندڙ مجاهدن جي باري ۾ گهٽي خبر ڪانه هوندي هئي، پر تنهن هوندي به سندن بهادريءَ ۽ دليريءَ جون ڳالهيون

پڌي ڏاڍو خوش ٿيندو هوس.

منهن جي رڳ رڳ ۾ اهڙا ڳالهيون گهر ڪري ويئي ته منهن جو پاڪ وطن جي هي زمين ڌارين جي غلام آهي ۽ ڪيس هر قيمت تي آزاد ڪرائڻو آهي.

منهن جي عمر ست يا اٺ سال هئي. اسين بابا سان گڏ "هيو" ۾ اچي رهيا هئاسين. "هيو" پهچڻ تي مون تعليم حاصل ڪرڻ شروع ڪئي. منهن جو وڏو ڀاءُ پڻ مون سان گڏ هو. اسين ڪلاس ۾ ڪجهه پڙهڻ بدران گهڻو وقت گهمڻ ڦرڻ ۾ مشغول هوندا هئاسين. منهن جي دوستن مان هڪڙي جو پيءُ هڪ ننڍڙي علائقي جو حاڪم هو، وٽس هڪ ناهوڪو خچر هو. اسين ان خچر تي چڙهيو مزي سان چڪر پيا هڻندا هئاسون.

"هيو" ۾ مون ڪيتريون اهڙيون شيون به ڏٺيون، جيڪي مون اڳي پنهن جي ڳوٺ ۾ نه ڏٺيون هيون. اتي مون وڏا وڏا قلعا، وڏا وڏا گهر ۽ فرينچ سپاهين جا وڏا وڏا ميڙ ڏٺا. اهي سپاهي گهڻو ڪري نشي ۾ چور هوندا هئا. سندن ڪنڌ اڪڙ ۾ مٿي هوندا هئا. هو ائين هلندا هئا ڄڻ ويتنام جو ملڪ سندن اباڻي جاگير آهي. آءٌ سندن اڪڙ ۽ رعب ڏسي ڏاڍا خار کائيندو هوس. هتي جون منيون بند تي وينديون هيون. مون کي سندن وجود گندو ۽ خراب تي لڳندو هو. منهنجي ته دل چوندي هئي ته "کين ماري ساري

اڏ مٿو ڪري ڇڏجي ته جيئن سندن غرور ۽ آڪڙ، ۾ پڙيل ڪنڌ هيٺ ٿي وڃن ۽ کين خبر پئجي وڃي ته ٻين جي ملڪ تي فخر ۽ غرور ڪرڻ جي ڪهڙي سزا آهي.“ پر سوچيندو هوس ته ”منهنجا هٿ اجا ننڍڙا آهن ۽ فرينچ سپاهي پربت جيڏا وڏا ۽ ٻانهن جهڙا ٿلها.“ دل ۾ سوچيندو هوس ته ”شال آءٌ به ايڏو وڏو هجان، جيڏا اهي سپاهي آهن ته جيڪر کين آڪڙ ۽ غروز جو مزو چکائي سگهان.“ پر هر ڪم جي لاءِ هڪ وقت مقرر هوندو آهي ۽ منهنجي دل جي آس پوري ٿيڻ لاءِ به وقت گهربو هو.

مون کي پڙهڻ جو تمام گهڻو شوق هوندو هو ۽ آکاڻيون ۽ قصا جام پڙهندو هوس. مون ڪيترين ئي آکاڻيون ۽ قصا وري وري پڙهيا. آءٌ پڙهندو به گهڻو هوس ۽ راند به گهڻي ڪندو هوس. آءٌ شطرنج جو ڏاڍو شوقين هوندو هئس. پاسي واري جبل تي چڙهڻ ۾ ڏاڍو مزو ايندو هوم. جبل تي چڙهي چوڌاري نظر ڊوڙائيندو هوس ته هيٺ راند ڪرڻ لاءِ ڪو وڏو صاف ميدان ملي وڃي، پوءِ هيٺ لهي وڃي اتي راند ڪندو هوس. ڪڏهن آءٌ پنهن جي هڪ جيڏن سان گڏجي آسپاس جي ڳوٺن ۾ گهمڻ به ويندو هوس.

مون کي اسان جي ملڪ جي شاعر ”توئي دين“ جي هڪڙي ڪلام جون هينئون مصرائون ڏاڍيون

وڌنديون هيون. اهي مون باباڪان پڌيون هيون ۽ هميشه پيو ڳائيندو هوس.

”ياد رک! تو وٽ تنهن جو عقل ۽ تنهن جو علم
”تنهنجي وطن ۽ قوم جون امانتون آهن!
”امتحان پاس ڪري، وطن جي ويرين وٽ ڪرسي ماڻڻ،
”تنهن ڪان وڏي بي حيائي، ذلالت ۽ غداري ٻي ڪانهي.
”پنهنجي علم کي پنهنجي وطن جي قسمت نصيب سنوارڻ لاءِ وقف ڪر!
”پنهنجي حياتيءَ جي پل پل سان
”قوم جي تاريخ ۾ سونهن ۽ سينگار پيدا ڪر!“

انهيءَ زماني ۾ اسان جي قوم کي غلام بڻائيندڙ فرينچ سامراجين اسان جي ملڪ تي قبضو سخت ڪرڻ ۽ پنهن جو مال وڌيڪ ڦهلائڻ ۽ وڌيڪ نفعو ڪمائڻ لاءِ اسان جي ملڪ جي ”ڪورائو“ صوبي جي شاهي سڙڪ جي ٺاهڻ جو ڪم شروع ڪيو ۽ اسان جي ماڻهن کي زوري جهلي ڪم ڪرايو. ارڙهن سالن جي نوجوان کان وٺي پنجاهه سالن جي پوڙهن کي به بيگر ۾ ٿي وهايائون. ڪورائو صوبو اسان جي ڳوٺ کان ٿي چار سؤ ڪلوميٽر پري ليم دريا جي ڀرسان، ويتنام ۽ لائوس جي سرحد وٽ آهي. ڪورائو جي آبهوا تمام خراب آهي. تنهنڪري اسان جا ماڻهو اتي ڪم ڪرڻ کان ڇڙڪندا هئا. پر ظالم حاڪمن اڳيان ڪنهن به ڪنڌ نٿي ڪڍيو. ڪين کائڻ لاءِ تمام خراب ماني ڏيندا هئا. هو بيمار ٿيندا هئا ته

دوا درمل جو ڪوبہ بندوبست نہ هو. گهڻا ويچارا ماڻهو مارن ۽ ظلمن ڪري مري ويا. باقي جيڪي بچيا ۽ موٽي گهوٽ آيا سي بہ چڱن هڏن جا پڃرا ٿي، ٿي "موتيا ۽ قسمين قسمين بيمارين ۾ ورتل هوندا هئا. چوڻ لڳا:

"ڪورائو صوبي ڏانهن وڃڻو پوي تہ اوڏانهن پاڻ شان بہ تڏا ضرور کڻيو وڃجن. هڪڙو سمهڻ جو ڪم ڏيندو ۽ ٻيو ڪفن جو."

ڪيترن ماڻهن ڪورائو وڃي ڪم ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو ۽ اهي فرينچن جي ظلمن کان جهنگ ۾ لڪي ويا. جڏهن آڌي رات ٿيندي هئي تہ هو موٽي گهر ايندا هئا. دشمنن کي انهيءَ ڳالھ جي خبر پئجي ويئي. سي آڌي رات جو اوچتو حملو ڪندا هئا ۽ انهن ماڻهن کي پڪڙي، ماري گهلي وٺي ويندا هئا.

پنهنجي قوم ۽ وطن وارن تي جڏهن اهي ظلم ٿيندا ڏسندو هوس. تڏهن منهنجي دل مان دانهون نڪري وينديون هيون. سچ ڪري پڇو تہ مون کي پنهنجي ماءُ جي مري وڃڻ جي ڏک کان بہ وڌيڪ پنهنجي وطن وارن تي ٿيندڙ ظلمن جو ڏک ٿيندو هو. ماڻهن جي دلين تي نااميديءَ جا ڪارا ڪڪر ڇانيل هئا. "وان ٿان" جي تحريڪ ناڪام ٿي ويئي هئي "هانتہ" صوبي ۾ "ڦان ڊن ڦنگ" جي اڳواڻيءَ هيٺ بغاوت ڪرڻ انهيءَ ڪوشش ۾ هو تہ دشمنن تي سندن وڏي (قومي)

ڏينهن تي اوچتو حملو ڪجي. اترين باغي دستن جي
اڳواڻي "هونگ هوتام" جي هٿ ۾ هئي، تنهن دشمن سان
ناهه جو معاهدو ڪري ڇڏيو. پڙهيل ڳڙهيل طبقي کي
اچي ڊپ لڳو ته "متان هنن جنگين جهيڙن ڪري اسان
جون سرڪاري نوڪريون ۽ مال ملڪيتون کسجي نه
وڃن" تن ماڻهن کي سرڪار سان ٺهي هلڻ لاءِ پئي چيو.
باقي ڪي ٿورا ٻه ٽي درجا پڙهيل ماڻهو وطن لاءِ وڙهڻ
لاءِ تيار هئا.

آءٌ نواڪا اسڪول ۾ داخل ٿيس. پر آءٌ هميشه
پنهنجي وطن ۽ ان جي دشمن بابت پيو سوچيندو هوس.
منهن جي ذهن ۾ اها ڳالهه گهر ڪري ويئي هئي ته
"ڪٿي ڇا به ٿي پوي، ڪيتري به قرباني ڏيڻي پوي،
پر پنهنجي قوم کي سامراجي فرينچن کان آزاد ڪرائبو
۽ انهن کي پنهنجي ملڪ مان پيرين اگهاڙي ڪيبو."

آءٌ اوهان کي هي به ٻڌايان ٿو ته آءٌ ننڍي هوندي
کان ڏاڍو جذباتي آهيان، پر ته به هميشه عقل کان
ڪم وٺندو آهيان ۽ خيال رکندو آهيان ته متان ڪا
اهڙي حرڪت ڪريان، جنهن مان فائدي بدران اٽلو
نقصان ٿئي. تنهنڪري پنهنجي دل ۽ دماغ ٻنهي کان
ڪم وٺندو آهيان. "ڦان ٻوئي چاڻو" نگوين صوبي تي
اوچتي حملي جو جيڪو پروگرام رٿيو هو، تنهن ۾
هن شڪست کاڌي. انهيءَ شڪست کائڻ کان پوءِ
هن اترين علائقن جو رخ ڪيو ۽ "هيو" شهر ويو.

مئي ١٩٠٤ ۾ هن چونڊ چونڊ ماڻهن جو هڪ ميڙ ڪونايو. جنهن ۾ هڪ آزاديءَ جي ڪائونسل ناهي ۽ شهزادي "ڪائونگ ڊي" کي ان جو باقاعدي اڳواڻ چونڊايو. اها ڪائونسل پنهنجي ڪم کي لڳي ويئي. انهيءَ ڪائونسل جيڪو ڪم جو طريقو ۽ رستو ورتو، تنهن ۾ ٻه ڳالهيون غور ڪرڻ جهڙيون هيون. هڪ ته هن فيصلو ڪيو ته "پنهنجي ملڪ جي نوجوانن کي پڙهڻ لاءِ ٻاهر موڪلي" ۽ ٻيو ته دوست ملڪن کان مدد وٺجي.

١٩٠٣ ۾ ڦان بوئي جپان ويو، جتي هن ڪيترن سياستدانن سان ملاقاتون ڪيون ۽ مدد جا وعدا وٺي پنهنجي ملڪ موٽيو. هن اينديئي شهزادي ڪائونگ ڊي کي چيو ته "هو سڄي ملڪ جو دورو ڪري ٻڌائي ته ڪهڙا ڪهڙا نوجوان ٻاهر وڃڻ جي لائق آهن." انهيءَ لاءِ اسان پنهي پائرن کي ٻه چونڊيائون پر اسان ٻاهر وڃڻ کان انڪار ڪيو. آءٌ انهيءَ ڪري نه ويس جو مونکي ڦان بوئي جو ڪم جو طريقو نٿي وڻيو. باقي هونئن ته ٻاهرين ملڪن گهمڻ جو ڏاڍو شوق هئم. نين نين جاين ۽ ملڪن گهمڻ لاءِ دل تپ ڏيندي هئم." پر انقلابي اصول ۽ ذاتي خواهش ٻه جدا شيون آهن. ذاتي خواهش کي انقلابي اصول خاطر قربان ڪري سگهجي ٿو ۽ ضرور قربان ڪرڻ گهرجي. انقلابي اصول هڪ اهڙو آلهه ساڳڪ آهي، جنهن کي

ڪنهن به قيمت تي هٿان وڃائڻ نه ڪپي. تنهن ڪي
پلا ذاتي خواهش جهڙي خسيس شيءِ تي ڪيئن قربان
ڪبو؟ آءٌ ڦان ٻرئي چاڏو ڪي تمام وڏو محب وطن
سمجهندو هوس پر سندس ڪم ڪرڻ واري طريقي ۾
بيانداز خاميون هيون. هڪ ته هن تحريڪ جو اڳواڻ
هڪ شهزادي کي ڪيو. پلا هڪ شهزادي جو عوامي
تحريڪ جي اڳواڻيءَ سان ڪهڙو واسطو؟ ڪيس تحريڪ
جو ميمبر ڪيو وڃي ها ڪا اربع خطا ڪانه هئي. پر
تحريڪ جون واڳون ڪيس هرگز نه ڏجن ها. اهڙا هڪ
ڪُل جهڙي ڳالهه پئي لڳي. ٻي ڳالهه ته ڦان بوئي جاپان
جي مدد تي پاڙيو ويٺو هو. انهيءَ ڪري آءٌ جپان
ڪونه ويس.

انهيءَ زماني ۾ اسانجي ڳوٺ ۾ هڪڙو واقعو ٿيو.
ٻگوين جي هڪ سرڪاري آفيسر کي ڪنهن ڪن ۾
ڦوڪ ڏني ته "اسانجي ڳوٺ جو چڱو مڙس بغاوتون
پيو ڪرائي. سو هن اسانجي ڳوٺ جي چڱي مڙس جي
گرفتاريءَ جو وارنٽ ڪڍيو." اسان جي ڳوٺ جو
چڱو مڙس ڏاڍو نيڪ ۽ اشراف ماڻهو هو. هو اسان
جي ڳوٺ جي ماڻهن کي صلح سانت سان پيو هلائيندو
هو. آءٌ اهو ظلم ۽ بي انصافي سهي نه سگهيس ته
ڪنهن اشراف ماڻهوءَ کي ڪوڙين ۽ بي بنياد ڳالهين
تي جهلي جيل آماڻيو وڃي. تنهنڪري وڏيري جي
بدران مون پاڻ کي گرفتاريءَ لاءِ پيش ڪيو. جڏهن

آفيسر اها ڳالهه ٻڌي، تڏهن سندس نپ نري ويا ۽ هو سمجهي ويو ته انهيءَ ڳالهه تان ماڻهن ۾ جوش جاڳندو ۽ بغاوت ٿيندي. تنهنڪري هن گرفتاريءَ جو وارنٽ واپس ورتو.

خير انهيءَ ڳالهه ڪانپوءِ آءٌ "هيو" هليو ويس، جتي وچڻ سان باقاعدي پڙهڻ تي ڌيان ڏنم. "ديتيم" ٽولي وارا وطن دوست مجاهد اڃا تائين سامراجي فرينچن کي لڳا پيا هئا. هتي هڪڙي چڪريءَ ۾ ڪن فرينچن کي ڪٽي پڪڙيو ۽ قيد ڪيو. قيد ۾ کين اهڙوئي ڪاڌو ۽ ڪپڙو ڏيندا هئا، جهڙو عام ويتنامي عام طرح کائيندا ۽ پهريندا آهن. کين ڪم به اهڙوئي ڪرائيندا، جهڙو پيا ويتنامي هنارتي ڪندا هئا. يعني پيربتن، اگهاڙو مال چارڻ، کيڙڻ، وهراج ڪرڻ، پاڻي وراڻ وغيره. جڏهن اها خبر ٻين ويتنامين ٻڌي ته اهي ڏاڍا خوش ٿيا.

گاديءَ جي شهر "هيو" جي صورت بڌلجندي ويئي. "رينگ تين" جي پل ڪانءِ پوءِ سرهاڻ نديءَ تي ٻيجوهو پل بتي نهي. "هيو" شهر کي ٻين شهرن سان ڳنڍڻ لاءِ ريلوي لائينون پئي نهيون. فرينچن جو تعداد پي وڌيو هائي ته هو اينرا گهڻا ٿي ويا هئا، جو هتي جا اصل رهاڪو ٿي اهي هئا. هنن عيش عشرت پئي ڪئي، پر اصل گهر ڏٿين ٿسان ويل ويا وڌندا. پلون ۽ محصول وڌيا وڌندا - رڳو پلون تي

محصول ڏهن سالن اندر اڳي کان ڏهوڻو ٿي ويو.
ماڻهن جي نفرت ڏينهون ڏينهن وڌندي پئي ويئي.
دشمنن کي انهن حالتن جي چڱي پر ڄاڻ هئي ۽ ڏپ
ٿيڻ لڳن . ١٩٠٧ ۾ هنن شاهه ٿن ڏائيءَ کي تخت
تان زوريءَ لاهي سندس پٽ کي تخت تي وهاريو.
انهيءَ سان گڏ هڪ حڪم جاري ڪيائون ته ”رات
جو هرڪو ماڻهو پاڻ سان بتي ڪڻي هلي. جيڪو
ماڻهو انهيءَ حڪم کي نه مڃيندو، تنهن کي جهلي
جيل ۾ وجهبو.“ ماڻهن لاءِ وڏو آزار ٿي پيو. پر يل
بتي هٿ ۾ کڻي هلڻ ماڻهن لاءِ وڏو عذاب ٿي
پيئي، ڇو ته گهڻي هوا لڳڻ ڪري بتي وسامي
ٿي پيئي.

تن ڏينهن ”ڦان بوئي چائو“ جپان ۾ هو ۽ اتان
فرينچن خلاف نديا نديا ڪتابڙا لکي موڪليندو هو.
انهن ڪتابڙن ۾ ويتنامين کي وطن جي آزاديءَ لاءِ،
فرينچن سان وڙهڻ لاءِ جوش ڏيارينڊو هو.

انهيءَ وچ ۾ نئين ڪائونسل ڏاڍو زور ورتو. اها
نئين تعليم حاصل ڪرڻ جي فائدي ۾ هئي. ان جو
چوڻ هو ته ”جيڪڏهن جهالت ختم ٿي ته غلاميءَ جي
اونداهي به ازخود ختم ٿي ويندي.“ هائي ماڻهن فيشن
پئي ڪيا، نديا وار پئي رکايا، ديسي ڪپڙا پئي پاتا،
پراڻين رسمن کي ختم پئي ڪيو ۽ تعليم لاءِ نوان نوان
اسڪول پئي کوليا. هو ڳرين ڍلن ۽ محصولن خلاف

مظاهرا ڪرڻ لڳا. انهن مظاهرن جو اثر ويٽنام جي سيني شهرن تي ٿيو. اپريل جي شروع ۾ صوبي ”ٿوٿين“ جا رهاڪو به مظاهرن ۾ شامل ٿيڻ لڳا. شاگرد انهن مظاهرن ۾ سڀني کان اڳتي هئا. فرينچن انهن سالن جي بادشاهه ”ڏولي تان“ کي اڳيان ڪيو ۽ کيس حڪم ڏنو ته باغين کي سمجهائي. بادشاهه فوجي پهري سان چئن گهوڙن واري گاڏيءَ ۾ چڙهي ماڻهن کي سمجهائڻ نڪتو هو. انهن سالن جو پار هو. سامراجي فرينچن کيس پتلي ڪري پئي نچايو. ماڻهن کي خبر هئي ته ”هي پار ڪٺپتلي حڪومت پيو هلائي“ ڏوليءَ کي پاڻ خبر ڪانه هئي ته چيا ڳالهايان؟ هن کي ته رڳو راند جو شوق هو. هن جڏهن ماڻهن جو وڏو ميڙ ڏٺو ته پٺتي وڃي محل ۾ لڪو. هاڻي ”هيو“ ۾ زبردست جلسا جلوس پئي ٿيا. فرينچ ڊپ کان پنهنجن گهرن کي ڪلف هڻي، لڪي ويهي رهيا. آخر فرينچ حڪومت فوج گهرائي عوام تي گوليون هلايون. گوليون پل جي ويجهو هلايون ويون سوين ماڻهو مئا ۽ ڦٽيا. ڪي ماڻهو پاڻ سان گڏ فرينچ سپاهين کي به وٺي گهلي درياءَ ۾ ٽپ ڏيڻ لڳا. سندن مقصد هو ته ”اسين مرون ٿا، چونه هنن دشمن کي به پاڻ سان ٻوڙي ماريون.“ ٿوري دير ۾ سڄي درياهه جو رنگ ڳاڙهو ٿي ويو.

انهن پڻ لڳو ته درياهه پار جو ته پر رت جو درياهه هو. پنهن صوبن ۾ به تمام گهڻا ظلم ڪيا ويا. ”نهيم ٽريننگ“ صوبي جي عظيم دائره ”ٽرانس ڪوئي ڪيمپ“ کي قاسيءَ تي چاڙهيو ويو. پنهن ڪيترن ماڻهن کي شهر نيڪالي ڏنائون. هاڻي مون کان اهي ظلم سٺا نه ٿيا. خار ۽ نفرت کان منهنجو رت ٽهڪندو هو.

بابا سائين کي نوڪريءَ تان لاٿو ويو هو ۽ هو هليو ويو هو. مون پڙهڻ ڇڏي ڏنو ۽ ”نوڪ تن“ بورڊنگ اسڪول ۾ ماستري ڪرڻ لڳس. ان اسڪول جو بندوبست ڪائونسلن جي خيالن جي اثر هيٺ ٿيو هو. اسڪول جو سڄو خرچ هڪ واپاري ڪمپني ڏيندي هئي، جا سڄيءَ ملڪ ۾ چانهه ٺاهيندي هئي. مون انهيءَ اسڪول ۾ اٺ مهينا نوڪري ڪئي ۽ آخر آڪٽوبر ١٩١١ ۾ سومر جي ڏينهن، مون ان نوڪريءَ تان استعيفا ڏني. مون ماستري ته ڇڏي ڏني هئي پر ڏاڍو منجهي پيس. مصيبت اها هئي جو جنهن به تحريڪ ويٽنام جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد تي ڪئي، تنهن شڪست ٿي کاڌي. آءٌ جڏهن به انهن ڳالهين جي باري ۾ سوچيندو هوس ته منهنجي دل اهي ويندي هئي.

تنهن هوندي به منهنجي دل ۾ آزاديءَ حاصل ڪرڻ جي جيڪا آگ پئي جلي، تنهن جي لاٽ کي مون

ڪڏهن به وسامڻ نه ڏنو. وڏي سوچ ويچار، ڪانپوءِ فيصلو ڪيم ته "مون کي وطن جا وڻ ڇڏي ٻاهر هليو وڃڻ گهرجي."

هي ١٩١ جو زمانو هو. چين جا وطن دوست چين ۾ سرمائيداري وارو جمهوري انقلاب آڻڻ ۾ ڪامياب ٿي ويا هئا. ان انقلاب جو اثر لازمي طرح ويٽنام تي به ٿيو. خير، تن ڏينهن منهنجي مرضي هئي، ته فرانس ۽ ٻين ملڪن جو سير ڪريان ۽ ڏسان ته آزاد ملڪن جا ماڻهو ڪهڙا ٿيندا آهن. آءٌ جوانيءَ ۾ به تمام مانيٽي طبيعت جو هوس ۽ سانتيڪي نموني رهڻ جي عادت هيم. پر اندر ئي اندر منهنجي دل ۾ اٿاهه جوش ۽ جذبو دٻيل هوندو هو. انهن ڏينهن فرانس وڃڻ ڏکي ڳالهه هئي. تنهن ڪري آءٌ ڦرين سائيگان ويس ۽ اتي وڃي هڪڙي ٽيڪنيڪل اسڪول ۾ داخلا ورتم. هن اسڪول ۾ داخلا وٺندڙ شاگردن کي گهڻيون سهوليتون ملنديون هيون. ڪين اسڪالرشپ به ڏني ويندي هئي. تنهن کان پوءِ آءٌ هڪڙي جهاز جي ڪمپنيءَ ۾ وڃي نوڪر ٿيس، ۽ ڪجهه ڏينهن کان پوءِ مات ڀٽيءَ ۾ وطن ڇڏي پرديس هليو ويس:

ماءُ ڪاهوڙي هليا، دکائي دونهان
چيچر جا سونهان، ڏونين ڏٺ چيتاريو (شاهه)

تن ڏينهن کان وٺي منهنجي پيرن ۾ جيڪو چڪر

پيو، تنهن مون کي ڪنهن به هند تي ٿانيڪو ٿي وهڻ نه ڏنو:

ڪرڪٽا لاهي مسڪ تي، سٽا ڪڏهن،
اوسيڙو آهي، ڪاهوڙين کي پنڌ جو. (شاهه)

منهنجي زندگيءَ ۾ ڪيترين ئي لاهيون چاڙهيون آيون. بکون ڪاٽيم، رولڙا سٺم... هوٽل جي بيراگيري ڪيم، بورچي ٿيس، رستي تان برف ڍوئڻ وارو ٿيس، ريل جي انجڻ ۾ ڪوئلن وجهڻ جو ڪم ڪيم، فوٽو گرافي، سکيم، اهڙيءَ ريت مون زندگيءَ جي ڏکن سان مرڪندي اکيون اکين سان ملايون آهن. آءٌ سچ جي ڳولا ۾ ڳوٺ ڳوٺ رليس، ۽ ملڪن جا ملڪ پيرن هيٺ لتاڙيم.

آءٌ خالي، صاف ۽ شفاف دل ۽ ٻن سڪڻن هٿن سان ازلي سچ ۽ ابدي حقيقتن جي ڳولا ۾ روانو ٿيس:

ڪاهوڙين ڪٺي ساجهر ٻڌا سندرا
ڏورينديء م ڏونگرين ڪيائون ڀاڻ پٽي،
ڏکن ڏيل هٽي، ڇيهه لڌائون ڇپرين. (شاهه)

آءٌ هند هند ويس. آفريڪا به ويس، انگليند به پهتيس ۽ آمريڪا ۾ به قدم رکيم.

ڏوريءَ ڏوري ڏيهه، ماءُ ڪاهوڙي آئيا،
مون پرين ڪيهه، ڪه چاڙهان ڪنهن پار جي. (شاهه)

نيٺ روس ۾ جيڪي انقلاب جا شعلا ٻن ڏيهن ۾ ڀڙڪيا، انهن منهنجي اندر ۾ نه سوجهرو ڪري ڇڏيو.

[پنهنجي پڙڪا ڪن ٻاهيون ٻيراڳين جون،
هلو ته سيڪيون هٿڙا، مٿي تن مڇڙ،
ملا سڀيا سيئن، سون جٿ لڳي جان ۾. (شاهه)]

سون ڪي جنهن حقيقت جي ڳولا هئي، سا سون کي ملي ويئي. سون سچي ويتنام ڪسي اها روشني ڏيکاري ۽ پنهنجي قوم جي دلين ۾ ان روشني جي چاهت ۽ پيار جو جذبو به اڀاريو. آءٌ سمجهي ويس ته پورهيت عوام جي ٻڌي وڏي ۾ وڏي طاقت آهي ۽ سچي ٻچي زندگي اها آهي ته پاڻ کي ان وقت جي پيدا ڪرڻ لاءِ وقف ڪري ڇڏجي.

آءٌ پيرس جي هڪ تمام اوچي عمارت جي هڪڙي ننڍڙي ڪمري ۾ رهندو هوس. صبح جو فوٽا ڪڍندو هوس ۽ انهن کي وڪڻي پنهنجو گذر ڪندو هوس. شام جو ”لي پيرا“ اخبار جي آفيس ۾ ويهي مضمون لکندو هوس ۽ ڇپائيندو هوس. هي اخبار مظلوم غلام ملڪن جي عوام جو آواز هئي. انهيءَ اخبار ۾ آفريقي غلام پڻ ڪم ڪندا هئا. اسين سڀئي گڏجي هن اخبار جي مدد سان پنهنجا خيال ڦهلائيندا هئاسين.

۽ فرانس ۾ پڻ ظالم، غلام بڻائيندڙ قومن کي اگهاڙو ۽ خوار خراب ڪندا هئاسين. فرانس جي ڪميونسٽ پارٽي اسان جي تائيد ڪندي هئي. پر اسين فرينچ مزورن سان ڪوبه وير ڪونه رکندا هئاسين. اسان جو نعرو هو ته: دنيا جا سڀئي پورهيت عوام مظلوم آهن، تن کي پنهنجن حقن حاصل ڪرڻ لاءِ گڏجي ڪري جدوجهد ڪرڻ گهرجي.

مون ڪڏهن به آرام ۽ عيش سان نه گذاريو. ڇو ته آءٌ تمام غريب هوس. مون وٽ ايترو پئسو به ڪونه هو جو عيش عشرتن تي برباد ڪريان، پر ته مون ڪڏهن به سگرن جي سڌ نه ڪئي. مون وٽ جڏهن به ڪي پئسا بچندا هئا ته آءٌ اهي انهن انقلابي نوجوانن تي خرچ ڪندو هوس، جي مون وٽ الائي ڪٿان ڪٿان ڪهي اچي تحريڪ جي باري ۾ صلاحون ۽ هدايتون وٺندا هئا. مون کي تن ڏينهن مصوري جي نمائش ڏسڻ جو ڏاڍو شوق هوندو هو. جڏهن ڪم کان واندو ٿيندو هوس، تڏهن وڃي ڪا نه ڪا مصوري جي نمائش ڏسندو هو. فرينچن جي ڪم جي ڪاريگري ۽ سندن ثقافت جا ڏار ڏار نمونا ڏسي ڏسي دل خوش ڪندو هوس. تن ڏينهن منهنجي ڪمري ۾ ڪٽ به ڪانه هوندي هئي. مون وٽ ڪڏهن ڪٽ وٺڻ جيترا پئسا بچيا ئي ڪونه، جو ڪٿي ڪٽ وٺان رات جو گهڻي دير تائين ويٺو پڙهندو هوس، جڏهن ننڊ ڪٽيندي

هئي، تڏهن پڻ ٽي ڏيڍ وچائي ليٽي پوندو هوس. مٿي هينئن به ٿلها ڪتاب وهائي جو ڪم ڏيندا هئا. ”لي پيرا“ اخبار هلائڻ لاءِ اسان وٽ پئسا ڪٿان هوندا هئا، ان جي پورت ڪرڻ لاءِ آءٌ پين اخبارن ۽ رسالن ۾ مضمون لکي موڪليندو هوس. انهن مضمونن جا جيڪي پئسا ملندا هئا، اهي ”لي پيرا“ اخبار تي ۽ پين ننڍڙن ڪتابڙن تي خرچ ڪندو هوس.

شام جو ڪوشش ڪري ڪلب يا ٻي ڪنهن عام گهمڻ واري جاءِ تي ويندو هوس؛ اُتي نون نون ماڻهن سان ملي، ڪين پنهنجن خيالن کان واقف ڪرڻ جو موقعو ملي ويندو هو.

۱۹۲۱ ۾ فرينچ حڪومت مارسيلز شهر ۾ فرينچ سامراج جي غلام بنايل ملڪن جي ٺهيل شين ۽ ڪچي مال جي نمائش ڪئي. سندن مقصد هو ته انهيءَ نمائش ذريعي فرينچ سرمائيدارن کي هر ڪا ڄاڻ ته غلام ملڪن ۾ اڃا به وڏيڪ سيڙپ ڪري فرينچ سامراج جا پير پختا ڪن ۽ پاڻ به جام ناڻو ڪمائين. انهيءَ نمائش ۾ ويٽنام جي نشانيءَ طور رڪشا جي نمائش ڪئي ويئي. انهيءَ رڪشا کي هلائڻ لاءِ ڪنهن ويٽنامي ماڻهوءَ جي ضرورت هئي، پر قومي غيرت وچان ڪوبه ويٽنامي رڪشا هلائڻ لاءِ تيار نه ٿيو. تنهنڪري فرينچ حڪومت کي نمائش ۾ خالي رڪشا ڏيکارڻي پئي. انهي نمائش جي افتتاح لاءِ ويٽنام جي

شاه "ڪاهي ٻنهه" کي گهرايو ويو. انهيءَ بي ضمير وطــن فروش هر هنڌ فرينچ حڪومت جـي فائدي ۾ تقريرون ڪيون ته ان ويٽنام تي هي وڏ ۽ مهربانيون ڪيون آهن.

انَ جي جواب ۾ وري مون تمام جـوشيلا مقالا ۽ مضمون لکيا. جن ۾ فرينچ حڪومــت جــي انهيءَ قدم جي سخت مذمت ڪيم ۽ ويٽناميين کي جوش ۽ غيرت ڏياريم ته "پنهنجي قومي حقن ۽ قومي آزاديءَ لاءِ پنهنجي جدوجهد تيز ڪريو."

مون انقلابي وطن دوست تحريڪ جو ڪم جنهن تيزيءَ سان پئي ڪيو، تنهن مان دشمن کي اچي پڪ لڳو ته "هي الاهي کهڙي باه ٻاريندو." سو هڪڙي ڏينهن فرينچ سرڪار جي غلام ملڪن جي ڪاتي جي وزير مون کي سڏايو. جڏهن آءٌ وٽس ويس ته هن هٿن جون ترين زور سان پئي مهٽيون ۽ ڏند پئي ڪرٽيا، مون کي ڏسي چوڻ لڳو ته:

"تون اهي حرڪتون ڪرڻ ڇڏي ڏي!"

مون سندس جملي تي مرڪي ڏنو. منهنجي مرڪڻ تي هو پاڻ وڌيڪ تپي باهه تي ويو ۽ چوڻ لڳو:

"فرانس وٽ ايتري طاقت آهي جو هو پنهنجي دشمن کي چيپاتي ڇڏي!" انهيءَ ڳالهه جو مون تــي ڪوبه اثر ڪونه ٿيو. آءٌ اڳي وانگر جوش ۽ جذبي سان ڪم

ڪرڻ لڳس. وري به مون کي وزير صاحب ياد فرمايو ۽ مون کي چوڻ لڳو ته "تون جيڪو به وڏي ۾ وڏو سرڪاري عهدو ۽ جيڪا به پگهار چئين سا توکي ڏيون." پر مون انڪار ڪيو ۽ کيس ٻڌايم ته:

"مون کي توهان جي انهن وڏن عهدن جي ڪابه لوڙ ڪانهي، مون کي پنهنجي ڪاڌي پيتي لاءِ جيڪو به خرچ کپي ٿو، سو آءٌ پاڻ مزوري ڪري ڪمائي ڪائيندو آهيان. ان کان وڌيڪ ٻي ڪنهن به شيءِ جي مون کي ضرورت ڪانهي. منهنجو فقط هڪڙو نعرو آهي، اهو آهي ويتنام جي آزاديءَ جو. جيڪڏهن توهين مون کي منهنجي وطن جي آزاديءَ جو پروانو هٿ ۾ ڏيو ته پوءِ آءٌ توهان جي ڳالهه تي ويچار ڪندس."

اهي ڳالهيون ٻڌي وزير صاحب جيڪو خوش ٿيو هوندو، سو توهين پاڻ سوچي سگهو ٿا. مون سمجهيو 'هاڻ پاڻ بچائڻ ڏاڍو ڏکيو آهي. هاڻي شايد جيل وڃڻو پوي.' پر مون کي گرفتار ڪين ڪيائون. آءٌ سمجهي ويس ته مون کي گرفتار ڪري فرينچ ڪميونسٽ پارٽيءَ کي ڪاوڙائڻ نٿي گهريائون. انهيءَ وچ ۾ فرينچ ڪميونسٽ پارٽيءَ پارليامينٽ جي چونڊن لڙڻ جو اعلان ڪيو ۽ جدا جدا سيٽن لاءِ پنهنجا ماڻهو بيهاريا. مون کي به هڪ سيٽ تي بيهاريو ويو. جيتوڻيڪ آءٌ پارليامينٽ جو ميمبر ڪونه

ٿي سگهيس، ڇو تہ آءٌ بہ ملڪ جو رهاڪو هوس، پر هڪ ڳالهہ ظاهر ٿي تہ فرانس جي محنت ڪندڙ مزورن، مظلوم ويٽناميئن کي پنهنجو ڀاءُ ٿي سمجهيو. اهـا ڳالهہ ثابت ڪرڻ لاءِ ٻيو فرينچ ڪميونسٽ پارٽيءَ مون ڪـي اميدوار بيهاريو ۽ انهيءَ مقصد ۾ ڪيس تمام سٺي ڪاميابي نصيب ٿي.

ڪجهہ ڏينهن گذرڻ کان پوءِ منهنجي ڪٽ جو بہ بندوبست ٿي ويو. هـاڻ منهنجي ننڍڙي ڪمري ۾ جيڪي ڪل سامان پيل هو سو بہ توهين ٻڌو. هڪ لوهي کٽ، هڪڙي ننڍڙي ميز، هڪڙو پاڻيءَ جـو جڳ ۽ هڪڙي هٿن ڌوئڻ جي چلمچي. انهيءَ کان سواءِ ٻيو ڪوبہ سامان ڪونہ هو. پر جي هجي بہ ها تہ بہ ڪمري ۾ ايتري جاءِ ئي ڪانہ هئي جـو ٻيو سامان پورو ٿي سگهي. ٿوري آمدني ۽ گهڻي خـرچ مون کي تمام غريب تہ ڇا پر ڪنگال ڪري ڇڏيو هو. سياري ۾ مون وٽ ڪوبہ ٽپڙ ڪونہ هو، جـو ڪٽي مٿان ڪريان. تنهنڪري صبح جو ڪم تي وڃڻ کان پهريائين جاءِ جي مالڪياڻيءَ وٽ ويندو هـوس ۽ سندس چلهہ ۾ بہ ٽي سرون گرم ڪرڻ لاءِ وجهي ڇڏيندو هوس. شام جو ڪم تان واپس موٽي اهـي ٽي سرون ڪڍي، ڳوڻ جي ٽپڙن ۾ ويڙهي، هنن ۾ رکي پاڻ کي سيءَ کان بچائيندو هوس. جمعي جمعي رات جـو ڪميونسٽ پارٽيءَ جي ميٽنگ ۾ ويندو

هوس ۽ اتي ماڻهن سان ملي ڪين ڪم ڪرڻ جو چاهه ڏياريندو هوس. شام جو ڪلبن ۾ ويندو هوس. هڪڙي ڪلب تہ جڻ منهنجي خاص بيٺڪ هوندي هئي. اتي قسمين قسمين ڳالهين تي بحث مباحثا ٿيندا هئا، جنهن ۾ آءٌ جوش خروش سان شامل ٿيندو هوس ڳالهہ ڪٿي ڪهڙي بہ هجي پر آءٌ ان ڪــي ڦيرائي گهيرائي پنهنجي مطلب تـــي آڻيندو هـوس. هڪڙي پيري (هپناٽزم) تي وڏو بحث ٿيو. ظاهر آهي تہ اهڙين واهيات ڳالهين سان انقلابين جو ڪهڙو واسطو؟ پر مون ان بحث کي بہ نہ ڇڏيو. مون چيو "هپناٽزم ڇا آهي، ڇـا ناهي، اها توهان ڪـــي خبر هوندي. پر آءٌ توهان کي ايترو ٻڌايان ٿو تہ ڊاڪٽر ڪئو (جيڪو انهيءَ وقت سڄي فرانس ۾ هپناٽزم جو وڏي ۾ وڏو ماهر هو) انهيءَ فن جو ايترو چاڙهو ڪوڙ آهي، جيتري فرينچ حڪومت. جيڪا هر سال هزارين ڏن هپناٽزم جي آفيم جا لکن ويٽناميين کي کارائي، کين بيهوش ڪري، سندن ذهن مان اها ڳالهہ ڪڍيو ٿي ڇڏي تہ فرينچ حڪومت سندن ملڪ ڪسي ورتو آهي."

سڄي پيرس ۾ آءٌ اڪيلو ويٽنامي هـوس، جيڪو پنهن جي خيالن ۽ عقيدن جو اظهار ايڏيءَ دليريءَ سان ڪندو هوس. تنهن زمانـي ۾ منهن جو پهريون ناول "پيرس" بہ شايع ٿيو. منهنجي عادت هئي تہ مون کي

ڪٿي ڪيترو ۽ ڪيڏو ٻـه ڪم هوندو هو پـر پڙهڻ لاءِ روزانو ٻـه ڪلاڪ ضـرور ڪيندو هـوس. انهيءَ پڙهڻ ئي مون کي اهڙو ڪيو جو خود فرانس جا ماڻهو سندن ئي ملڪ جـي سماج ۽ تـهذيب جـي تاريخي پس منظر ۽ ڏاڪي ٻه ڏاڪي واڌاري بابت مون پرديسي ماڻهوءَ کان معلومات حاصل ڪـرڻ ايندا هئا. جڏهن روس ۾ ڪامريڊ لينن جي هـٿ هيٺ انقلابي طاقتون رجعت پرست وڏن زميندارن ۽ سرمائيدارن سان وڙهڻ ۾ مشغول هيون. تڏهن فرانس جي ڪميونسٽن پنهنجي روسي انقلابي ڀائرن جي ڀرپور مدد ڪئي. فرانس جي مزدور جماعتن جي فيڊريشن ۽ ڪميونسٽ پارٽي پنهن جي انقلابي روسي ڀائرن لاءِ چندا گڏ ڪيا. مون پيرس ۾ ڪـم ڪندڙ ويتناميين ۾ آزادي ۽ جنگ جو جذبو پيدا ڪيو ۽ کين اپيل ڪيم ته ”پنهن جا پراڻا ڪپڙا ۽ جتيون گڏ ڪـري انهـن روسي انقلابين لاءِ روس موڪليو. جيڪي اتي جي محنت ڪندڙ طبقن ۽ عوام طرفان روسي سرمائيدارن ۽ وڏن زميندارن سان جنگ پيا ڪن.“ مون پاڻ ٻه پنهن جي روسي انقلابي ڀائرن جي مدد لاءِ فوٽا ناهي وڪڻڻ لاءِ رکيا ۽ اعلان ڪيم ته ”انهن فوٽن جا جيڪي ٻـه پيسا ملندا، سـي روسي انقلابين کي موڪليندس.“ انهيءَ اعلان جو ڏاڍو اثر ٿيو، جو اهي فوٽا ٻارهوڻي قيمت ۾ وڪاڻا.

انهيءَ زماني ۾ مشهور انقلاب دشمن ”پائين ڪيئرا“

فرانس جو وڏو وزير هو. تنهن هر قيمت تي ڪميونسٽ انقلابين کي ڇپيل ڇپايل سارڻ تي گهرپو. عام چونڊن هلندي هن وڏا وڏا پوسٽر ڇپرايا، جن ۾ سٽان لکيل هو: "لال ڪشويڪ * دغاباز مڪار ۽ قاتل آهن. انهن اکرن جي هيٺان هڪ بچڙي ڪراهت جهڙي بدمعاش جي تصوير ناهي، ان جي وات رت سان ڀريل چاقو ۽ هٿ ۾ عورت جي سسي، ۽ ٻئي هٿ ۾ ڏاندي جي آسائي ڏيکاريا ويا هئا. تصوير جي پس منظر ۾ ڏيکاريل هو ته گهر سڙيا پيا آهن ۽ انهن جا ماڻهو ڦاٿا ۽ مٺا پيا آهن.

ايتري گهڻي مخالفت هوندي به اسان پنهنجو حوصلو نه هاريو ۽ پاڻ وڏيڪ بهادري ۽ همت سان پنهنجي مقصدن کي ڦهلائڻ جي ڪم ۾ جنبيا پيا هئاسون. جو ته پنهنجي اصولن تي ڄمي بيهڻ جو سچو پچو مزو آهي تڏهن، جڏهن ٻئي پاسي سخت مخالفت ۽ طوفاني مقابلو هجي. انهيءَ اصول پرستيءَ، مضبوط ارادي ۽ عزم فرينچ حڪومت کي ڪاوڙ ۾ چٽو ڪري وڌو. هاڻي ڪميونسٽ پارٽيءَ کي ڪچلڻ شروع ڪيو ويو. فرينچ ڪميونسٽ پارٽيءَ جا وڏا وڏا ناميارا ليڊر گرفتار ڪري جيل ۾ بند ڪيا ويا.

* لينن جا حامي مجاهد انقلابي جن روسي انقلاب آندو. بعد ۾ اهي ڪميونسٽ سڏائڻ لڳا.

الائي کھڙي مصلحت، وچان مون کي گرفتار نہ ڪيائون. حڪومت اينرو سو ڪيو جو منهن جي پٺيان ٻہ جاسوس ڇڏيائون، جيڪي هر وقت مون سان گڏ پيا هلندا هئا. جڏهن بہ آءٌ ويندو هوس تہ هي ٻئي لڪي لڪي منهنجو پيڇو ڪندا هئا. انهن ٻنهي کي ڪڏهن بہ ايتري جرئت ڪانہ ٿي، جو ڪٿي منهنجي ويجهو اچن. نہ وري مون کي ئي ڪو موقعو مليو جو آءٌ ڪٿي سائن ڳالهايان. ٿي سگهي ٿو تہ اهي پارٽيءَ جي ڪارڪنن جي لٽين، ڏندن ۽ نوشن کان ڏنا ٿي، جو ويجهو نٿي آيا.

آءٌ اچر ڏينهن صبح جو پنهنجي ڪنهن دوست سان گڏجي عجائب گهر، ڪارخانا ۽ مشهور جايون ڏسڻ ويندو هوس

آءٌ پنهنجي. ساٿين کي چوندو هوس تہ " گهمڻ ڦرڻ ۽ ڏسڻ جهريون جايون ڏسڻ بهتر وندر آهي. اهو گهمڻ وقت جو زيان ناهي. پر ماڻهو گهڻو ڪجهہ پرائي ٿو. انهيءَ مان هڪڙي پاسي اسان جي ذهن کي فرحت ملي ٿي، ٻئي پاسي اسان جي سمجهہ وڌي ٿي."

ٽن ڏينهن منهنجي هڪڙي دوست جي سنگتياڻي مارگو منهنجي گهر ايندي هئي. منهن جا ڪپڙا ڌوئيندي هئي، گهر جو ٻهارو سهارو ۽ صفائي ڪندي هئي. مارگو مون کي پنهنجو وڏو ڀاءُ سمجهندي هئي،

۽ مون سان ننڍي ٻار وانگر هلندي هئي. هڪ ڏينهن منهنجي سقيم حالت ڏسي روئي پيئي ۽ گهر وڃي منهنجي دوست کي چيائين ”ادا نگويان ڏينهن رات ڪم ڪري ٿو. صفا ڪمزور ۽ پيلو ٿي ويو آهي. تون ڪجهه مدد ڪرينس ۽ سمجهائينس ته پنهنجي صحت جو به ڪو خيال رکي.“ منهنجي دوست مون سان مارگو جي اها ڳالهه ڪئي، تڏهن منهنجي به دل ڀرجي آئي. سوچيم ته ”ويچاريءَ کي منهنجو ڪيترو نه اونو آهي!“ پر گهڙي ترسي مرڪي دوست کي چيم ”هن چريءَ کي ڪهڙي خبر ته ماڻهوءَ کي پنهنجي صحت ۽ جسم جي حفاظت بدران پنهنجي انقلابي اصولن ۽ خيالن جي حفاظت ڪرڻ کپي. منهنجا خيال ۽ اصول ئي منهنجي حياتي آهن. جي اهي وڌيا، ويجهيا ۽ ٽڙيا ۽ پوءِ جي آءٌ مري به ويس تڏهن به سدائين جيئرو هوندس پر جيڪڏهن منهنجي خيالن جو واڌارو نه ٿيو ۽ ڪومائجي سڙي ويا ۽ جي آءٌ پنهنجي اصولن تي قائم نه رهيس ۽ ڦري ويس ته پوءِ ڪٿي ٿلهو متارو ٿي پوان ۽ سؤ سال پيو جيئان ته به اهڙي صحت ۽ اهڙي حياتي ڪهڙي ڪم جي؟“

١٩٢٢ع ۾ آءٌ سموري دنيا جي انقلابي ڪميونسٽ پارٽين جي ڪانفرنس ۾ فرينچ ڪميونسٽ پارٽيءَ جي نمائيندي جي حيثيت سان شريڪ ٿيڻ لاءِ روس ويس،

تن ڏينهن ڪامريڊ لينن وفات ڪري ويو. سندس موت جي ڪري سڄي دنيا جي محنت ڪندڙ مزورن، هارين ۽ انقلابي عوام جي دلين تي غم جي اونده ڇانئجي ويئي. مون کي به سندس موت ڪري ڏاڍو صدمو پهتو پر هڪڙي ڳالهه ڪري خوش به ٿيس ته ڪامريڊ لينن هڪڙي انقلابي سورمي وارو موت مئو هو ۽ نه ڪنهن نيچ انسان وارو موت. کيس ته اهو فخر حاصل هو ته هن سڄي دنيا ۾ پهريون دفعو پنهنجي ملڪ ۾ مزورن، هارين، بکين ۽ ڏکين انسانن جي حڪومت جي پيڙهه وڌي هئي. هي دنيا ۾ پهريون مثال هو جو هزارين سالن کان شاهوڪارن، وڏيرن ۽ حاڪمن جا ماريل ۽ پيڙهيل پورهيت عوام ملڪ جا مالڪ ٿيا هوا.

[برو هو پنهور، آرياڻيءَ اجاڙيو،
لاٿو سڀ لوڪ تان، هاڙي ڏٺيءَ هور،
چوريون چڙهڻ سکيون، پنهونءَ ڪياءُون پور،
آيو سو اتور، جنهن ڏکيو ڏک هاريون. (شاه)]

لينن پنهنجي حياتيءَ جو عظيم مقصد پورو ڪري پوءِ مري ويو ۽ دنيا جي انقلابي انسانن ۽ عوام لاءِ پنهنجي حياتيءَ جو روشن مثال قائم ڪري ويو.

[جنهن ڏٺيو دل سين، پٺيءَ سي پيون،
ته پڻ ٿي ويون، جي پنهون پاڻ لڳايو. (شاه)]

شروعات ۾ آءٌ دنيا جي مزورن ۽ عوام جي پهرين ڪاميابي سوشلسٽ انقلاب طور (يعني ١٩١٧ واري) عظيم روسي انقلاب جي حمايت رکڻو همدرديءَ طور ڪندو هوس. اول مون کي انهيءَ عظيم انقلاب جي تاريخي اهميت جي خبر ڪانه هئي. مون کي ليئن سان رڳو انهيءَ ڪري پيار هو، جو هو هڪ عظيم منجب وطن هو، جنهن پنهنجي وطن جي مظلوم عوام کي آزاد ڪيو. مون اجا تائين سنڌس ڪابه لکڻي ڪانه پڙهي هئي. درحقيقت آءٌ فرينچ سوشلسٽ پارٽيءَ ۾ رڳو انهيءَ ڪري شامل ٿيس، جو اها غلام ۽ مظلوم قومن جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد سان همدردي رکندي هئي. مون کي اجا تائين اها خبر به ڪانه هئي، ته ڪميونسٽ پارٽي ڇا ٿيندي آهي؟ ۽ سوشلزم يا ڪميونزم جو مطلب ڇا آهي؟ انهن ڏينهن ۾ فرينچ سوشلسٽ پارٽي جي مقامي شاخن ۾ انهيءَ مسئلي تي ڏاڍا بحث ٿيندا هئا ته ڪهڙي انٽرنيشنل* ۾ شامل ٿجي. ڇو ته اهڙيون ٽي بين الاقوامي جماعتون موجود هيون.

آءٌ هفتي ۾ ٻه ٽي دفعا پارٽيءَ جي جلسن ۾ باقاعدي ويندو هوس ۽ اتي ٿيندڙ بحث ۽ دليل تمام گهڻي غور سان ٻڌندو هوس. پهرين پهرين مون کي اها ڳالهه

---

*دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين جي بين الاقوامي جماعت.

سمجهه ۾ نٿي آئي ته هي سچو جهڳڙو ڇا تي آهي؟ ۽ هي ماڻهو ايترا دليل ڇو ٿا ڏين. جڏهن پهرين انٽرنيشنل ۾ هئي ته پوءِ سڀ انهيءَ ۾ ڇو نٿا شامل ٿين، هروڀرو ٻي يا ٽي انٽرنيشنل ڪڙي ڪرڻ ۽ پاڻ ۾ وڙهي مرڻ جو ڪهڙو لاچار؟

مونکي جنهن سوال جي جواب ڏيڻ جي خواهش هئي، تنهن سوال تي جلسن ۾ ڪڏهن به بحث نه ٿيو. اهو سوال هي هو ته مظلوم قومن جي جدوجهد جي ڪهڙي انٽرنيشنل حمايت ٿي ڪري؟

هڪڙي جلسي ۾ مون اهو سوال پڇيو. ڪجهه ڪامريڊن جواب ڏنو ”ٽين انٽرنيشنل جنهن ۾ لينن شامل آهي.“ هڪڙي ڪامريڊ مونکي قوميتن ۽ غلام قومن جي مسئلي تي لينن جا اهي مضمون پڙهڻ لاءِ ڏنا، جيڪي ”لوساينتي“ اخبار ۾ ڇپجي چڪا هئا.

انهن مقالن ۾ اهڙيون پيچيديون ڳالهيون هيون، جي مون کي سمجهه ۾ نٿي آيون ته ٻه گهڻا ڀيرا پڙهڻ سان انهن جو مطلب سمجهي ويس ۽ انهن مون ۾ تمام گهڻو جوش، ولولو ۽ اعتماد پيدا ڪيو ۽ مسئلن کي صفائي سان جاچڻ ۾ مدد ڪئي. آءٌ ايترو ته خوش ٿيس جو ڪيترائي دفعا روئي پوندو هوس ۽ پنهنجي ڪمري ۾ اڪيلو اهڙيون ته رڙيون ڪندو هوس ڄڻ ڪنهن وڏي هجوم اڳيان بيٺو هجان. يتيمن کي مخاطب ٿي چوندو هوس:

"منهنجا پيارا مظلوم، بدنصيب هم وطنو! اسان کي هن واٽ وٺڻ جي ضرورت آهي- اهو لينن وارو رستو اسان کي آزاد ڪندو."

انهيءَ کان پوءِ لينن ۽ ٽين انٽرنيشنل تي مون کي پورو اعتبار ۽ ڀروسو ٿي ويو.

پهرين آءٌ رڳو پيو ماڻهن جون ڳالهيون ٻڌندو هوس. مون کي هر ماڻهوءَ جا خيال صحيح لڳندا هئا. آءٌ ڪنهن هڪڙي جي دليلن کي مڃي ۽ ٻئي جي دليلن کي رد ڪري نٿي سگهيس. پر لينن جا مضمون پڙهڻ کان پوءِ آءٌ بحث مباحثا ۽ تمام جوشيليون تقريرون ڪرڻ لڳس.

مون کي اول فرينچ ٻولي چڱيءَ طرح ڳالهائڻ نه ايندي هئي، تنهنڪري آءٌ پنهنجن خيالن جو پوريءَ طرح اظهار ڪري نه سگهندو هوس. پر تنهن هوندي به مون ڪچي ڦڪيءَ فرينچ ٻوليءَ ۾ لينن ۽ ٽين انٽرنيشنل جي مخالفن جي پوري طاقت سان مخالفت ڪئي. مون وٽ رڳو هڪڙو دليل هو. مون چيو "ڪامريڊو! جيڪڏهن توهين ملڪن کي غلام بڻائيندڙ سامراجي نظرين جي مذمت نٿا ڪريو ته پوءِ ڪهڙي قسم جي انقلاب جي دعوي ٿا ڪريو؟" پنهنجي مقامي شاخ جي جلسن جي سوال جواب ۾ مون کي تسلي ڪانه ٿي، تنهن ڪري آءٌ ٻين شاخن جي جلسن ۾ وڃي پنهنجا

خيال ظاهر ڪرڻ لڳس. ڪيترين ڳالهين جي سمجهاڻي ڏيڻ ۾ ڪامريڊ مارشل ڪاشين، ڪامريڊ ڪوتوير، ڪامريڊ مونموسو ۽ ٻين فرينچ ڪامريڊن منهنجي مدد ڪئي. آخر ۾ ٽور واري سالياني پارٽي اجلاس ۾ مون ٻين ڪامريڊن سان گڏ ٽين انٽرنيشنل ۾ شامل ٿيڻ جي حمايت ۾ ووٽ ڏنو.

شروع ۾ ڪميونزم نه پر پنهنجي وطن جي حب مون کي لينن ۽ ٽين انٽرنيشنل ۾ اعتقاد رکڻ تي اڀاريو. پر آهستي آهستي جدوجهد جي وڌڻ ويجهڻ سان گڏ وڌندي وڌندي مون مارڪسزم ۽ لينن ازم جي نظرين کي عملي ڪم سان گڏي چڱي طرح سمجهي ورتو ته "دنيا جي مزدورن، مظلوم قومن ۽ عوام کي صرف سوشلزم ۽ ڪميونزم ئي آزادي ڏياري سگهن ٿيون."

چين وانگر ويتنام ۾ به ماڻهو ڳالهيون ڪندا آهن ته ڪا اهڙي جادوءَ جي ڳوٿري ٿيندي آهي، جيڪا ڪو ماڻهو لهي وجهي ۽ ان کي کولي ته سندس دل جا سڀ مطلب پورا ٿي ويندا. مون سمجهي ورتو ته ويتنام جي انقلابين ۽ عوام لاءِ مارڪسزم ۽ لينن ازم جي انقلابي تعليم ۽ واٽ نه رڳو جادوءَ جي ڳوٿري وانگر آهي، پر انهيءَ سچي پچي سج وانگر آهي، جيڪو آخري فتح حاصل ڪرڻ، سوشلزم ۽ ڪميونزم قائم ڪرڻ لاءِ اسان جي جدوجهد جو رستو روشن

ٿو ڪري.”

ڪامريڊ ليِنن جي وفات ڪري دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين جي ڪانفرنس ملتوي ڪري وري جولاءِ ١٩٢٤ ۾ رکي ويئي.

انهيءَ ڪانفرنس ۾ مون غلام ملڪن جي حالتن تي هڪ زبردست تقرير ڪئي ۽ پين ملڪن مان آيل انقلابين کي انهيءَ ڳالهه تي ويچاريم ته هو به غلام بنائيندڙ ملڪن ۽ سامراجين خلاف وڙهندڙ مظلوم قومن جي حمايت ڪن. منهنجي ان تقرير جي ڏاڍي ساراهه ٿي ۽ انهيءَ ڪاروائيءَ جو جيڪو رڪارڊ رکيو ويو، ان ۾ منهنجي تقرير به شامل ڪئي ويئي.

انهيءَ ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿيندڙ هر ماڻهوءَ جي ذهن ۾ هڪ نئين طاقت ۽ هڪ نئون جذبو پيدا ٿي ويو.

[ڪاجا آندي ڪيچين، وڻڪاران وائي،
سڀئي مون سائي، نيڻن ننڊ وهه ٿي! (شاهه)

اتان آءٌ (سنه ١٩٢٥) چين روانو ٿي ويس ۽ چين جي ڏاکڻين شهر ڪينٽن پهتس. منهن جو مقصد هو ته چين جي انقلابي طاقتن جي مدد به ڪريان ۽ ان سان گڏوگڏ ويٽنام جي انقلابي طاقتن کي گڏ ڪري مضبوط بنايان.

هتي پهچڻ کان ڪجهه ڏينهن پوءِ (سنه ١٩٢٦ ۾) مون ”ويٽنامي نوجوانن جي انقلابي ليگ“ جو پايو وڌو،

جيڪي جوان انهيءَ ليگ ۾ شامل ٿيا ٿي، تن کي باقاعدي سياسي تربيت ڏني ٿي ويئي ۽ سندن ڪيترين آزمائشون ۽ امتحان ورتا ٿي ويئي سمدن ڪيترين هو. پروسي جهڙا انقلابي وطن دوست سمجهيا ٿي ويا.

هرهڪ کي سنهن جو لکيل ڪتاب ”انقلابي رستو“ پڙهايو ويندو هو. انهيءَ وچ ۾ مون خود ويتنام اندر انقلابي ليگ جي بنياد وجهڻ جي ضرورت محسوس ڪئي ۽ هڪ ميڙ ۾ پنهنجو اهو خيال ظاهر ڪيم.

مون نوجوانن کان پڇيو ته ”اهان مان ڪهڙو پاڻ کي انهي مقصد لاءِ وقف ڪرڻ لاءِ تيار آهي؟“ سڀني کان پهرين جيڪو هٿ مٿي آيو ٿيو، اهو هو لونگ بينگ جو. لونگ بينگ ان وقت قومي جوانيءَ ۾ هو. مون سندس اکين ۾ مضبوط ارادي جا شعلا پڙڪندا ڏٺا. سندس چهري مان انقلابي قومي تحريڪ سان بي پناهه پيار ۽ وفاداريءَ جو اڻمٽ جذبو پئي پهڪيو. مون سندس آڇ کي هڪدم قبول ڪيو. اهو جوان فرينچ جهاز تي نوڪري ڪندو هو. کيس اتان چڱو پگهار ملندو هو. ان هوندي به اسان جي جماعت ۾ شامل ٿيو. انقلابي جماعت ۾ شامل ٿيڻ لاءِ کيس نوڪريءَ تان هٿ کڻي ڇڏڻو هو. لونگ بينگ انهيءَ ڳالهه لاءِ اڳيئي تيار ويٺو هو. مون ڪيترين ڏي ڪجهرن ۾ ڪم ڪرڻ جو طريقو سمجهايو. چيومانس ته ”سڀ کان پهرين ويتنامي عوام کي فرينچ سامراج

جي ظلمن جا سچا پچا داستان ٻڌائي سندن دلين ۾ ڌارين آقائن جي خلاف نفرت جو جذبو تيز کان تيز تر ڪرڻو پوندو. ان ڪانپوءِ ويتنامي عوام جهڙي پاڻ ۾ ٻڌي پيدا ڪرڻ جو ڪم ڪيو. سندن دلين ۾ اهڙا ڳالهه ويهاريي ته دشمن کان جند ڇڏائڻ جو فقط هڪڙوئي ڪامياب رستو اهو آهي ته پاڻ ۾ ٻڌي ڪري گڏجي هڪ ٿي وڃون. جيڪڏهن اسين ٻڌي نه ڪنداسين ته دشمن اسان مٿان پنهنجي حاڪميت ۽ ڦرلٽ قائم ڪريو ويٺو هوندو. انهيءَ کان پوءِ ننڍين ننڍين ٽولين ۽ سوسائٽين جي وسيلي عوام کي ٻڌيءَ ۽ اتحاد جي ايڪي ۾ مضبوط ڪجي." منهن کيس نصيحت ڪئي ته "حالتون ڏاڍيون ڪٺڙيون ــــ خراب هجن پر توڻ خبرداريءَ ۽ رازداريءَ کي ڪڏهن به هٿان نه ڇڏج. توڻ ڪجهه سال ٻاهر رهڻ کان پوءِ ويتنام پيو وڃين. تنهنڪري جاسوس پوليس تنهن جي پنيان هٿ ڌوئي لڳندي. ان ڪري توڻ جڏهن به ڪيڏانهن وڃين ته ٻي ڪنهن کي نه وڃج ۽ نه ورڻي هر ڪنهن ماڻهو سان ملڻ لاءِ سندس گهر وڃج. پاڻ کي بچائڻ لاءِ پوليس جي اکين ۾ سرمو پيو وجهج."

هن جوان تمام گهڻو ڪم ڪيو ۽ ساٿس گڏ پيا به ڪيترائي ساٿي شامل ٿيا. هن جي لاڳاپي ڪري منهن جو به ڪنهن ماڻهن سان لاڳاپو ٿيو. هنن جوانن نه رڳو انقلابي ٽولي جي ساٿين سان منهنجي واقفيت

ڪراڙيءَ پر هنن اسان جا ڪيترائي ڇپايل ڪتابڙا، چوپڙيون ۽ رسالا به عوام ۾ ورهايا.

۽ سال ١٩٢٧ جي ڳالهه آهي ته هڪ ڏينهن اسان تي هڪ اوچتي آفت اچي ڪڙڪي. چيني انقلاب جي شروعات ڪندڙ سن يات سين چيني انقلاب جي ڪاميابيءَ لاءِ ٻه اصول لازمي ٺهرايا هئا. پهريون ته دنيا جي پهرين مزور-هاري حڪومت يعني روسي حڪومت سان گهرا لاڳاپا رکجن ۽ ٻيو ته چين جي انقلابي وطن دوست، يا ڪميونسٽن لاءِ همدرديءَ وارو جذبو رکجي. پر سندس مرڻ کان پوءِ سندس جاءِ نشين چيانگ ڪائي شيڪ انهن ٻنهي اهم نڪتن کان ڦري ويو ۽ اسان جي خلاف ظلم ۽ ڏهڪاءَ جو، تمام وسيع جار وڇائڻ شروع ڪيائين. ڪيترائي انقلابي وطن دوست چيني مارجي ويا ۽ ڪيترن کي جيلن ۾ بند ڪيو ويو. آءٌ وڏي حرفت، ۽ اٽڪل سان پاڻ کي بچائي نڪري وڃي ١٩٢٨ ڌاري ماسڪو پهتس، جتان جلد ئي برلن جي ڳاڏيءَ بروسيلز روانو ٿيس. اتي پهچي جائزو ورتم ته سامراجي طاقتن خلاف يورپ ۾ جدوجهد ڪيئن ڪئي پيئي وڃي. انهيءَ سال هڪ ڪانفرنس ۾ منهنجي ملاقات پنڊت نهروءَ جي والد پنڊت موتي لال نهروءَ سان ٿي. ڪانفرنس جي خاتمي کان پوءِ آءٌ فرانس، جرمني، سئٽزرلينڊ ۽ اٽلي ويس. ١٩٢٨ جي پڇاڙيءَ ۾ ٿائيلينڊ ويس ۽ اتي جي ويٽنامي ماڻهن لاءِ انقلابي تحريڪ جو

بنياد وڌو. اتان ١٩٢٩ع جي وچ ڌاري واپس چين موٽي آيس.

تورن ٿي مهينن کان پوءِ ويٽنام جي انقلابي تحريڪ هڪ سونهري موڙ تي پهتي، ۽ جلد ئي هڪ وڏي جوش ۽ جذبي ڀريل دؤر جي شروعات ٿي ويئي. ٣٠ فيبروري ١٩٣٠ تي ويٽنام جي ڪميونسٽ پارٽي، جيڪا ٽن ٽولن ۾ ورهايل هئي، ان کي ملائي هڪ پارٽي ڪيو ويو. اتر جي مرڪزي ۽ ڏکڻ ويٽنام جي ڪميونسٽ پارٽيءَ جون شاخون، جيڪي اڳ جدا جدا هيون جن جو گهڻو ڪري پاڻ ۾ ڪوبه ڳانڍاپو نه هو، اهي هاڻ هڪ ٿي ويون. ۽ سندن دائرو جيئن پوءِ تيئن وسيع کان وسيع تر ٿيندو ويو. مون سڄيءَ طرح مرڪزي جماعت جي اڳواڻي پئي ڪئي.

انهن ئي ڏينهن منهن جو شنگهائيءَ ڏانهن وڃڻ جو اتفاق ٿيو. اهو ساڳيو جوان لونگ بينگ به ان ڏينهن شنگهائيءَ ۾ هو ۽ اتي جي مزورن کي منظم ڪرڻ جي ڪوشش ۾ رڌل هو. هتي فرينچ حڪومت طرفان هڪ آڪسيجن فيڪٽري کولي ويئي هئي. جنهن ۾ ويٽنامي مزور به ڪم ڪندا هئا. لونگ بينگ انهن مزورن کي ترتيب پئي ڏني ۽ کين منظم ڪرڻ لاءِ وڏيون ڪوششون پئي ڪيون. هتي هڪ اهڙي هوٽل هئي جيڪا هئي ته فرينچ حڪومت جي پر ان ۾ ملازمت ڪندڙ گهڻو ڪري ويٽنامي هئا. لونگ بينگ انهيءَ هوٽل ۾

ٻين جو ڪم ڪندو هو، هي اهي ڪم به ڪندو هو ۽ ويٽنامين جي دلين ۾ آزاديءَ لاءِ قرباني ڏيڻ جو جوش به ڀڙڪائيندو هو. ٿوري ئي وقت اندر سندس محنت سبب پيٽي ۽ تحريڪ نهايت تيزيءَ سان وڌڻ ويجهڻ لڳي. انهن ڏينهن ڪيمچو ڪي تنظيمي اشاعتي ڪمن لاءِ لونگ بينگ جو ساٿي ڪري شنگهائي موڪليو ويو. جڏهن آءٌ شنگهائي پهتس ته مون لونگ بينگ کي چٺي موڪلي پاڻ وٽ گهرايو. مون چٺيءَ ۾ لکيو ته "آءٌ شيل ڪمپنيءَ جي بيلٽ روم ۾ شام جو تو لاءِ ويٺو هوندس." مون چٺيءَ ۾ پنهنجو ٺالو ڪونه لکيو. هو شام جو مون سان ملڻ آيو. ان وقت سيءُ پئي پيو. لونگ بينگ گرم ڪپڙن سان سجو سٽيو پيو هو. مون کي اُن جي صدري ۽ مٿان هڪڙو وڏو چنل ڪوٽ پيل هو. مٿي تي هڪ چئن سالن جي پراڻي ٽوپي پيل هيس. ٽوپيءَ ۾ سيءُ جو جهلو ڪونه هو. مڙيئي ٺالي ماٿر مٿي تي رکيل هئي. لونگ بينگ منهن جي ڪپڙن ڏانهن نهاري ڏاڍو ڦڪو ٿيو ۽ ڪنڌ ڪٽي هيٺ ڪيائين. مون کيس ڦڪو ٿيندو ڏسي چيو "پٽ! مون کي ايترو سيءُ لڳي ئي ڪونه، جو تون سيءُ مون کان بچندو آهين. تنهنڪري منهن جي ويجهو ٿي ڪونه اچي. تون پاڻ کي سيءُ واءُ کان بچائيندو ڪر. ڇو ته توکي قوم لاءِ تمام گهڻو ڪم ڪرڻو آهي."

پوءِ اسين ڪم جي ڳالهين کي لڳي وياسين. مون ڪيس وڏي خبرداريءَ سان هلڻ جي نصيحت ڪئي ۽ چيومانس ته "اسان کي رات ڏينهن ڪم ڪرڻو آهي. جاهي اسان جا وسيلا ڪيترا به گهٽ ڇو نه هجن. اهڙيءَ ريت اسان کي هر حالت ۾ پنهنجي قوم لاءِ قرباني ڏيڻي آهي ۽ پنهنجي مادر وطن کي غلاميءَ جي زنجيرن مان ضرور آزاد ڪرائڻو آهي. انهيءَ ڪري اسان کي پارٽيءَ جي هدايتن تي سختيءَ سان عمل ڪرڻ گهرجي ۽ ضابطي سان هلڻ کپي. ضابطو تمام وڏي طاقت آهي، جيڪڏهن انقلابي قومي ڪارڪنن کي بدانتظامي ڪرڻ جي ڏر ڏبي ۽ سندن ذهن ۾ سوچ کي انتظامي پڄري ۾ سوگهو نه رکبو ته سندن صلاحيتن مان فائدي بدران اٽلو ڇيهي رسڻ جو امڪان آهي."

جولاءِ يا آگسٽ ١٩٣٠ ۾ آءٌ ٻيو دفعو شنگهائي ويس، جتي پارٽيءَ طرفان ميٽنگ رکيل هئي. شنگهائي جيتوڻيڪ چين جو وڏو شهر آهي. پر اتي جي پوليس ۾ ڪيترائي ويٽنامي پوليس وارا هئا. انهن ۾ سجاڳي ۽ هلچل پيدا ڪرڻ جون ڪيتريون ئي تجويزون ميٽنگ ۾ ويچار هيٺ آيون. مون انهيءَ موقعي تي پيهن جي ساٿين کي ٻڌايو ته "اسان کي نه رڳو عوامي طاقتن جي اڳواڻي ڪرڻي آهي پر انهيءَ سان گڏوگڏ ڌارين حڪومت کي لتون هڻي، پنهنجي ملڪ مان هڪالي

ٻاهر ڪيڍو آهي. تنهنڪري سڀ کان اول قوم پرستيءَ
۽ وطن جي محبت جي جذبن کي اڀارڻ گهرجي ۽
ان کان پوءِ هارين ۽ مزورن جي ڀلائيءَ جو عالمي
نعرو هڻڻ کپي. ان کان پوءِ شنگهائيءَ ۾ رهندڙ
ويتنامي پوليس وارن کي پنهن جي وطن سان محبت
ڪرڻ جو احساس ڏيارڻي ۽ کين ٻڌائجي ته ”اوهان
پنهن جي وطن کان انهيءَ ڪري جدا آهيو، جو ڌارين
ملڪن جا سامراجي اوهان جي ملڪ تي قبضو ڪريو
ويٺا آهن. سندن فائدو انهيءَ ۾ آهي ته اوهان کي
پنهنجن پيارن ٻچن کان ڌار ڪري، اوهان جي وطن
۽ اوهان جي قوم کي پنهنجي مرضيءَ پٺاندڙ لٽين ۽
ڦرين. اهڙي سمجهاڻيءَ وسيلي سندن دلين ۾ وطن جا
۽ قومي محبت جا طاقتور جذبا اڀارڻ گهرجن.“ مون
پنهنجن نوجوان ساٿين کي اها به سمجهاڻي ڏني ته
”پنهنجي گفتگوءَ ۾ تورڙي لڪائين ۾ ڏکيا ۽ مونجهاري
وارا اکر ڪم نه آڻيو! اهڙا سادا اکر لکو ۽ ڳالهايو
جيڪي عوام سمجهي سگهن.“

آءٌ شنگهائي کان موٽي آيس ته لونگ بيٽگ ۽
ٽيمچو گرفتار ٿي ويا ۽ ساڻن جيل ۾ حد کان وڌيڪ
ظلم ۽ تشدد جو ورتاءُ ڪيو ويو، کين ماري ماري
بيهوش ڪري ٿي ڇڏيائون ۽ منهنجو فوٽو ڏيکاري
کانئن پڇيو ٿي ويو ته ”هن ماڻهو جي باري ۾ اسان
کي خبرون ٻڌايو ته ڪٿي آهي ۽ ڇا پيو ڪري؟“

پر هو ڪنهن ڪنجي رتو رت ٿي پيا پر پنهن جي ساٿي يعني سون بابت لفظ به وات مان نه ڪڇيا. آخر سرڪار ۽ پوليس جا غنڊا ٿڪجي پيا ۽ کين عمر پر قيد جي سزا ڏيئي ڇڏيائون.

ڪينٿن ۾ رهڻ واري عرصي ۾ ويٽنام جا گهڻيئي جوان آيا، جن جي دلين ۾ وطن جـــي آزاديءَ جي جدوجهد جا مچ پئي پريا. مـــون هتي هڪڙو گجهو انقلابي قومي تعليمي اسڪول کوليو، جنهن ۾ انهن جوانن کي انقلابي قومي ڪم ڪرڻ جي سکيا ڏيندو هوس. آءٌ انهن جوانن جي ذهن ۾ دشمن جي خلاف بارود جو وڏو ذخيرو پري ڇڏيندو هوس. جڏهن اهي جوان موٽي وطن واپس ويندا هئا ته اهو بارود سندن دماغ مان نڪاءُ ڏيئي ڦاٽي پوندو هو ۽ دشمن جـــي چوطرف باهه جا آلا ٻنجي پکڙجي ويندو هو. اسين هڪ پاسي اهو ڪم ڪندا هئاسين تــه ٻئي پاســي انقلابي تحريڪ جـــون پاڙون ڏينهون ڏينهن وڌيڪ مضبوط ٿينديون پئي ويون. اسان کي ڪينٿن مـــان باقاعدي ڀرپور مدد پئي پهتي. ٽن ڏينهن ويٽنام جي هڪ عوامي شاعر هڪ نظم چئي هئي، جيڪا ٿوريئي عرصي ۾ عوام جي دلين ۾ گهر ڪري ويئي. نظم مان ان وقت جي ويٽناميين جي ذهني رفتار جو چڱو اندازو لڳائي سگهجي ٿو. نظم ۾ چيل هو:

”رات اينري ڊگهي ۽ اونداهي ڇو آهي؟

پرهہ الائجي ڪڏهن ڦٽنديون؟
ڏيئن جون لاٽون لرزش ۾ آهن،
ڪتن جـــي ڀونڪڻ جو خوفناڪ آواز ٻڌي ڀچاري
پيو، معصوم ٻار ڊپ کان مائرن جي ڇاتين کي
چنبڙيا پيا آهن.

لوڪ گيتن جي ڏنن جـــو آواز جهيڻو ٿيندو پيو
وڃي. منهنجا پاڙيسري جاڳي اٿيا آهن.

ڪاش! اهي اسان جي پڙهيل طبقي جي ماڻهن کي
بہ ڏونڌاڙي اٿارين!

ان وقت ٿائيليند ۾ اٽڪل ٢٠ هزار ويٽنامي رهندا
هئا. هنن جـــي هتي رهائش تمام پراڻي ليکي ويندي
هئي. هنن جو وڏو حصو ٻڌمت کي مڃيندڙ هو، ۽
ڪيترا ڪيٿولڪ مذهب جا مڃيندڙ بہ هئا. سڀني کي
پنهن جي وطن سان محبت هئي ۽ وطن جـــي محبت
جو جذبو سندن رڳ رڳ ۾ سمايل هو. منجهانئن
ڪيترن اڳي آزاديءَ جي اڳوڻي انقلابي تحريڪ
۾ حصو ورتو هو ۽ پنهن جي وطن جي آزاديءَ خاطر
گهڻو ڪجهہ قربان ڪيو هئائون.

حقيقت ۾ اهي ماڻهو جيڪي پنهنجي وطن مان
لڏي هتي آيا هئا، تنهن جو خاص سبب هيءُ هو تہ
جنهن انقلابي تحريڪ " اوپر ذانهن هلو تحريڪ " ۾
هنن حصو ورتو هو، اها ڪامياب ڪانہ ٿي ۽ منجهانئن

ڪيترا ماڻهو اجا تائين هڪ بورڊنگ ۾ رهندا هئا،
سندن هلت چلت مان معلوم ٿي ٿيو ته هنن ٿائيلينڊ کي
اڃا تائين پنهنجو وطن تسليم ڪرڻ بجاءِ پناهه جي جاءِ
سمجهيو ٿي. هو ناڪاميابيءَ سببان مايوس هئا ۽ سندن
دليون لٽل هيون. هنن پاڻ ۾ ٻيهر همت پيدا ڪرڻ
جي ڪابه ڪوشش ڪانه ڪئي. سون سوچيو ته هنن
ٽڙيل پکڙيل ۽ مايوس ماڻهن کي هڪ هنڌ گڏ ڪري
وري سندن دلين ۾ نئين سر ڪو همت جو جذبو
جاڳائجي. ڇو جو هو اڳي به وطن خاطر وڙهي چڪا
هئا ۽ آزاديءَ جي هن نئين تحريڪ ۾ اهي ماڻهو تمام
وڏو ڪم ڏيئي سگهيا ٿي. سون انهيءَ مقصد سان تحريڪ
جي ڪن نوجوانن کي ١٩٢٥ ۾ ٿائيلينڊ موڪليو ته
جيئن هو اتي وڃي شڪست کاڌل ويٽناميئن کي ٻيهر
جوش ڏياري، هڪ پليٽ فارم تي گڏ ڪن ۽ سندن
دلين ۾ وطنيءَ محبت جي ستل جذبن کي جنجهوڙي
سجاڳ ڪن. هنن اتي وڃي ”هڪ ٻئي جي مدد
ڪرڻ“ وارين سوسائٽين جي بنياد تي منجهن اتحاد
پيدا ڪيو. انهن سوسائٽين جا ميمبر جيڪي ٿورو گهڻو
ڪمائيندا هئا، سو سڀ پاڻ ۾ هڪ گهر جي ڀاتين
وانگر ورهائي وني کائيندا هئا.

روزگار وارن ميمبر کي ڳرو اها رقم موٽائي ڏني
ويندي هئي، جنهن مان سندن گهرجون پوريون ٿين ۽
باقي بچت، ٿيل پئسا انقلابي مقصد لاءِ خرچ ڪيا ويندا

هئا. اهي ٿي سوسائٽيون اڳتي هلي تحريڪ جي انقلابي ڪم جو بنيادي پٿر ثابت ٿيون.

انهيءَ عرصي ۾ "چيانگ ڪائي شيڪ" پنهنجي بدمعاشيءَ وارين حرڪتن کي انتها تي پهچائي ڇڏيو. پر پوءِ به هڪ انقلابي تحريڪ جي ساٿين جو هڪٻئي سان لاڳاپو ٽوڙي نه سگهيو. ويٽنام ۾ رهندڙ ساٿين تي ٿيندڙ ظلمن کان آءٌ چڱي ريت واقف هوس ۽ سندن آمدنيءَ جي انگن اکرن کان به باخبر هوس. انهيءَ ڪري جڏهن به ڪي ماڻهو مون وٽ آيا ته ۽ مون کين تحريڪ جي باري ۾ پنهنجي ڄاڻ کان واقف ڪيو ته هو حيران ٿي ويا.

تن ڏينهن ويٽنام جي معاشي حالت تمام خراب هئي. اتي جي عوام کي تن کان به وڌيڪ بدترين زندگي پئي گذارڻي. ڪتي سان پيٽ مون چاٽي بجهي ڏني آهي. ڇاڪاڻ ته اتي جو گورنر جنرل "ميرين" پنهنجي ڪتن جي خوراڪ تي جيترا پئسا خرچ ڪندو هو. ويٽنامي هاري سڄي سال ۾ پنهنجي ڪٽنب تي انجي ٿين پتيءَ جيترا پئسا به خرچ ڪري نه ٿي سگهيو. ويٽنامي هاري سڄو سال رت ست ڏيئي، سارين جي جيڪا آبادي ڪندا هئا، انهيءَ پيدائش جا ٽي حصا فرينچ آفيسر کڻي ويندا هئا. اهي حقيقتون ايترو ته ڏکوئيندڙ هونديون هيون، جو هرهڪ جي اکين مان رت جا ڳوڙها وهي ايندا هئا.

آءٌ سوچيندو هوس ته فقط ڏک ۽ ارمان ڪرڻ سان ظلم ۽ ڦرلٽ جو خاتمو ٿيڻو ئي نه آهي. ظلمن جو پڏي جيڪو رت اکين ۾ تري اچي ٿو، اهو جيسين مظلوم جي سڄي جسم ۾ ٻوڙي سندس غيرت جي رت کي تهڪائي ظالم کي ختم ڪرڻ لاءِ کنهن کهاڙيءَ تلوار يا بندوق کڻڻ لاءِ تيار نه ٿو ڪري، تيستائين اهو کهڙي ڪم جو؟

[آيل اُن نه وسهان، هنجون جي هارين،
آڻيو آب اکين ۾ ڏيهه ڪي ڏيکارين،
سڄڻ سي سارين نڪي رون نڪي چون ڪي!] (شاه)

ٿورن ئي ڏينهن کان پوءِ مون کي تحريڪ کي وڌيڪ ڪامياب ڪرڻ لاءِ روپوش ٿيڻو پيو. هاڻي ڪنهن کي به اها خبر ڪانه هئي ته آءٌ ڪٿي پيو رهان. فقط ٽن چئن ساٿين کي سڌ هئي. ماڻهن جي دلين منهنجي باري ۾ ڪيترون غلط فهميون پيدا ٿي ويون. انڪري منهنجي ساٿين کي منهنجي خلاف ڪيترن ئي ڪوڙن اقواهن کي منهن ڏيڻو پيو. آءٌ ڪجهه وقت ڪانپوءِ ٿائيلينڊ ويس، پر اتي مون پنهنجو نالو بدلائي ڇڏيو. هتي جا ڪارڪن مون کي ڏسي حيران ٿي ويا. انهن ڪارڪنن مان هرهڪ سان منهنجي پرپٺ سڃاڻپ هئي. هو سوچڻ لڳا ته ”هي ماڻهو ڪير آهي ۽ ڪٿان آيو آهي؟“ هو منهنجي هرهڪ ڪم کي چڱي طرح

جاچڻي تجوچي ڏسندا هئا. منهنجي ڪم ڪرڻ جو
طريقو ڏسي حيران ٿي ويندا هئا. آءُ "منچٽ" ۾ ٻه
هفتو ڪن رهيس. هتي جيتوڻيڪ ويڙهامي گهٽ هئا، پر
تنهن هوندي به مون سائڻ لاڳاپو پيدا ڪيو ۽ ڪين
تنظيم جو احساس ڏياريو- چيو ته منظم طريقي ڪم
ڪرڻ سان لوڙا سائي. سوين چڙوچڙ سائين ڪان وڏيڪ
ڪم ڪري سگهن ٿا. جلدئي هناڻ جي جاسوس پوليس
منهنجي پويان هٿ ڌوئي لڳي. مون ڪي پوليس جي
چالاڪين ۽ اٽڪلن جي اڳيئي خبر هئي، ان ڪري
مون ڪين ڪئي ٻه پير ڪوڙڻ نه ڏنا ۽ ٻنهنجو ڪم وڏي
هوشياريءَ ۽ خبرداريءَ سان ڪندو رهيس- جلدئي
آءُ "اوبڻ" پهتس ۽ اتي به ڏهاڪو ڏينهن ڪم ڪيم.
"منچٽ" ڪان "اوبڻ" تائين سمورو رستو پيلن ۽ جهنگلن
مان گذرڻو پيو. ڪئي ڪئي ته پيلا اهڙا گهاٽا ۽ گهيل
هئا جو رستو ئي هٿ نئي آيو. گرمي به تمام گهڻي
هئي- اسين ڪيترا ڏينهن ڪچن رستن ۽ ٽڪرين جي
لاهين ۽ چاڙهين تان هلندا پئي ويندا هئاسين- اسان سڀني
جي ڪلهن تي پنهنجي مختصر ضرورتن جو سامان هو-
تحريڪ جي ماڻهن ڪيترا پيرا مون کي چيو ته "اوهان
پنهنجو سامان اسان کي ڏيو، ته اسين ڪئي ٿا هلون-"
پر مون ڪئن چئو ته "اها به فضيلت آهي ته اوهان
منهنجو سامان ڪڻي هلو ۽ نوابن وانگر آرام سان
هٿئن خالي پانهون لوڏيندو هلان-" مون ڪئن سمجهايو

ته ”ليڊرن واري معتبري ۽ نٽناهه انقلابي قومي شخصيت جي واڌاري ۽ اڏاوت لاءِ قاتل زهر آهي.“ انهيءَ سمجهاڻ جي باوجود به هنن گهڻي پند ڪرڻ کان پوءِ وري به مون تي زور آندو. هاڻ مون کين وڌيڪ چٽائيءَ سان سمجهايو ته ”هڪ ليڊر ۽ اڳواڻي ڪندڙ کي پنهنجن عام ساٿين کان وڌيڪ محنت ۽ وڌيڪ تيزيءَ سان، گهٽي کان گهٽو ڪم ڪرڻ گهرجي. اها ڪهڙي ليڊري ۽ اڳواڻي ٿيندي جا ساٿيءَ کي اٽلو سست ۽ ڪمچور بنائي. انهيءَ ڪري مون به ايترو ئي بار کنيو آهي، جيترو اسان جي قافلي جي هر هڪ ساٿيءَ جي ڪلهن تي آهي.“

مون اهو بار ايستائين پنهنجي ڪلهن تان نه لاٿو، جيستائين منزل کي وڃي پهتاسون. اتفاق سان سفر ڪندي منهنجي طبيعت خراب ٿي پيئي پر پوءِ به آءٌ پنهنجو سامان پاڻ کڻيو پئي هليس، اوڊن، ٿائيليند جي اتر اوڀر طرف ملڪ جي پوري وچ تي آهي. ان وقت اوڊن ويٽنام جي آزاديءَ واري تحريڪ جو مرڪز هو. جيتوڻيڪ پين علائقن ۾ به ڪيترائي ويٽنامي آباد هئا، پر مون پهرين اوڊن وڃڻ مناسب سمجهيو. ڪجهه نوجوان انقلابي قومي ڪارڪن جيڪي ويٽنام مان ٿورو عرصو اڳ هتي آيا هئا، تن پنهنجي هتي رهندڙ پاڙن کي آزاديءَ واري انقلابي تحريڪ جي ڪم کان واقف ڪري ڇڏيو هو. انهن نوجوانن ۾ ڪم ڪرڻ جو جذبو تمام هو پر انچا

ڌائين تحريڪ جي مزاج ۽ ان جي ڪم ڪرڻ جي ڍنگ ۽ طريقي بابت ڪابہ ڄاڻ حاصل ڪري نہ سگهيا هئا. تنهنڪري ڪين ڪجهہ مشڪلاتون آڏيون آيون. هتي پرديس ۾ رهندڙ پراڻن ويٽنامين بہ اچا تائين هن ملڪ جي ٿائي ٻولي تہ سکي هئي، جو سمجهيائون ٿي تہ پراڻي ٻولي سکڻ جو ڪهڙو لاچار؟ انهيءَ جو ڪارڻ هيءُ هو تہ هو پاڻ کي اچا تائين مهاجر ۽ پناهگير سمجهندا ٿي رهيا. انهيءَ ڪري هن ديس جي ٻولي سکڻ ڏانهن ڪوبہ ڌيان ڪونہ ڏنائون. انهيءَ بي رخائي جو هڪڙو سبب هي بہ هو جو هنن کي تحريڪ جي عالمي اهميت جي ڪابہ ڄاڻ ڪانہ هئي. انهيءَ زبردست کوٽ کي محسوس ڪري مون دنيا جي پورهيتن جي وڏي ڏينهن، پهرين مئي تي پهريون پيرو تقرير ۾ سندن ڌيان انهيءَ ڳالهہ ڏانهن ڇڪايو تہ ”انقلاب رڳو ويٽنام ۾ اٽڪو ناهي، بلڪ سڄي دنيا ۾ اٽڪو آهي. اڪيلو ويٽنامي انقلاب ڪڏهن ڪامياب بہ ٿيو تہ بہ دنيا جا بدمعاش سامراج سڀ يڪ صلاح ٿي ان کي تباهہ ڪري ڇڏيندا. ان لاءِ سڄي دنيا جي عوام کي پنهن جي پنهن جي ملڪ ۾ بہ تحريڪ هلائڻي آهي تہ هڪبئي سان صلاح مصلحت ۾ مدد بہ ڪرڻي آهي. هڪبئي جي ويجهو اچڻو آهي، ۽ هڪ ٿيڻو آهي.“ مون ڪين ٿائي زبان سکڻ، اتان جي تهذيب ۽ تمدن جي صحيح ڄاڻ حاصل ڪرڻ ۽ ٿائي قوم جي رسمن رواجن کي عزت ۽ اهميت جي نگاهہ

سان ڏسڻ جي نصيحت ڪئي ۽ سمجهايو مان تہ ان جي
خود ويتنامي انقلاب لاءِ ڪيتري اهميت آهي. چيو مان
تہ اِتين ڪرڻ سان، ئي ٿائي ماڻهن جون همدرديون ۽
دليون فتح ڪري سگهجن ٿيون ۽ ويتنام جي آزاديءَ
واري تحريڪ ۾ لين، ساني ۽ همدرد بڻائڻ سان گڏوگڏ
سڄي دنيا ۾ انقلاب آڻڻ لاءِ راهہ پڻ تيار ڪري
سگهجي ٿي. مون سوسائٽيءَ طرفان ڇپجندڙ رسالي ”ڊونگ
ٿنہ“ (اتحاد) جو، نالو بدلائي ”ٿنہ“ (محبت) رکيو. مون
انهيءَ ڳالهہ تي وڌيڪ زور ڏنو تہ رسالي ۾ سمورا ليک
نهايت سادي زبان ۾ ۽ عام ماڻهن جي سمجهہ لائق
هجڻ ۽ ڪوبہ ليک، مضمون يا افسانو اجايو ڊگهو ۽
پٺاڙ وارو نہ هجي، تہ جيئن ٿوري خرچ سان گهٽي ۾
گهٽا پرچا شايع ڪري سگهجن. انهيءَ کان سواءِ
سوسائٽيءَ ٿوري پڙهندڙن جي دائري وڌائڻ ڏانهن بہ
خاص ڌيان ڏيڻ گهرجي. مون پنهنجن سائين کي چيو
تہ هو ٿائيليند حڪومت کان اسڪول کولائڻ جي
ڪوشش ڪن ۽ انهن اسڪولن ۾ ويتنامي ٻارن کي
مفت تعليم ڏجي. اهڙن اسڪولن ۾ خاص ڪري قومي
غيرت ۽ آزاديءَ جي تعليم ڏني وڃي، تہ جيئن تعليم
حاصل ڪري نڪرڻ کان پوءِ اهي شاگرد تئين ذهن
۽ سوچ سان پنهن جي قومي ۽ وطني ڀلائيءَ جي راهہ
۾ شخصي ڪردار ادا ڪري سگهن. مون پنهنجي لاءِ
ڪسن جي ورچ جو خاڪو تيار ڪيو، جنهن ۾ چاڙايم

تہ مون کي روزانو کھڙي کھڙي وقت تي کھڙا کھڙا ڪم ڪرڻ گھرجن. پوءِ آءٌ وقت تي ڪم ڪندو هوس ۽ مقرر وقت تي ٿائي ٻولي پڻ سکندو هوس. مون فيصلو ڪيو تہ مون کي روزانو ٿائي ٻوليءَ جا هيترا لفظ ياد ڪرڻا آهن. شام جي وقت سياسي ۽ تحريڪي مسئلن ۽ خيالن جي ڏي وٺ ڪندو هوس. مون سڀني ڏينهن جي رٿيل ۽ ورڇيل ڪمن تي پوري ذميواريءَ سان ڪم ڪرڻ شروع ڪيو. تن ڏينهن سوسائٽي غيرآباد زمينن کي آباد ڪرڻ ۽ فصلن پوکائڻ جي مهم هلائي رهي هئي. مون بہ پنهنجي ساٿين سان گڏجي زمين کي هر ڏنا، ڪانيون ڪنيون ۽ وڻ پوکيا.

مهيني کن کان پوءِ اسڪول جي اڏاوت جو ڪم شروع ٿيو. ٿائيليند حڪومت اسڪولن کولڻ جي موڪل ڏني ۽ آءٌ بہ پنهنجي ساٿين سان گڏجي انهي ڪم ۾ جنبي ويس. پهرين پهرين آءٌ سرن جون بہ چليون کڻندو هوس، هر هڪ چلي ۾ ڏهہ ڏهہ سرون هونديون هيون. پر پوءِ مون وڏائي وڏائي اهي پنڌرهن ٽيهن آڻيندو. هر روز ويهہ چڪر ڪندو هوس. جڏهن هڪ ڦيرو سرن جو چڙهي ايندو هوس تہ پٺ تي چاڪ سان لڪيندو ويندو هوس. جڏهن ويهہ انگ پورا ٿيندا هئا، تڏهن ڪم ختم ڪندو هوس. مون ڪڏهن بہ پنهن جي ڪم ۾ گهوٻي نہ هنئي ۽ ڪڏهن بہ پنهنجو مقرر ڪم گهٽ يا وڌ نہ ڪيو. پوءِ پروگرام موجب وهنجي وري پيو

ڪم ڪندو هوس.

اوڏن ۾ هيءُ پهريون ويٽنامي اسڪول کوليو ويو هو ۽ ماستر به حڪومت طرفان مقرر ڪيا ويا هئا. اسان کي ڏسي ساڪون ۽ ناڪون جي عوام به پنهن جي پنهن جي ڳوٺ ۾ مدرسا کوليا. صبح جو اسڪول جا ٻار ٿائيليند جي ٻولي پڙهندا هئا ۽ ٻنپهرن کان پوءِ کين ويٽنامي ٻولي، ويٽنامي تهذيب ۽ ثقافت پڙهايا ويندا هئا. ويٽنامي ٻولي پڙهائيندڙ ماستر کي اسان جي سوسائٽي پگهار ڏيندي هئي. شام جو انهن اسڪولن کي لائبريري ۽ وندر گاهه طور ڪم آندو ويندو هو. هر روز شام جو ڳوٺ ۽ ڀر پاسي جا ماڻهو اتي اچي رسالا ۽ اخبارون پڙهندا هئا ۽ پاڻ ۾ خيالن جي ڏي وٺ ڪندا هئا. اهڙيءَ طرح ماڻهو روزانو پنهنجين دلين ۾ نوان خيال، نئون جوش ۽ جذبو پاڻ سان کڻي گهر روانا ٿيندا هئا. انهن مثالي اسڪولن جو ماڻهن تي ڏاڍو سٺو اثر ٿيو ۽ اوڏن جي پسگردائيءَ جا ٿائي ماڻهو به تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ اچڻ لڳا.

مون سان گڏ ٻين ڏهن ماڻهن به ٿائي ٻولي سکڻ شروع ڪئي. آءٌ ٽن مهينن جي ڪوشش کان پوءِ چڱيءَ طرح ٿائي ٻولي پڙهڻ لڳس. منهنجا ٻيا ڏهه هم سبق ساٿي ايترو جلدي ٻولي سکي نه سگهيا. شايد سندن جوش ۽ جذبو ڪجهه ٿڌو هو.

آءٌ ڪتاب پڙهندو به هوس ۽ انهن جو ترجمو به

ڪندو هوس. مون تن ڏينهن ”انسان جي ڏاڪي به ڏاڪي وڌڻ جي تاريخ“ ۽ ”ڪميونزم جي انوب“ ڪتابن جو ترجمو ڪيو. مون پنهنجو پاڻ سان فيصلو ڪيو ته چاهي ڪجهه به ٿئي پر هيترا صفحا روزانو ترجمو ڪندس. مون پنهنجو ڪڏهن ڪم ڪڏهن به اڌ ۾ نه ڇڏيو. ڪڏهن ڪڏهن ماڻهن سان ڪچهري ڪندي گهڻو وقت گذري ويندو هوم پر پوءِ به انهيءَ وقت لاءِ مقرر ڪيل ڪم آرام ڦٽائي به پورو ڪري ڇڏيندو هوس. مون پنهنجي حياتيءَ جيءَ وقت جي جيڪا ورچ ڪئي هئي، تنهن ۾ ڪڏهن به رنڊڪ وجهڻ نه ڏنيم، چاڪاڻ ته آءٌ پنهنجي سمجهه ۽ سوچ وسيلي انهيءَ راءِ تي پهتو آهيان ته اصول هميشه تڏهن فائدي مند ٿيندا آهن جڏهن انهن تي عمل ڪجي. عام ماڻهن کي اهي اصول سمجهائي دل ۾ ويهاري فقط عمل ذريعي ڪري سگهبا ۽ نه ڳالهين ڪرڻ سان. مون ٿائيليند ۾ رهندڙ ويٽنا کي سمجهايو ته ”ٿائيليند جي اصلي رهاڪن سان دوستيءَ جا ناتا مضبوط ڪريو. کين پنهنجو دوست ۽ همدرد ڄاڻو.“ مون کين اها ڳالهه به سمجهائي ته ”ويٽنام هڪ غلام ملڪ آهي، جو هڪ ظلم ۽ جابر حڪومت جي هٿ هيٺ آهن. ٿائيليند جي حالت هوبهو ويٽنام جهڙي آهي. ويٽنام تي فرينچ سامراجي حڪومت زوريءَ قبضو ڪريو ويٺي آهي، ۽ ٿائيليند وري ڪيترن اهڙن ظالم فوجي ۽ اقتصادي معاهدن جي زنجيرن ۾

"جڪڙيل آهي، جن ٿائيليند جي آزاديءَ کي ختم ڪري ڇڏيو آهي. پاڻ فرينچن سان آزادي جي جنگ پيا لڙون ۽ ٿائيليند جا ماڻهو به فرينچن سان نفرت ڪن ٿا. انهيءَ ڪان سواءِ ٿائيليند ۽ ويٽنام ٻئي پاڙيسري ملڪ آهن. انهيءَ ڪري ڪڏهن نه ڪڏهن نيٺ ٿائي ماڻهن جي دلين ۾ ويٽناسين جي هن آزاديءَ واري جذبي لاءِ همدردي ۽ محبت جا احساس جنم وٺندا ۽ ڪو وقت اهو به ايندو جو هو به اسان وانگر آزاديءَ حاصل ڪرڻ لاءِ سر ڌڙ جي بازي لڳائي بهادرانه نموني لڙڻ شروع ڪندا."

اسان جو انقلابي ڪم هليو پئي، سڀيئي ماڻهو ساڳئي جذبي ۽ جوش سان بلڪ آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪري لڳا پيا هئا. ٿائيليند ۾ ماڻهن هر هنڌ ڪوآپريٽو سوسائٽيون ٺاهيون، جن ۾ اوڏن جي سوسائٽي سڀن کان وڏي هئي. ان جي ميمبرن ۾ اهڙا ويٽنامي به شامل هئا، جي وڏا واپاري ۽ سرمائيدار هئا ۽ سڀيئي هڪ جهڙي حياتي گذاريندا هئا. منجهن امير ۽ غريب جو ڪو به فرق ڪونه هو. هو جيڪي ڪجهه ڪمائيندا هئا، اهو سڀ سوسائٽي کي ڏيندا هئا ۽ سوسائٽي سڀن ميمبرن جي کاڌي خوراڪ جو خرچ ڪري باقي پئسا تحريڪ جي ڪمن تي خرچ ڪندي هئي. اسين مهينا جا مهينا چانورن ۽ ٽماٽن تي گذاريندا هئاسين. ڪڏهن ڪڏهن ته اسان کي اهي ٽماٽا به نصيب ڪونه ٿيندا هئا. فقط

چانورن جي پٽ مٿان لوڻ ٻرڪي کائيندا هئاسين. جيڪڏهن ڪنهن وقت ڀاڄي جي لاءِ دل چوندي هئي ته ان لاءِ ٻهرين سوسائٽيءَ جي عام ميڙ ۾ باقاعدي موڪل وٺبي هئي. اسان ۾ ڪيترا اهڙا ماڻهو به هئا جن اڳي پنهنجي حياتي عيش سان گذاري هئي ۽ سندن ڪمائي پنهن جي عيش کان گهڻو ڪي وڌيڪ هئي. پر هاڻ وطن جي آزاديءَ خاطر ۽ پنهنجي حياتيءَ جي مقصد ماڻڻ لاءِ سيني ماڻهن گڏجي ڏکن ۽ تڪليفن جي حياتي پئي گذاري. هر ڪنهن ماڻهوءَ جي دل ۾ اهو احساس پيدا ٿي چڪو هو ته اسان جي ڪمائي تي ئي وطن جي آزاديءَ جو دارو مدار آهي. سندن اکيون انقلاب ۾ کتل هيون. هو سمجهي ويا هئا ته سواءِ ڪنهن چڱي ۽ اعليٰ مقصد جي انسان جي زندگي ڪهڙي ڪم جي؟ انسان کي پنهن جو اعليٰ مقصد هر چيز کان پيارو هئڻ گهرجي. ماڻهوءَ جي ماڻهپي جي سچائپ جي سڀ کان وڏي ڪسوٽي اها آهي ته هن پنهنجي زندگيءَ جو ڪهڙو مقصد ٺهرايو آهي جيڪڏهن ڪنهن پاڻ کي رڳو دولت گڏ ڪرڻ، عيش عشرت ڪرڻ پوين لاءِ جائداد ڇڏڻ، ڪوڙو نالو، نيڪي ڪرڻ لاءِ وقف ڪيو آهي ته پوءِ اهو ڪهڙو به تونگر ٿي وڃي پر چئبو ته سچو، سڪو ۽ نيچ آهي. شروعات ۾ انهن سوسائٽين ۾ اهي ويتنامي شامل هوا، جيڪي اسان خاص انقلاب لاءِ ٿائيلينڊ موڪليا هئا ته اتي

وڃي انقلابي ڪم ڪن. انهن ويتناميَن سان. ڪيترن ٽائي عورتن سان شاديون ڪيون، جنهن ڪري انهن سوسائٽين جو ڏاڍو سٺو اثر ٿيو. سوسائٽي جي ميمبرن جي پاڻ ۾ سحبت ڏسي هرڪو ڏندين آڱريون ڏيندو هو ۽ دل ۾ ساراهيندو هو. اسان پنهنجي عملن، گڏيل قربانين ۽ ڀائيچاري ۾ سان اهڙا مثال قائم ڪيا، جن اسان لاءِ اڳتي ڪم ڪرڻ جون وڏيون صاف راهون کولي ڇڏيون.

آءٌ هڪ طرف پنهنجي سائين سان گڏجي ڪم ڪندو هوس ته ٻئي پاسي تحريڪ جي ڪيترين ئي ڳالهين کي پيو سوچيندو هوس. مون کي وڏو فڪر اهو هوندو هو ته ماڻهن ۾ ڪهڙي نموني انقلابي قومي نظريي جي تعليم پکيڙجي.

ڪيترا ساٿي جن مون سان گڏجي ڪم ڪيو هو، سي مون جي لاءِ هانگ ڪانگ مان ڪيترا سگريٽن جا دٻا سوکڙي ڪري موڪليندا هئا. انهن ۾ پيلو هائي“ - ”نيري جهرڪي“ ۽ ”مارڪ“ سگريٽ مون کي ڏاڍا وڻندا هئا. پر آءٌ اهي سگريٽ پنهنجي ساٿين ۾ ورهائي ڇڏيندو هوس.

اوڊن کان پوءِ آءٌ سائيگان ويس. هتي ويتنامي چڱي تعداد ۾ موجود هئا. هنن منهنجي اچڻ کان اڳيئي اتي سوسائٽيون ۽ اسڪول کوليا هئا. پر اهي اڃا سياسي طرح گهڻو پٺتي پيل هئا ۽ مذهبي طور

پراڻو خيالن جا هئا. منجهن انقلاب جو ٻج اڃا پوري طرح نه ڇٽيو هو. انهن ويٽناميڻ وڏو حصو "ڪيٿولڪ" مذهب جو هو. ڪي وري ٻڌ ڌرم جا پوئلڳ هئا، جيڪي تيرهين صديءَ جي وطن دوست سورمي تران کي قومي هيرو ڪري مڃيندا هئا. جنهن ٻه ڀيرا حملو ڪندڙ منگولن کي ويٽنام مان ڀڄائي ڪڍيو هو. هو باقاعدي سندس پوڄا ڪندا هئا. مون سائيگان وارن ڪارڪنن تي منجهنٿ ۽ اوبن وارن ساٿين کان وڌيڪ ڌيان ڏنو هئي، مون هڪڙو نئون تجربو ڪيو. مون اتي اهڙا ٻه ٽي ڊراما ۽ ناٽڪ ڪرايا، جن ۾ ويٽنام جي تاريخ کي نهايت اثرائتي نموني پيش ڪيم. انهن ڊرامن جا گانا مون پاڻ لکيا. منهنجو اهو تجربو منهنجي اميدن کان وڌيڪ ڪامياب ٿيو ۽ ماڻهن کي اهي ڊراما ڏاڍا وڻيا.

مون هتي سوسائٽيءَ جي ڪم ڪندڙن کي صلاح ڏني ته هو هڪڙو دوائن جو دڪان کولين ۽ اهو ڪم ڪنهن اهڙي ماڻهوءَ جي حوالي ڪن، جيڪو دوائن جي ڄاڻ رکندو هجي ۽ ميمبرن جو علاج وغيره ڪري سگهي.

هتان جا ڪيترائي ويٽنامي تران جا پوڄاري هئا. انهيءَ طرح مون سندن دلين ۾ گهر ڪرڻ لاءِ تران جي شان ۾ هڪڙي نظم لکي جنهن ۾ تران جي حب الوطنيءَ جي ساراهه هن ريت ڪيم:

"تران سورمي ڏين هانگ جي سيڙ ۾ بادشاه اڳيان قسم کنيو!

"آءٌ قسم ٿو کڻان ته:

"جڏهن به دشمن اسان جي علائقي ڏانهن پير وڌايو،

"۽ اسان تي حملو ڪيو.

"تڏهن آءٌ پنهنجي ابائڻ ڪکن ۽ پنهنجن ماروئڙن جي "تان سر ڏيندس.

"جيستائين هڪڙو به ويٽنامي جيئرو هوندو.

"جيستائين ويٽنام اسان جو ۽ رڳو اسان ويٽنامين جو رهندو."

نظم جون اهي سٽرائون ماڻهن کي ڏاڍيون وڻيون ۽ باهه وانگر آسپاس پکڙجي ويون. تران هتي جي رهاڪن جو هيرو هو، تنهنڪري ماڻهن هن جي پيروي ڪرڻ پنهنجو مذهبي فرض ٿي ليکيو. اهڙيءَ ريت ماڻهو ميڙا ڪري اچي اسان جي جهنڊي هيٺان گڏ ٿيا.

ان کان پوءِ آءٌ سائيگان ويس. اتي مون کي خبر پئي ته مڪراڻان ڳوٺ ۾ حالتون نهايت خراب آهن، ۽ اتي وڌيڪ ڌيان ڏيڻ ڪم ڪرڻ جي ضرورت آهي. مون ٻن نوجوانن "تائو ۽ "تو" کي اتي وڃي جانچ ڪرڻ لاءِ روانو ڪيو. تائو ڪجهه ڏينهن کان پوءِ موٽي آيو، هو نهايت ئي مايوس هو. هن مون کي ٻڌايو ته آءٌ ٻيڙيءَ ۾ چڙهي مڪراڻان پهتس، جتي ويٽنامين جا ڪل ٽيهارو گهر آهن ۽ هڪڙو مندر آهي؛ جتي

ترن جي ٻوڇا ٿيندي آهي. اتي جا گهڻا رهاڪو مهاڻا آهن. منجهانئن ڪي چانور وڪڻندا آهن، ڪي قاصائي آهن، ڪي وايا آهن. منجهن ڏهه قوم جوان ۽ ڏهه ننڍيءَ عمر جون ملوڪ ڇوڪريون آهن. اتي غربت تمام گهڻي آهي، ماڻهو اڌ بک ۾ اڌ ڍؤ ڪريو پيا وقت گذارين. رڳو ٻه گهر ماني مڇيءَ وارا آهن."

اهي ڳالهيون ٻڌائي تائو نااميدي وچان ڪنڌ لوڏيندي چيو "انهن ماڻهن وٽ انقلاب جو نالو وٺڻ ئي ڏاڍو ڏکيو ڪم آهي. زالون جهيڙي ڪرڻ ۾ پنهنجو مٽ پاڻ آهن. ڪم ڪار کان وانديون ٿي اهاڻي ٻهاني سڄو ڏينهن ور ڪجهه پيون وڙهن. ماڻهو شراب ۽ جوا جا ڪوڏيا آهن. نوجوان ڪوبه ڪم ڪونه ڪن. يا ته مندر ۾ ويٺا هوندا آهن، يا سڄو ڏينهن جوا پيا ڪندا آهن. اهڙي هنڌ انقلابي تحريڪ کي زور وٺائڻ جو ڪوبه آسرو ڪونهي."

آءٌ تائوءَ جون اهي ڳالهيون ٻڌي ڏاڍو حيران ٿيس ته "هي سمجهو ۽ ڪم ڪرڻ وارو ماڻهو اهڙيون مايوسيءَ جون ڳالهيون ڪيئن پيو ڪري؟" مون ان وقت تائو سان وڌيڪ ڪونه ڳالهايو ۽ کيس آرام ڪرڻ لاءِ چيم. ٻن ڏينهن جي آرام ڪرڻ کان پوءِ مون کيس گهرائي چيو:

"منهنجا پيارا، تو اڄ تائين جيڪو پڙهيو لکيو هو، تنهن تي پاڻي ڦيري ڇڏيئي! تو پنهنجي انقلابي

پڏر ٺامي ۾ ڪونہ پڙهيو آهي، تہ ماڻهن ۾ گهڙي پنهنجا خيال ڪيئن پکيڙجن؟ تون پاڻ ٻڌاءِ تہ جيڪڏهن سڀ انسان پڙهيل ڳڙهيل، صاف سٿرا هڪٻئي سان پيار ۽ محبت ڪندا هجن، تہ پوءِ ڪين سڌارڻ جي ضرورت ٿي ڪهڙي؟ پوءِ تہ جيڪر سڀيئي ماڻهو پنهن جي نفعي نقصان ۽ بري ڀلي جو فرق پاڻ ئي سمجهي وڃن ۽ هرڪا ڳالهہ پاڻ سوچي ويچاري ڪنهن چڱي نتيجي تي پهچي وڃن. هيئنر جو هيئنر موتي ساڳي ڳوٺ ۾ وڃ ۽ اتي ڪم ڪرڻ جو ڪو نڪو رستو ڳولي ڪڍ! مون کي يقين آهي تہ تون ضرور ڪامياب ٿيندين."

منهنجون ڳالهيون ٽاٽو جي دل ۾ گهر ڪري ويون ۽ هو هڪدم مڪراهان ڏانهن وڃڻ لاءِ تيار ٿيو. وڃڻ مهل مون سندس هٿ ۾ هڪڙو ڪاغذ جو ويڙهيل ويٺو ڏيئي چيو "انهيءَ ويٺي کي اتي کولجئين!"

اهو ويٺو تران بابت منهنجي بيٺن جو هو. اهي بيمت مون کيس انهيءَ لاءِ ڏنا هئا تہ اهي ياد ڪري مڪراهان ڳوٺ جي ماڻهن کي ٻڌائي ۽ ساڻن ملي هڪ ٿي وڃي. ڳچ مهينن کان پوءِ آءٌ مڪراهان ويس، اتي وڃي ڏٺم تہ ڳالهہ ئي اور ٿي ويئي هئي. ٽاٽو مون سان اچي مليو، سندس چهرو خوشيءَ وچان ٻهڪيو پئي مون سندس پٺي ٺپري چيو تہ "ڪر خبر ڪهڙا حال آهن؟" هن مون کي پوءِ سڄي ڳالهہ ڪري ٻڌائي چياٿين:

”توهان وٽان موڪلائي جڏهن آءٌ هتي آيس، تڏهن سڀني گهرن جي جانچ پڙتال ڪيم. جيڪو گهر سڀني کان وڌيڪ غريب هو ان جي دروازي تي وڃي ٺڪ ٺڪ ڪيم ۽ گهر جي ڀاتين کي چيم ته ”مون کي پنهنجي گهر ۾ رهڻ لاءِ ڪنهن ڪنڊ پاسي ۾ ڪا جاءِ ڏيو. انهيءَ لاءِ آءٌ توهان جو ٿورائتو ٿيندس ۽ مسواڙ به ڏيندو رهندس.“ انهن کي گهرجي هڪ اک، هنن کي جو به اکيون ٿي مليون سي ڏاڍا خوش ٿيا ۽ مون کي پاسي واري هڪ ننڍي ڪوٺي رهڻ لاءِ ڏنائون. گهر ڌڻي روز صبح جو اٿي ڪم سان ٻاهر هليو ويندو هو ۽ اڌي رات جو موٽندو هو. هو سڄو ڏينهن جيڪو ڪمائيندو هو سو شام جو جوئا ۾ هارائي ۽ شراب جي نشي ۾ چور ٿي موٽندو هو. سندس زال جا اڳئي سڙي پڄي ويئي هوندي هئي، سا سندس چڱي لاڪ لاهيندي هئي، ڏاڍيون گاريون ڏيندي هيس ۽ مڙس جا خار وري سهري مان ڪڍندي هئي. ٻوڙهو ويچارو ماٺ ڪري پيو ٻڌندو هو. آءٌ وٽن رهيس ته سهي، پر انهن ڳالهين ڪري ڏاڍو پريشان ٿيس. سو چيا ڪيم جو هڪ ڏينهن جڏهن مائي ڪنهن ڪم سانگي ٻاهر ويئي ته وڃي ڏسي بازار مان ننڍ اچڻ جي هڪ دوا وٺي آيس. اها دوا مون سندس سهري ۽ ٻارن کي پياري. جڏهن هو سمهي پيا تڏهن مون سڄي گهر کي ٻهاري ڏيئي بلڪل صاف ڪري ڇڏيو.

جڏهن گهر ڏجاڻي موٽي آئي ۽ گهر کي صاف ستروڏٺائين تہ ڏاڍي خوش ٿي ۽ مون کان پڇڻ لڳي تہ "هيءَ صفائي ڪنهن ڪئي آهي؟" مون سندس پوڙهي سهري ڏانهن اشارو ڪري چيو "هنَي ويچاري پوڙهي" انهيءَ ڪري پئي ڏينهن هوءَ پنهنجي سهري سا نڪا وڙهي ۽ نہ وري ڪا گارگند ڪيائين. پوڙهو اچرج ۾ پئجي ويو. ڪيس جڏهن سچي ڳالهہ جي خبر پيئي، تڏهن هن منهنجا تورا مڃيا. هاڻي آءٌ گهر جي ڪم ۾ مائي جو هٿ ونڊائڻ لڳس. هوءَ توڙي سندن سڙس ڏاڍو خوش ٿيا. آهستي آهستي سڄو گهر منهنجي ڏاڍي عزت ڪرڻ لڳو. مون گهر ڏٺي کي تيار ڪيو تہ روزانو مون کان سبق وٺي. مون پڙهائي لاءِ اهو وقت مقرر ڪيو جيڪو سندس گهمڻ ۽ ٻاهر جوا ڪرڻ جو هو. اهڙي ريت هن جوا ڪرڻ ڇڏي ڏني. اهو ڏسي گهر جا سمورا ڀاتي ڏاڍا خوش ٿيا. مڙس جي سڌريل هلت کي ڏسي مائي بہ مون وٽ پڙهڻ لڳي. ڏسندي ڏسندي ٻيا بہ ڪيترائي ماڻهو مون وٽ پڙهڻ لڳا. هاڻي سڄو ڳوٺ منهنجي عزت ڪندو هو. آءٌ هاڻي مندر ۾ بہ ويندو هوس. اتي ماڻهو تران جا پراڻا بيت پرهندا هئا. مون پنهنجي لڪيل بيتن مان ماڻهن کي نوان نوان بيت پڙهي ٻڌايا. اهي بيت هنن اڳ ڪڏهن بہ نہ ٻڌا هئا. انهيءَ ڪري هو مون کي پنهنجو وڏو ڪري سمجهڻ لڳا. هاڻي آءٌ سندن ساٿي ٿي پيس. هڪڙي انجمن

به قائم ڪئي ويا. به اهڙا جوان به ڳولي لڌم، جيڪي تحريڪ جي ترجمي ڪيل رسالي ”ٿن اي“ جا ساليانا خريدار ٿيڻ لاءِ تيار آهن. هاڻي توهين ڏسندا ته هتي جو هر ٻچو، توڙي پوڙهو انقلابي ڪم ڪرڻ لاءِ تيار آهي.“ ٿائي جون اهي ڳالهيون ڏاڍي خوشيءَ سان منهنجو منهن ڳاڙهو ٿي ويو. مون کيس شاباس ڏيئي چيو ته ”سچي انقلابيءَ جي اهائي سڃاڻپ آهي ته هو اهڙن هنڌن تي ڪم ڪري ڏيکاري، جتي ڪو آسرو ۽ اميد نه هجي. تو ته مون کان به سٺو ڪم ڪري ڏيکاريو آهي.“ منهن جي ائين چوڻ تي هو ڏاڍو خوش ٿيو. مون سندس منهن تي قنڌاري ڏاڙهون جهڙي ڳاڙهاڻ ڏٺي. مون محسوس ڪيو ته هاڻ هي رات ڏينهن جوش ۽ جذبي سان ڪم پيو ڪندو.

هيءَ ته رڳو هڪڙي جوان جي ڪم جي ڳالهه آهي. اسان جي ٻين جوانن به ائين اڻ ٿڪ محنت ۽ دل و جان سان ڪم ڪيو ۽ آزادي حاصل ڪرڻ جي چاهه جي باهه کي چوڏاري پڙڪايو. اهو آٿو دلير ۽ بهادر انسانن جي ڪوشش جو نتيجو.

آءٌ ١٩٢٩ع ۾ وري ٿائيلينڊ ويس ۽ اتي جي سيني نندين توڙي وڏن شهرن ۽ ڳوٺن ۾ ويس. منچٽ اوڊن، ناڪون، ساڪون، سيني شهرن ۾ وڃي مون انقلابي ايڪ جي ڪم جي جانچ ڪئي. اوڊن جي ويجهو مون ۽ منهنجي پراڻي انقلابي ساٿي مفڪرتونگوءَ،

گذجي هڪ باغ پوکيو، اهو باغ اڄ ڏينهن تائين اتي قائم آهي ۽ اتي جي ويٽنامين انهيءَ کي اڳي کان به وڌيڪ سٺاري گلزار ڪري ڇڏيو آهي. انهيءَ باغ جا گل ايستائين پيا ٽڙندا، جيستائين اسان جون دليون آزادي جي خوشبوءِ سان واسيل هونديون. سفر ۾ تائي سمورو وقت منهنجو ساٿي هو.

سون ڪي انهن ڏينهن جو هڪ دردناڪ واقعو اڄ به ياد آهي. سون ڪي پڪ آهي ته ناڪون جي شهرين کي اڄ به اها ڳالهه نه وسري هوندي. ناڪون ۾ ڪيٿولڪ مذهب جي مڇيندڙ ويٽنامين جو هڪڙو مندر هو. وٽن ڪا شادي يا سوٽ ٿيندو هو ته مندر جون گهنٽيون وڄائينديا هئا. انهن گهنٽين وڄائڻ جا پادريءَ کي پئسا ڏيا هئا. هڪ دفعي هڪڙو پوڙهو مري ويو. هو تمام غريب ماڻهو هو. سندس مرڻ تي پاڙي جي ماڻهن پادريءَ کي گهنٽي وڄائڻ لاءِ منٿ ڪئي. پادري انڪار ڪيو ۽ چيائين ته "آءٌ پئسن وٺڻ کان سواءِ گهنٽيون ڪونه وڄائيندس." غريب ماڻهن جي منٿن ۽ فوتيءَ جي غريبيءَ جو بيرحم پادريءَ تي ڪوبه اثر ڪونه پيو. پادري جي اها هلت ڏسي انقلابي ليگ جي ميمبرن ڏاڍي مڙسي ڪئي، ڳوٺن ۾ وڃي چندو گڏ ڪري آيا ۽ اڇي پوڙهي جو ڪفن دفن ڪيائون. ماڻهن جي دلين ۾ پادري لاءِ سخت نفرت ۽ ڌڪار پيدا ٿي ويئي. انهيءَ نفرت مان هيءُ فائدو ٿيو ته

ٽورنٽي ڏينهن اندر پڻ مذهب وارا ۽ ڪيٿولڪ مذهب وارا پاڻ ۾ گڏجي هڪ ٿي ويا. هنن جي گڏجڻ ڪري، انقلابي ليگ جي ميمبرن کي ڪم ڪرڻ جو نهايت سهڻو وجهه مليو.

مون جداجدا ڳوٺن ۽ شهرن ۾ انقلابي ليگ جي ڪم جي جانچ پئي ڪئي- انهيءَ هلهلان ۾ ڪيترائي پيا ڪارڪن به مون سان گڏ پيا هلندا هئا. آءٌ واٽ ۾ ڪين ويٽنامي لوڪ گيتن ۽ لولين ٻڌائڻ لاءِ منٿ ڪندو هوس، ۽ کين چوندو هوس ته ”اسان کي پرديس ۾ ڪيترا ڏينهن ٿي ويا آهن، خبر نه آهي ته اڃان به ڪيترو وقت اسان کي وطن کان جدا رهڻو پوي ٿو، تنهڪري نوهين وطن جا گيت ڳائيندا هلو- اهي گيت اسان جي دلين ۾ وطن سان پيار ۽ محبت جو جذبو وڌيڪ جاڳائيندا.“ منهنجي اها منٿ اجائي نه ويئي- منهنجا ساٿي ڪم پورو ڪيو ۽ ڀڄن شاعرن جا گيت ۽ انقلابي شعر سچــي واٽ ڳائيندا خوش ٿيندا پيا هلندا هئا- ڪڏهن مون به ڳائڻ ۾ سندن وارو پئي ورتايو- اهڙيءَ ريت اسين نه رڳو پنهنجي پياري وطن کي ياد ڪندا ٿي رهياسين، پر پنهنجن قومي شعرن ڳائڻ سان اسان جو تڪليفن وارو سفر به آسان بڄندو ٿي ويو.

جڏهن مون تنظيمي دورو ڪيو، تڏهن ويٽناميين ماڻهن جي زندگيءَ ۽ سندن رهڻي ڪهڻيءَ کي چڱي

طرح ڪسڻ ۽ سمجهڻ جو فيصلو ڪيم. تاڏي منهنجي سفر جو ساٿي هو. هو ويٽنام جي هڪ مشهور انقلابيءَ، ڊينگ تائي ٿان جو پٽ هو. هن پنهنجي سڄي حياتي انقلابي ليگ لاءِ وقف ڪري ڇڏي هئي. تاڏي جهڙا ارادي جا پڪا ۽ حوصلي وارا جوان جنهن به قوم ۾ هوندا. انهيءَ قوم کي نڪي لهر نڪي لوڏو. اهڙيون قومون هه ڪنهن ميدان ۾ اڳتي وڌي سگهن ٿيون. تاڏي جي پيءُ ”نئين ويٽنام پارٽيءَ“ جي نالي سان هڪ تحريڪ جو بنياد رکيو ۽ ويهين صديءَ جي شروعات ۾ ويٽناميين کي پنهنجي وڃايل آزادي واپس وٺڻ لاءِ جدوجهد جو سبق سيکاريو. ڪٿي ائين چئجي ته تائي کي سامراجين خلاف نفرت جو جذبو ورثي ۾ ئي مليو هو. هن جوان ويٽنام ۾ انقلابي ليگ جو پيغام نئين نسل جي ننڍڙي ٽوڙي وڏي کي پهچايو. هن جي انهي بهادري واري ڪم، فرينچ سامراجين کي ايترو ته ڏيڇاريو جو ڪين سندس گرفتاري جو وارنٽ ڪڍڻو پيو. تاڏيءَ گرفتار ٿيڻ بدران ٿائيلينڊ ڀڄي وڃڻ مناسب سمجهيو. هُئي هن مون سان گڏجي پنڌ سفر ڪيو. مون وٽ سامان سڙي کڻڻ لاءِ هڪڙو ٿيلهو هو. ۽ تاڏيءَ پاڻ سان بانس جي پٽين جي ٺهيل پيتي کنئين، جنهن ۾ ڪجهه چمڙو ۽ چيني دوائون هيون. اسان ٻنهي واپارين جو ويس پاتو هو. اسان ڏينهن جو سفر ڪندا هئاسين، ۽ رات جو آرام، اسان جو آرام به عجيب

نموني جو هوندو هو. جتي سچ لهندو هو ته اتي ڏسي وڏڙهجي سيڙهيجي ڪروندڙا ٿي، رات جا چار پهر گذاري چڏيندا هئاسين. پوء پلي اها جاءِ مندر هجي يا سڙهي مسجد هجي يا ڪنهن ماڻهوءَ جو گهر- سفر ۾ اسان کي ڪٿي ڪٿي مس ڪو اجهو ملي ويندو هو، نه ته گهٽو ڪري اسين وڻن هيٺان ليٽي پوندا هئاسين.
باقي رهيو ڪاڌي پيتي جو سوال، صبح جو اٿڻ سان ڪنهن نه ڪنهن طرف کان دهل جو آواز اسان جي ڪن تي پوندو هو. اسان کي معلوم هو ته اهو آواز ٻڌ درم جي مندر ۾ وڄندڙ دهل جو آهي ۽ اتي ٻوڌي ڀاون (ڀڪشوئن) لاءِ کاڌي جو بندوبست هوندو آهي.
آواز کي ڪنائيندا، آخر اتي وڃي پهچندا هئاسين.
جڏهن ڀڪشو کاڌو کائي بس ڪندا هئا، تڏهن اسين سندن ڇڏيل اوبر کائي ورت پنڌ پوندا هئاسين.
ٿائيلينڊ جي ڳوٺ ڳوٺ ۾ هڪ ٻوڌي مندر ضرور هوندو هو ۽ هر هڪ مندر ۾ ڏهه ڀڪشو هوندا هئا. جن جا پيٽ نڪتل هوندا هئن. ۽ بدن تي ريشمي ڪپڙا پاتل هوندا هئن. هو مزي سان کايو اوڳرايون پيا ڏيندا هئا. هو اسر ڏيئي ڳوٺ جو چڪر هڻي چانور ۽ ڪيلا پني گڏ ڪندا هئا. هو وات سان ڪڏهن به خيرات نه گهرندا هئا ۽ نه وري ڳوٺ وارا ٻه ڪو اکر ڪڇندا هئا. ڪٿي، نه ڳوٺاڻا پاڻ خيرات کڻي وڃي ڀڪشوئن کي مندر ۾ ڏيئي ايندا هئا.

پڪشوتن جو اوبريل ڪاڏو مسافرن ۽ غريبن ڪني ورهائي ڏنو ويندو هو ۽ جڏهن ڪو مسافر نہ هوندو هو تہ اهو پکين کي ڏيئي ڇڏيندا هئا.

هڪڙي پيري سفر ڪندي اسين رستو ڀلجي جهنگ ۾ منجهي پياسين ۽ وڃي هڪڙي ڳوٺڙي ۾ نڪتاسين. اتي اسان کي پريان هڪ سڪل مهاندن، ڊگهن وارن ۽ وڏي قد وارا ماڻهو ڏسڻ ۾ آيا. سندن چهرن کي ڏسي اسان کي ڊپ وٺي ويو. اونداهيءَ جي ڪري هو اسان کي ڏسي نہ سگهيا. اسين منجهي بيهي رهياسون تہ ڇا ڪريون ۽ ڪيڏانهن وڃون؟ اوچتو اسان جي نگاه هڪڙي ڊگهي ماڻهوءَ تي پيئي. انهيءَ ماڻهو اسان کان سڌ ڪري پڇيو تہ "ڪير آهيو؟ ڪيڏانهن پيا وڃو؟" مون چيني ٻوليءَ ۾ جواب ڏنس تہ "اسين گس ڀلجي پيا آهيون". اسان سمجهو تہ هي چيني ماڻهو آهي، تنهنڪري کانئس پڇيوسين تہ "توهان ڪٿان پيا اچو؟ اسين چيني آهيون پورهئي لاءِ نڪتا آهيون." پر هن چيو "ڇا پيا چئو؟ توهان کي تہ چيني ٻولي اچيئي ڪانہ ٿي، پوءِ توهين چيني ڪيئن ٿيا؟" مون مون ورائيس "اسين ويٽنامي چيني آهيون." تنهن تي انهيءَ ماڻهوءَ رڙ ڪري چيو "هاڻي رات پئجي ويئي آهي، مان ڪري منهنجي پٺيان هليا اچو. جيڪڏهن هتان جي ماڻهن توهان کي ڏسي ورتو تہ پوءِ توهان جو خير ڪونهي!" اسان کي هن ماڻهوءَ جي ڳالهائڻ جو

نمونو اصل ڪونہ وٺيو، پر منٽ بہ ماٺ، منٽ بہ ماٺ،
چوتہ ٻي ڪا واھہ ڪانہ ھئي. ھن جي پنيان لڳي
ميل اڌ ڪان پوءِ ھڪڙي وڏي گھر وٽ اچي پھتاسين.
ھو اسان کي گھر ۾ ويھاري، پاڻ ٻاھر ھليو ويو.
ٿوريءَ دير کان پوءِ ھڪڙي ماڻي ٿالھيءَ ۾ ڪجھ،
ماني کڻي آئي. اسان کي شڪ پيو تہ متان مانيءَ ۾
زھر پيل ھجي، پر جيئن تہ اسان کي ڏاڍي بک ھئي
سو اکيون پوري کائڻ کي لڳي وياسين. جڏھن اسان
ماني کائي بس ڪئي تہ اھو ساڳيو ماڻھو موٽي اسان
وٽ آيو، ايندي ئي رڙ ڪري چيائين "ھاڻي اٿو! مون سان
گڏ جي ھلو!" اسين ھن ماڻھوءَ جي پٺيان سوڙھين
گھٽين مان ٿي وياسين ۽ ھلندي ھلندي ھڪڙي ٻانس
جي نھيل گھر ۾ گھڙي وياسين جتي ٻہ ٽي ڏگھا
پلنگ پيا ھئا ۽ ھڪڙو ڪڙي تيل جو ڏيئو ٻري پريو.
اسان کي اتي سمھڻ لاءِ چئي پاڻ ٻاھر ويو ھليو.
سندس وڃڻ کان پوءِ اسان گھر جون ڪنڊون پاسا
ڏسڻ لڳاسين تہ جي ڪو اوچتو حملو ٿئي تہ ڪٿان
ڀڄي جان بچايون. مون تائيءَ کي چيو تہ "پاڻ مان
ھڪڙو ننڊ ڪري، ٻيو جاڳي، پھرين تون ننڊ ڪر
تہ آءٌ جاڳان ٿو." ٿوريءَ دير کان پوءِ ھڪڙو
چيني ماڻھو پنجن ڇھن سالن جي ٻار سان انھيءَ گھر ۾
گھڙي آيو. سندس ھٿ ۾ آفيم جي ٿالھي ھئي
ھو اچڻ شرط گھر جي ڪنڊ ۾ اچي ويٺو

۽ آفيم کائڻ لڳو. گهڙيءَ ساعت کان پوءِ پنهن جي پٽ کي هڪ ويٽنامي لوڪ گيت ٻڌائڻ لڳو ”سور نچي پيو، ڪڪڙ وڙهي پيو.“ مون تائي جي ڪن ۾ چيو ته ”هي ماڻهو فرينچن جو جاسوس ٿو ڏسجي.“ پر اسين سچو ڏينهن پنڌ ڪرڻ ڪري ايترو ته ٿڪجي پيا هئاسين جو انهيءَ ڊپ هوندي به اسانکي ننڊ کڻي ويئي. صبح جو اٿڻ شرط اکيون مهٽي هڪ ٻئي کي ڏسڻ لڳاسين ته جيئرا آهيون يا مري ويا آهيون. پوءِ خوشيءَ مان رڙ ڪري هڪٻئي کي ڀاڪر وجهندي چيوسين ته ”اڙي اسين ته جيئرا آهيون.“ صبح جو اهو ماڻهو جيڪو اسان کي هتي ڇڏي ويو هو، سو موٽي آيو ۽ پاڻ سان گڏ هلڻ لاءِ چيائين. اسين وري به ساڻس گڏجي ڀرئين گهر ۾ وياسين. اتي تمام سٺي ماني کاڌي سين. هينئر ماني کائيندي اسان کي زهر وغيره جو ڪو به ڊپ ڪونه ٿيو ڇو ته گهر ڌڻين به اسان سان گڏ ويهي ماني کاڌي. ماني کائڻ کان پوءِ اسان سندن ٿورا مڃيا ۽ کانئن موڪلايو موڪلائڻ مهل مون کين چيو ته ”اوهان اسان تي وڏو وڙ ڪيو آهي. اسان جي مرضي آهي ته توهان کي توهان جي خرچ لاءِ ٿي ڏوڪڙ ڏيون.“ منهنجي ڳالهه ٻڌي ماڻيءَ ڪجهه چوڻ چاهيو ٿي، پر سندس مڙس کيس ڇڙٻ ڏيئي چيو ته ”مسافرن کان مانيءَ جا پئسا وٺڻا آهن ڇا؟ اوهانکي اها ڳالهه ڪرڻ سونهين ٿي؟“

اسين پوءِ ساڱ گڏجي ريلوي اسٽيشن وياسين، جيڪا اڃا ٺهي پئي آهي ۽ هن ڊرائيور کي چيو ته "هي منهن جا گونائي آهن. هنن کي پاڻ سان وٺيو وڃ ۽ سندن گهڻو خيال رکجئين." اسان کي انجڻ واري گاڏي ۾ ويهاري، ويندي مهل ڊرائيور کي چيائين ته هنن کي ايڪسر شهر تائين وٺي وڃجئين!" پوءِ اسان سان ٻاڪر پائي، موڪلائڻ وقت چيائين ته "سنڀالي وڃجو، توهان کي ديڪڏهن اتي ڪو به ڏنڊو نه ملي ته موٽي مون وٽ اچجو، آءٌ توهان کي ڪنهن نه ڪنهن ڪم سان لڳائي ڇڏيندس.

١٩٣٠ع ۾ انقلابي ليگ واري تحريڪ کي هڪ وڏو نقصان پهتو. اسان جي تحريڪ جو بهادر ڪارڪن، "تران قو" مري ويو. تران قو کي فرانس خلاف قومي جدوجهد ۾ حصي وٺڻ ڪري گرفتار ڪيو ويو هو ۽ جيل ۾ مٿس تمام گهڻا ظلم ڪيا ويا. هن کي چيچلائي چيچلائي ماريائون، ڪٽيائون ۽ عذاب ڏنائون ته جيئن ڪين تحريڪ جا راز ٻڌائي. پر شاباس آهي ان بهادر ساٿيءَ کي جو لڳ لڳ واڌ ڙ وجي ويس پر پاڻ باهر نه ڪڍيائين. سندس انهيءَ بهادريءَ ۽ دليريءَ ڪري فرانس حڪومت مٿس وڌيڪ ظلم ۽ عذاب ڪرڻ لڳي. آخر اهي عذاب سهي سهي مرندو مري ويو پر دشمن اڳيان آڻ نه مڃيائين. (٦ جنوري ١٩٣١ تي) مون کي به هانگ ڪانگ ۾ گرفتار ڪيو

ويو. فرينچ اخبارن اهي خبرون ڦهلايون ته "هوچي من هانگ ڪانگ جي جيل ۾ مري ويو." اهڙيون ڳالهيون انهيءَ ڪري ڦهلايون ويون جو آءٌ سخت بيمار هوس. ڪجهه ڏينهن ڪان پوءِ ٻين ملڪن جي اخبارن به ساڳيون خبرون شايع ڪيون. روسي اخبارن ۾ به منهن جي ۽ اسان جي ساٿي ترانَ جي مرڻ جي خبر ڇپي. اسان تي ڪيترا مضمون ۽ مقالا لکيا ويا. اسان جي مرڻ تي نهايت گهري رنج ۽ ڏک جو اظهار ڪيو ويو. سوويت روس ۾ رهندڙ ويٽنامي شاگردن طرفان اسان جي مرڻ جي ڏک ۾ "اسٽالن مشرقي يونيورسٽي" ۾ ماتمي جلوس ڪڍيو ويو. جنهن ۾ ڪيترن ئي ملڪن جي نمائندن اسان کي سڀاڳاهيو. اسان جيڪا وطن جي آزادي لاءِ جدوجهد ڪئي هئي، تنهن تي روشني وڌي ويئي. انهيءَ سان گڏ هنن ويٽنامي شاگردن کي اپيل ڪئي ته هو اسان وانگر پنهنجي وطن جي آزادي لاءِ هرڪا قرباني ڪن.

انهيءَ وچ ۾ آءٌ ماسڪو پهچي ويس. اتي منهن جي پهچڻ جي خبر ڪنهن کي به ڪانه پيئي. منهن جي اچڻ جي خبر رڳو ماسڪو جي "قومي حقن ۽ آزاديءَ جي جدوجهد جي مسئلن جي تحقيقاتي اداري" کي هئي. ٿورن ڏينهن کان پوءِ اها خبر اتي رهندڙ ويٽنامي شاگردن کي به پهچي ويئي. هو اها ڳالهه ٻڌي حيران ٿي ويا ته آءٌ مري ورڻ ڪيئن جيئرو ٿيس! خير،

مون دنيا جي ڪميونسٽ پارٽين جي بين الاقوامي جماعت جي مرڪزي آفيس جي ماڙ تي ويٽنامي شاگردن اڳيان تقرير ڪئي. (اڄ ڪلهه اها عمارت سپريم سوويت جي صدارتي مجلس جو مهمان خانو آهي) انهن شاگردن ويٽنام جي انقلابي هلچل جي باري ۾ مون کي نيون ۽ پراڻيون خبرون ٻڌايون ۽ جيڪي ٻه مقليت ۽ ڪتابڙا هو پنهنجن هٿن سان لکي ويٽنام موڪليندا هئا، سي پڻ ڏيکاريائون. هي شاگرد مونکي پنهن جو وڏو ڪري ليکيندا هئا: هو انقلاب ۽ آزادي لاءِ هر قدم کڻڻ کان اڳ مون کان پڇندا هئا: آءٌ جيڪا به کين صلاح ڏيندو هوس، تنهن تي عمل ڪندا هئا. هاڻي مون لينن اسڪول ۾ داخلا ورتي. اهو اسڪول، ٻاهرين ملڪن جي ڪميونسٽ ڪارڪنن کي انقلابي تعليم ڏيڻ لاءِ کوليو ويو هو. انهي اسڪول ۾ ٻه شعبا هئا. هڪڙي شعبي ۾ ٽن سالن ۾ انقلابي ڪورس ختم ڪرايو ويندو هو ۽ ٻئي ۾ ڇهن مهينن ۾. مون ڇهن مهينن جي ڪورس واري شعبي ۾ داخلا ورتي. مون اسڪول ۾ پنهن جو نالو "لينوف" لکارايو. پر ويٽنامي شاگرد مون کي "منجهه" جي نالي سان سڏيندا هئا: ويٽنامي شاگرد ڇڙ منهن جا ماڻٽ ٿي پيا هئا. آءٌ هاڻ روز شام جو وقت ويندو هوس ۽ کين انقلابي جدوجهد جا نوان طريقا ٻڌائيندو هوس. ڪڏهن اهي ڇوڪرا ذاتي ڳالهين ۾

معاملن تان پاڻ ۾ وڙهي منهن سچائي ويهي رهندا
هئا. مون کي سندن انهيءَ روش جو ڏاڍو ڏک ٿيندو
هو. آءٌ کين سمجهائيندو هوس ته "توهين انقلابي ٿي
"کري ذاتي ڳالهين ۾ اٽڪي پاڻ ۾ وڙهو ٿا" اهو
مناسب نه آهي. اوهان کي پنهنجو پاڻ وساري پاڻ ۾
ٻڌي ڪرڻ گهرجي؛ اوهان جيڪڏهن ذاتي جهڳڙن
۾ قائل رهيا ته پوءِ انقلاب ۽ آزاديءَ لاءِ ڪم ڪير
ڪندو ۽ ڪير قربانيون ڏيندو؟" مون کين چيو ته
" هينئر جڏهن پاڻ پرديس ۾ روسي ڀائرن جي
مهربانيءَ جا محتاج آهيون، تڏهن به پاڻ ۾ ٻڌيءَ
سان رهي نٿا سگهون ته پوءِ پنهنجي ملڪ ۾
ڪيئن گڏجي ٻڌي ڪري دشمن سان لڙندا سين؟
اسان ۾ جيڪڏهن پاڻ ۾ وڙهڻ جي عادت پئجي
ويئي ته پوءِ اسان انقلاب آندو سو آندو ۽ آزاديءَ
جون نعمتون ماڻيون سي مٽيون. اسان کي گهرجي
ته هر حالت ۾ پنهنجي ذاتي جهڳڙن ۽ ذاتي خواهشن
کي وساري، هڪ ٿي، قدم قدم سان ۽ ڪلها ڪلهن
"سان ملائي پهڙ جيان مضبوط بنجي دشمن کي پنهنجي
وطن" مان "لوڏي، پنهنجي قوم کي سامراجين ۽
سندن چاڙتن، غدار سرمائيدارن، جاگيردارن، زميندارن
۽ سردارن کان آجو ڪري، پنهن جي عوام کي سکيو
۽ آباد ڪريون ۽ هڪ نئون سوشلسٽ سماج قائم
ڪريون، جو اسان جون قسمتون بدلائي ڇڏيون."

لبنن اسڪول جي پڙهائي ختم ٿيڻ ڪانپوءِ آءٌ
انسٽيٽيوٽ ۾ رهڻ لڳس ۽ اتي شاگردن ڪي پارٽي
جي تنظيم ۽ تاريخ جو علم سيکارڻ شروع ڪرايم.
آءٌ هرهڪ ڪم پنهنجي سائين سان گڏجي ڪندو
هوس. سائن گڏجي گهمندو هوس، ۽ سندن هرهڪ
سرگرميءَ ۾ حصو وٺندو هوس. ڪيترن سياسي،
نظرياتي مضمونن جو ويٽنامي ٻوليءَ ۾ ترجمو پڻ ڪندو
هوس. اهي شاگرد ايترو پڙهيل نه هئا، ڇو ته هو
غريبن جا ٻار هئا ۽ کين ويٽنام جي اسڪولن ۾ تعليم
حاصل ڪرڻ جو موقعو نه مليو هو. اهي گهڻو ڪري
مهاڻن، هارين ۽ هيٺين طبقي واري ماڻهن جو اولاد هئا
۽ هتي فرانس مان آيا هئا. تنهن ڪري آءٌ کين نئين
نئين مثال ڏيئي سمجهائيندو هوس ۽ انهن مثالن کي
آکاڻي واري نموني بيان ڪندو هوس. سندن ذهن ۾
انقلابي خيالن ويهاريندو هوس ۽ کين متحد ٿي رهڻ
جا مثال ڏيئي سمجهائيندو هوس. چوندو هوس ”منهنجا
ساٿيو! اوهان جيڪڏهن هڪڙي هڪڙي ڪاٺيءَ
کي ڌار ڌار ڀڃندو ته هرڪا جهٽ ڀڄي پوندي. پر
انهن سڀني ڪاٺين کي ملائي ٻڌي ڪري پوءِ ڀڃڻ
جي ڪوشش ڪندا ته اوهان انهن کي سور ڀڃي
ڪونه سگهندا. ساڳيءَ طرح توهان اڪيلا ۽ ڇڙوڇڙ
هوندا ته دشمن اوهان کي وڏيءَ سولائيءَ سان ختم
ڪري ڇڏيندو، پر جيڪڏهن ڪاٺين جي ٻڌيءَ وانگر

پاڻ ۾ ٻڌيءَ ۾ هوندا ته دشمن اوهان جي وار جو به ڏالو وني نه سگهندو. ٻڌيءَ ۾ وڏي طاقت آهي. انهيءَ ڪري عام چوڻي آهي ته ”گهڻن ڪنئي ڇپر ڪجي وڃي“ اها چوڻي وڏيءَ حڪمت واري آهي.

آءٌ شاگردن کي مضمون لکڻ سيکاريندو هوس. آءٌ کين چوندو هوس ته ”غلط يا صحيح، هر حالت ۾ لکڻ جي ڪوشش ضرور ڪندا ڪريو!“ منجهانئن جيڪڏهن ڪو غلط ترجمو ڪندو هو يا غلط خيال پيش ڪندو هو ته آءٌ انهيءَ کي درست ڪندو هوس ۽ پوءِ کين ٻڌائيندو هوس ته هن مضمون ۾ هي خاميون هيون. کين انهيءَ ڳالهه ڏانهن ڌيان ڏياريندو هوس ته ”لکڻ توڙي ڳالهائڻ ۾ اهڙي ٻولي ڪم آڻيو جو اڻ پڙهيل ماڻهو به آسانيءَ سان سمجهي سگهي.“ منجهانئن ڪي شاگرد اهڙا مضمون لکندا هئا، جن جي پڙهڻ مان ڪوبه مطلب نه نڪرندو هو. اهي مضمون آءٌ پاڻ وري لکندو هوس. پوءِ سندن مضمون ۽ مون وارا لکيل مضمون کين ڏيندو هوس، ته جيئن ٻنهي کي پڙهي فرق محسوس ڪن ۽ آئينده اهڙيون غلطيون نه ڪن.

انهيءَ کان سواءِ آءٌ انگريزي توڙي چيني زبان جي اخبارن ۾ ڇپيل انهن مضمونن جو ترجمو ڪندو هوس، جن ۾ دنيا جي ملڪن جي عوام جي غلاميءَ، قرلاٽ ۽ ظلمن خلاف جدوجهد جو احوال هوندو هو.

انهيءَ ترجمي کي جڏهن. انقلابي اسڪول جا شاگرد
پڙهندا هئا، تڏهن سندن دلين ۾ انقلابي جذبو اڳي
کانئن وڌيڪ طاقتور بڻجي ويندو هو.

آءٌ سڄي حياتي وقت جو پابند رهيس، ۽ هڪ
پل به ڪڏهن اجايو نه وڃايم مون هر ڪم لاءِ الڳ
الڳ وقت مقرر ڪري ڇڏيو. آءٌ جڏهن روس ۾
هوس تڏهن به پنهنجن مقرر ڪيل وقتن تي عمل
ڪندو رهندو هوس. دوستن سان ملندو به روز هوس،
پر وقت تي ويندو هوس ۽ وقت پوري ٿيڻ تي اتان
اٿندو هوس. اجاين ڳالهين ۾ وقت وڃائڻ مونکي
اصل ڪونه وڻندو هو. تنهنڪري هر هڪ ماڻهوءَ کي
پنهن جي قيمتي وقت جو قدر ڪرڻ سيکاريندو هوس ۽
کين سمجهائيندو هوس ته بيڪار ڳالهين ۾ وڃايل وقت
وري موٽي نه ايندو، تنهنڪري وقت جو صحيح قدر
ڪرڻ گهرجي.

مون کي انقلابي اسڪول ۾ آئي اڃا ٿورا ڏينهن
ئي ڪين گذريا ته مون ڪوشش ڪري انقلابي نظريي ۽
تاريخ جي تحقيقاتي ڪاليج جي پهرئين سال ۾ داخلا
ورتي. هاڻي آءٌ انسٽيٽيوٽ جي هاسٽل جي هڪ ننڍي
ڪمري ۾ رهندو هوس. اهو ڪمرو منهن جي ڪم جو
مرڪز هوندو هو.

آءٌ جڏهن روس ۾ هوس، تڏهن منهنجي صحت
ڏاڍي خراب ٿي ويئي. لاڳيتي محنت ۽ پورهئي ڪرڻ

ڪري آءٌ ڏيرو تي ويو هوس. آءٌ اڳيئي ڪمزور
هوس ۽ وڌيڪ جو گهڻو ڪم ڪيم سو مورڳوئي وڃي
هڏن جو پڃرو بچيس. منهن جو اهو حال ڏسي دنيا
جي ڪميونسٽ پارٽين جي بين الاقوامي مرڪزن وارن مون
کي ڪاري سمنڊ جي ڪناري تي روس جي مشهور
تفريح گاهه ۽ صحتمند آبهوا واري شهر ”سوچي“ ڏانهن
موڪليو. آءٌ اوڏهين ويس ته سهي، پر ٻن ڏينهن کانپوءِ
واپس موٽي آيس، جو اتي منهنجي دل اصل ڪانه لڳي.
مون کي رات ڏينهن جهوري لڳل هوندي هئي ته
”اسين ويٺا آهيون ۽ اسان جو ڳڳدام عوام
سورن جي حياتي پيو گذاري، ظالم ڌارين حڪومت
ڇوڙ جيان سندن رت پيٽ چوسيو پئي ناس ڪري.“
پنهنجي ديس ڀاين جي غلاميءَ ۽ مظلوميت مون لاءِ
ويهڻ وهه ڪري ڇڏيو ۽ آخر مون پنهنجو سک ۽
آرام حرام ڪري ڇڏيو ۽ آءٌ ماسڪو موٽي آيس
۽ وري اچي ساڳئي ڪم کي لڳس. مون کي ڪيترا
ڀيرا کانگهاري ۾ تمام گهڻو رت آيو. پر تڏهن به
آءٌ ڪم کي لڳو پيو هوندو هوس. مون ڪڏهن به
بيماريءَ جو خيال ڪري ڪم کان ڪونه گهٻرايو.
مزي جي ڳالهه وري هيءَ ته جو ڪم جي لڳاتار
هلندي به آءٌ آهستي آهستي پاڻيهي چڱو ڀلو ٿي ويس.
آءٌ ڪجهه وقت سوويٽ روس ۾ رهيس، اتي جي
سيءَ کان رب پناهه ڏئي. هر شيءِ برف وانگر ڄمي

ويندي هئي. پر مون ڪڏهن به سيءَ جي پرواه ڪانه ڪئي: مون لاءِ پنهنجا اصول هر لحاظ کان نهايت ڪمائتا ثابت ٿيا. پاڻ ائين چوڻ وڌيڪ صحيح ٿيندو ته منهنجن اصولن ئي مون کي ڀيهر زندگي بخشي.

سال ٣٧-١٩٣٨ جو زمانو ڪيترين ئي ڳالهين جي خيال کان سخت مصيبت وارو دور هو. هڪڙي پاسي چيانگ ڪائي شيڪ جي چيني سرڪار ڪميونسٽ انقلابين جي جاني ويري هئي ته ٻئي پاسي آمريڪي، فرينچ ۽ جپاني جاسوس اسان جي پٺيان هٿ ڌوئي پيا هئا. مٿان وري اسين هڪ نئين مصيبت ۾ ڦاسي پياسين ويٽنام جي سرمائيدار، جاگيردار ۽ وچولي طبقي جا قوم پرست ڪارڪن، جن ١٩٢٧ کان وٺي ١٩٣٠ تائين، ويٽنام جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪئي هئي، سي به هاڻ اسان ڪميونسٽ انقلابي وطن دوستن جا جاني دشمن ٿي پيا هئا. هنن کي ڪنهن جي لاءِ ٿورو به شڪ ٿي پيو ته هي ڪميونسٽ انقلابي وطن دوست آهي ته ان کي ختم ڪري ٿي ڇڏيائون يا ڳجهي نموني مارائي ٿي ڇڏيائون. ايڏين تڪليفن ۽ خطرن هوندي به اسان جا ڪارڪن پنهنجي مقصد تان ذرو به ڪونه هٽيا، هو اڳي کان به وڌيڪ مضبوط ارادي ۽ بلند حوصلي سان ڪم کي لڳا رهيا. آءٌ تڙ ڏيئي ويٽنام ۾ هوس ۽ جدا جدا تنظيمون قائم ڪرڻ ۾ رڌل هوس. انهن ئي ڏينهن ۾ مون کي چيچ تان وڇڙو پيو.

اتي اسان جي انقلابي ليگ جو اڳواڻ هونگ هو، جنهنجو حجامت جو دڪان هو. ان دڪان جي وسيلي انقلابي تحريڪ جا لڪ لاڳاپا پيا وڌندا هئا. اهو چي ثان جو ڳوٺ چين ۽ ويتنام ڳنڍيندڙ ريلوي لائين جي هڪڙي ننڍڙي اسٽيشن هئي. هونگ فونگ پنهنجي جان جوکي ۾ وجهي انقلابي قومي ڪم ڪندو هو. مون سان گڏ ڦونگ چي ڪيئن هو، جو هاڻ چيني ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽيءَ جو ميمبر هو (اهو جولاءِ ١٩٤١ ۾ دشمن سان مقابلو ڪندي شهيد ٿي ويو). اسين پيئي وڃي دڪان تي پهتاسين ۽ اندر جهاتي پائي ڏٺوسين. ڦونگ چي، هونگ کي سڃاڻندو هو. سو اسان کي ڏسي ٻه وڙي آيو. منهنجي ملاقات ساڻس اڳي ٿيل ڪونه هئي پر منهنجي اچڻ جي خبر کيس پهچي وئي هئي. تنهنڪري منهنجو تالو وٺي وڏي جوش سان ڀاڪر پائي مليو. پوءِ اسين سڀيئي دڪان ۾ وڃي ويٺاسين ۽ ساڻس ڳالهيون ڪرڻ لڳاسين. دڪان جي مٿان هڪڙو ڪمرو هو جنهن ۾ هونگ، سندس زال ۽ پٽ هاڻي رهندا هئا. ننڍڙو هاڻي جلدي منهنجو دوست ٿي ويو. ڪئين ۽ مون تنظيم بابت سندس ڳالهيون ٻڌيون. هن اسان جي ڳالهيان سچي صورتحال جو نقشو ڪڍي ڏيکاريو. مون پڇيس ”هتي پي ٻه ڪا وارن جي سيلون، آهي ڇا؟“ هن چيو ”ها آهي. ٻه دڪان مٿئين طبقي جي ماڻهن جا آهن

اهي پئي منهنجي دڪان ڪان سٺا آهن. اتي سرڪاري ملازم ۽ وڏا ماڻهو ويندا آهن، هتي منهنجي دڪان تي ڪارڪن ۽ مزور ايندا آهن." پوءِ مون ڪانئس ڳاڌين جي باري ۾ پڇيو. ايتري ۾ ڪئين هڪڙو پروگرام ٺاهي ورتو. هن چيو "پهرين مزورن سان ملاقات ڪرڻ گهرجي، جيئن اسان کي صحيح خبر پئجي سگهي. تنهن کان پوءِ پارٽيءَ جي پروسي جهڙن ڪارڪنن لاءِ هڪ ٽڪيا ۽ تربيت جي ڪورس جو بندوبست ڪرڻ گهرجي."

پوءِ هونگ ڦونگ مزورن کي گڏ ڪيو. ڪئين انهن کان سندن ڪٽنب جا حال احوال، زندگي گذارڻ ۽ فرينچن جي ساڻن هلت بابت پڇيو ۽ ساڻن رلي ملي گڏ ٿي ڳالهيون ڪيون. انهيءَ ملاقات کان پوءِ اهڙيون ڪيتريون ئي ملاقاتون ٿيون. هڪڙي ڏينهن هونگ ڦونگ مزورن کان پڇيو ته "توهان تي انهن ملاقاتن (يعني اسان) جو ڪهڙو اثر پيو؟" مزورن چيو "پوڙهي ڪئين سچائي ۽ پنهجائپ سان ڳالهيون ٻولهيون ڪيون آهن. هي ڏاڍو عقلمند ۽ ذهين ماڻهو ٿو ڏسجي. سندس ڳالهيون تير وانگر اسان جي اندر ۾ گهڙيو وڃن!"

هونگ ڦونگ جي ڪمري ۾ ايتريون ڪرسيون ۽ ڪٿون ڪونه هيون. جنهن تي مزور ويهي سگهن. تنهن ڪري ڪيترا پيرن ڀر ويٺا هئا. تنهنڪري مون به ڪرسيءَ تي ويهڻ مناسب نه سمجهيو ۽ اتي ويٺس. مون کي گهٽو ئي چپائون ته "توهان ڪرسيءَ تي ويهي

رهو!“ پر سون انڪار ڪيو ۽ چيو ته ”هيترا ماڻهو بيٺا آهن ۽ آءٌ ويهي رهان؟“ ڪيترين ڳالهين پڇڻ کان پوءِ پارٽيءَ جي ڪارڪنن لاءِ هڪ تربيتي ڪورس جي شروعات ڪئيسون. جنهن ۾ ڏهه ٻارهن ڄڻا شامل ٿيا. هڪڙو هونگ ڦرنگ ۽ ٻيا ٻه ساٿي. انهن کي اسان مارڪسزم ليننزم جا اصول ۽ فائدا سيکاريا ۽ مٿين طبقي جي غير انقلابي قوم پرستي ۽ عوام جي انقلابي وطن دوستيءَ جي وچ ۾ جيڪو فرق آهي سو ٻڌايو. تنهن کان سواءِ پارٽيءَ جي ڪم ۽ طريقي جي باري ۾ به ٻڌايو. آءٌ هميشه لفظ سادا ۽ آڪاٽي وانگر سندن دماغ ۾ ويهاريندو هوس. منهنجي اها عادت هوندي آهي ته جڏهن آءٌ ڪا تقرير ڪري بس ڪندو آهيان، تڏهن ٻڌندڙن کان وري پڇندو آهيان ته ”اوهان ڇا سمجهيو؟“ تنهن کان پوءِ ئي آءٌ ڪنهن ٻيءَ تقرير بابت سوچيندو آهيان. هنن کان به مون پڇيو ته ”توهان جي ذهن ۾ منهنجي ڳالهه ٻڌي ڪهڙا ڪهڙا خيال آيا آهن؟“ اهڙي نموني ڪين سڀ ڪجهه ياد ٿي ويندو هو.

جيستوڻيڪ اسين ٿنڌي سوڙهي ڪمري ۾ تڪيل هئاسين پر تڏهن به منهنجي روزمره جي ڪم ۾ ڪو به رخنو نه پيو. آءٌ صبح جو اسر ڌڌيءَ اٿي ڪثرت ڪندو هوس. تنهن کانپوءِ ڪمري مان نڪري گهمڻ ويندو هوس. جڏهن هونگ ڦونگ دڪان تي ڪم پيو

ڪندو هو تہ آءٌ وري سندس زال جو هٿ ونڊائيندو هوس. آءٌ پٽ رڌيندو هوس ۽ ڪئين ڀاڄيون وٺي ايندو هوس. هونگ جي زال اسان جي ڪم مان تمام گھڻي خوش ٿيندي هئي. هڪڙي ڏينهن هونگ جي زال ڇانور وٺي آئي ۽ اچي هيٺ دروازي تي رکيائين ڇو جو ٻوڙ ڳري هئي، کڻي نہ سگھي. هن ڪاوڙ مان هونگ کي سڏ ڪيو. هونگ کي بہ ڪاوڙ اچي ويئي سو ڇاڪاڻ سان مارڻ لڳس. هوءَ ويچاري اجهان ڪجهہ چوي ٿي چوي تہ آءٌ وچ مان ڦاٿس. تائيءَ کي جهليم ۽ ڪئين کي چيم "ڇانور مٿي کڻي وڃ" مون تائيءَ کي اهو سمجهايو تہ "اهو ڪم بہ پنهنجو آهي. ڇانور مٿي نہ پهچائيندا سين تہ کائيندا سين ڇا؟" تنهن تي هونگ پنهنجي اجائي هلت تان زال کان معافي ورتي ۽ جوڙس بہ روئڻ ۽ منهن سڄائڻ کانسواءِ کيس معاف ڪري ڇڏيو. وري ٻئي کلڻ ڳالهائڻ کي لڳي وياه.

رات جو جڏهن سڀ سمهي رهيا تہ سون هونگ کي ڏاڍي جٽ ڪئي، مون چيو مانس "مون نٿي سمجهيو تہ هڪڙو پارٽيءَ جو ميمبر اهڙي بيوقوفي ڪري سگھي ٿو؟ هڪڙي زائفان کي ائين مارڻ ڪيتري نہ افسوس جهڙي ڳالهہ آهي. آءٌ تہ سوچي نٿو سگھان. اهڙي جي ڪاوڙ ڪيئي تہ پوءِ پارٽيءَ جي رازن جو الله واهي! تون جيڪڏهن پنهنجي عادتن کي

نہ روڪيو تہ پوءِ تنهنجون اهي عادتون تو لاءِ ۽ پارٽيءَ لاءِ نقصانڪار ٿينديون!“

سون هونگ جي نڙاڙ تي شرمساريءَ جا موتي چمڪندا ڏٺا. هن واعدو ڪيو تہ ”آئيندي ائين نہ ڪندس. رڳو اها عادت پاڻ مان نہ ڪڍندس پر ڪوشش ڪري اڄان بہ پيون جيڪي بريون عادتون مون ۾ آهن سي آهستي آهستي پاڻ مان ڪڍندس.“

آءِ مونگ ڦونگ جي ننڍي پٽ هائي جو ڏاڍو خيال ڪندو هوس. ڪيس وهنجاريندو هوس. رات جو سندس ڪپڙا بدلائيندو هوس ۽ ڪيس گرم رکڻ جو بندوبست پڻ ڪندو هوس، متان سيءُ لڳڻ ڪري بيمار ٿي پوي.

آءِ گهڻو ڪري پنهنجن دوستن سان تلاءُ تي وهنجڻ ويندو هوس. هائي مونکي چيني ۽ فرينچ ٻولي تمام سٺي ايندي هئي. پر آءِ تڏهن بہ پنهنجي مادري ٻولي ڳالهائيندو هوس. منهنجي وات مان پلجي بہ ڪڏهن چيني يا فرينچ ٻولي جو اکر بہ نہ نڪتو. انهيءَ جو سبب اهو هو تہ مونکي تجربي جي مقصدن لاءِ جدا جدا نوعيت جو ڪم ڪرڻو هو. هونگ پنهنجي واقفڪار ماڻهن کي چٺي ڇڏيو هو تہ آءِ سندس پٽيءَ آهيان ۽ وٽس رهڻ آيو آهيان. هائي جيڪڏهن آءِ پلجي ڪڏهن ڪنهن ٻي ٻولي جو اکر وات مان ڪڍان ها تہ ڦاسي پوان ها ۽ مون تي شڪ پون ها ۽ ان ڪري

سوين ڳالهيون نين ها.

سون کي ننڍي هوندي کان صاف سٿري رهڻ جي عادت هئي. ڇو ته صفائي هڪ لازمي ۽ ضروري شيءِ آهي. جيڪو ماڻهو صفائي نٿو رکي ۽ جنهن جي طبيعت ۾ صفائي سترائي ناهي، تنهن مان ڪنهن به سٺي ڪم جي اميد رکڻ اجائي آهي: اهو ماڻهو هرڪو ڪم بي ترتيبو ۽ اڻڻگو ڪندو. هونئن هميشه وارن ڪتڻ مهل ميرو ٽوال ڪم آڻيندو هو. انهيءَ مان هڪ ته گراهڪن کي ڪراهت پيئي ايندي هئي. ٻيو ته ڪم ڪرائڻ واري کي به ايڙڪا پيا ايندا هئا تنهنڪري سون هونگ کي ميري ٽوال تان روڪيو ۽ کيس هدايت ڪير ته ٽوال کي هر روز ڌوئي استعمال ڪندو ڪري. هونگ منهنجي هدايت تي عمل ڪيو ۽ روز ٽوال ڌوئي صاف ڪندو هو ۽ دڪان به صاف سٿرو رکندو هو.

انهيءَ ڳوٺ ۾ هڪڙو وڏو ظالم پوليس جمعدار رهندو هو. هو پنهنجي ننڍيءَ نوڪرياڻيءَ کي جنهنجي عمر تيرهن سال کن مس هوندي، تنهن کي ڏاڍو ماريندو هو. هن معصوم کان جيڪڏهن ڪا ٿورڙي خطا ٿي ويندي هئي ته کيس ماري اڌ مئو ڪري ڇڏيندو هو. روز روز جي ظلمن ڇوڪريءَ کي هڪ ڏينهن نيٺ ڀڄڻ تي مجبور ڪيو ۽ هن ڀڄي اچي هونگ جي گهر پناهه ورتي. سپني کي ڇوڪريءَ جي ٻڏايل داستان ۽ مٿس ٿيندڙ ظلمن ڪري سخت ڪاوڙ آئي ۽ فيصلو

ڪيائون ته هن جي مالڪ کي ضرر مزو چکائجي. مون
ڇوڪريءَ کان سندس مائٽن جي باري ۾ پڇيو. هن
ٻڌايو ته ”انهن کي سڀ گهڻا سال ٿي ويا آهن. مائٽن
جي مرڻ کانپوءِ چاچي مون کي انهيءَ ظالم ۽ قهري
جمعدار وٽ وڪڻي ڇڏيو.“ منهن جي ساٿين کي ويتر
وڏيڪ ڪاوڙ اچي ويئي. هو چوڻ لڳا ته انهيءَ جمعدار
سان ضرور سلهه ڪبي. پر منهنجي خيال ۾ اها ڳالهه
اجائي، بيڪار ۽ وقت جو وڃاڻ هئي. مون چيو ”هن
جمعدار کي موچڙا هڻڻ سان ڇوڪريءَ جي ڏکن جا
زخم ٺورئي ڇٽندا. انهيءَ لاءِ اسان کي هڪ وڏي انقلابي
جدوجهد ڪرڻ گهرجي. منهنجا ساٿيو! انهيءَ لاءِ ته
اسان انقلاب آڻڻ ٿا گهرون. جيستائين انقلابي قوتون
ڪامياب نه ٿيون آهن. تيستائين اهڙا ظلم ڪڏهن به
ختم نه ٿيندا، تنهن ڪري انهن هڙني ئي مرضن جي
خاتمي لاءِ پاڻ وڌيڪ تيزي، جوش ۽ جذبي سان انقلاب
آڻڻ جون ڪوششون ڪريو ۽ ان جمعدار جي دل ۾
به انقلابي ڳالهيون وجهو ته جيئن ظلم جا سبب چٽيءَ
طرح سندس سامهون اچن. آءٌ يقين سان چوان ٿو ته
هي جمعدار جيڪڏهن اسان جي انقلابي تعليم واري
درياءَ مان هڪ ڍڪ به پيئندو ته مرندي مري ويندو
پر ڪڏهن به ڪنهن انسان تي ظلم نه ڪندو. پاڻ
پوءِ هيءَ اسان وانگر ظلم خلاف جدوجهد ڪندو
تنهنڪري بيماريءَ جي بنياد جو لڳاتار ڏکي عرصي

ڏانئين علاج ڪريو. ٿوري وقت لاءِ نه، ڇو جو عارضي علاج سان ڦٽ اهڙي جو اهڙو رهجي ويندو.

اچي آءٌ مهينو کن اتي رهيس. انهيءَ وچ ۾ چڱو موچارو تنظيمي ڪم ٿي ويو هو. وڃڻ وقت مون هونگ کي چيو ”منهن جا ساٿي! آءٌ توسان مهينو کن گڏ رهيو آهيان. انهيءَ عرصي ۾ تو مون ۾ ڪي اجايون عادتون ڏٺيون هجن، ته مون کي ٻڌاءِ ته آءٌ اهي اجايون ۽ ڪهڙيون عادتون پاڻ مان ڪڍان؟“ انهيءَ ڳالهه ٻڌڻ سان هن جي اکين ۾ پاڻي تري آيو ۽ چوڻ لڳو ”هي توهان ڪهڙيون ڳالهيون پيا ڪريو؟ توهان جي اچڻ سان منهنجي حياتيءَ ۾ ڦيرو اچي ويو آهي. مون کي ته اوهين ڏاڍا ياد ايندا ۽ آءٌ سدائين اداس رهندس. مون کي گهٽ ۾ گهٽ ان جو علاج ته ٻڌائي وڃو؟“ مون چيو ”منهنجي يادگيري دل مان ڪڍي ڇڏ، فقط مقصد ۽ منزل ڏانهن نظر ڪري هڪ اڳيان وڌندو وڃ! پنهنجي دل تي رکو قومي آزادي، انقلاب ۽ سوشلزم جو خيال ڇانئيل رک.“

ان کانپوءِ مون ڪانئس موڪلايو ۽ روانو ٿي ويس. جڏهن آءٌ سائس ڀاڪر پائي موڪلائي رهيو هوس ته ان ويهن هونگ جي اکين ۾ لڙڪ پيرحي آيا. سندس زال ۽ ٻچا به پنهنجي جذبي کي لڪائي

نم سگهيا ۽ سندن اکيون لڙڪن سان پريل هيون. انهي ۽ حالت سون تي تمام گهڻو اثر ڪيو. پر سون پنهنجو پاڻ کي جلدي سنڀالي ورتو ۽ کين سمجهائڻ لڳس ته ”ڏکن خاص ڪري انقلابي ماڻهن جي پوڄا ڪرڻ بدران، سندن اعلي انقلابي اصولن کي هميشه سان هلندو. جيڪڏهن ڪو انسان وڏو ۽ عظيم بڻجي ٿو، ته آهو اصولن ۽ عمل جي ڪري ٿئي ٿو. انهي ڪري انهي ۽ ماڻهو کان اهي اصول ۽ عمل اعلي ۽ مقدس آهن، جيڪي ان ماڻهو جي عظمت وڌائين ٿا. ڪنهن هڪڙي خاص شخص ماڻهو سان پيار ڪرڻ بدران پاڻ کي انهن مقصدن لاءِ وقف ڪري ڇڏيو، جيڪي اسان کي زندگي ۽ جي سمجهه، جان ۽ انسانيت جو مقصد سيکارين.“

تنهن کان پوءِ آءٌ ۽ ڪيمبن، هونڪ ۽ سنندس گهر کان آهستي آهستي پري ٿيندا وياسين. آءٌ اتر چين ۽ ويٽنام جي مختلف علائقن گهمندو رهيس. منهنجي ذهن ۾ تن ڏينهن رڳو هڪڙي ڳالهه ويٺل هئي ته ڪهڙي نموني ايشان جي پارٽي ”انقلابي ليگ“ مضبوط کان وڌيڪ مضبوط بنيادن تي بيهي، ۽ اسان جا ڪارڪن تحريڪ جي مقصدن کان پوري طرح خبردار ٿين. ڪيئن کين مارڪسزم ۽ لينن جي انقلابي سائنس ۽ علم جي اهڙي ۽ چڱي ريت ڄاڻ حاصل ٿئي، جو هو ايشان جي خاص ماحول ۽ مزاج

کي نظر ۾ رکندي آهڙي جدوجهد لاءِ ڪمر ڪشين
جنهن جو قلب آزاديءَ جي چمڪندڙ سج جيان هجي!
جپان ۽ چين جي وچ ۾ جنگ پئي هلي، تنهن ڪري
آسان جا تقريباً سيٺي چونڊ چونڊ ساٿي هڪنگ ۾ گڏ
ٿي ويا هئا. هڪنگ تن ڏينهن ۾ تمام وڏين سرگرمين
جو مرڪز هو. هڪنگ جي مقامي ڪارڪنن ۾ ڏوانهه
جو ٿالهو برڪ هو. ڪيش عام طرح تنهن ڙونگ ڇائي
جي نالي سان سڏيو ويندو هو. هو ڪنهن ڪمپنيءَ
۾ ڊرائيور هو. هو پنهنجي ڪمائي تون ڪارڪنن تي
خرچ ڪندو هو. انهي سان گڏو گڏ ڪمپنيءَ جي
آفيس ڪارڪنن جي ملاقات جو مرڪز هئي. جڏهن
آءٌ هڪنگ وڃڻ وارو هوس، ته مون کي انهيءَ آفيس
۽ ڊرهن جو ڏس ڏنو ويو. هن منهنجي تمام گهڻي
خدمت ڪئي. اها فيبروري ١٩٤٠ جي ڳالهه آهي.
مون ڊرنهه سان ملي هڪنگ ۾ تحريڪ جي باري
خيال ۽ احوال معلوم ڪيو. ڊرنهه مون کي ٻڌايو ته هتي
پارٽيءَ جا ٻه مرڪز آهن. هڪڙو لڪل ٻيو ظاهر
ظاهر مرڪز ته هڪ دڪان آهي، پر لڪل مرڪز ٻيو
آهي، جنهن جي خبر رکڙو ڪارڪنن کي آهي، هن
ٻڌايو ته انهي لڪل مرڪز تي وڃڻ کان پوءِ توهان
کي سڄي حالت کان واقف ڪيو ويندو. سندس اها
ڳالهه بلڪل جائز هئي. تنهنڪري مون مان ڪئي.

آءٌ ترنهه سان گڏجي لِڪل مرڪز تي ويس جنهن
ڦونگ چي ڪئين ماهوار تحريڪ جي ٻن ڪارڪنن
مان هونگ وان هونگ، پروفيسر نگوين ۽ گياپ
(جيڪو پوءِ گوريلا جنگ جو جڳ مشهور ماهر ۽
سپهه سالار، فاتح ڊين ڦو ۽ اتر ويٽنام جو وزير دفاع
ٿيو) جا نالا قابل ذڪر آهن. اهي ٻئي مرڪز ڪان
ٿورو پرڀرو رهندا هئا. هونگ وانگ درزيءَ جي دڪان
تي درزڪو ڪم پيو سکندو هو. هو جيڪو ٿورو
گهڻو ڪمائيندو هو، سو ڪئين گياپ ۽ پاڻ تي
خرچ ڪندو هو. مون جڏهن ترنهه ڪان هونگ ۽
گياپ جي جاءِ جو ڏس پڇيو ته هن چيو "فڪر نه
ڪر، هو لِڪل هنڌ تي رهن ٿا جڏهن اسان کي
ساڻن ضرورت پوندي آهي تڏهن ڪين هتي سڏائيندا
آهيون."

انهيءَ ڪان پوءِ مون کي ڇپائي جي ڪم جو احوال
ڏنائون ته ڪئين پارٽي جي خيالن ۽ نظرين کي عوام
۾ ڦهلايو پيو وڃي. مون کي خبر پيئي ته مڪنگ
۾ ليٿو پريس مان ڇپجي ڪئين اخبارون نڪرن ٿيون.
پارٽي هتان هڪ اخبار ڪڍندي هئي، جنهن جو نالو
"ڀنگ" يعني "اسان جي پارٽي" آهي. سندس مختصر
ذاتو ڏي تي آهي. مون به انهيءَ اخبار لاءِ ڪيترائي
مضمون لکيا ۽ پنهنجي ڪارڪنن کي به نصيحت ڪيم
ته عام ماڻهن جي سمجهه جهڙا مضمون لکو ترنهه

ويچارو ايترو گهڻو پڙهيل ڪونه هو، پر هو عمل
جي ميدان ۾ هانجهي مڙس هو. هو پاڻ کي رکو
اهڙو ڪارڪن سمجهندو هو جنهن جو پڙهڻ سان ڪو
واسطو نه هو. سندس واسطو هو هاڻي ڪمان جي
حڪمن سان. اهڙا ڪارڪن هاڻي ڪمان جي اشاري
مٿان تن پنهنجي حياتي به قربان ڪري ڇڏيندا آهن.
هاڻي ڪمان جي اهميت ۽ فائدن کان ڪنهن کي
مجال ناهي جو انڪار ڪري. اهڙا ڪارڪن
جماعت جي ملڪيت ۽ پونجي هوندا آهن. پر آءٌ
چاهيندو آهيان ته هر هڪ ڪارڪن کي ضروري ڳالهين
جي سمجهه ۽ ڄاڻ ضرور هئڻ گهرجي. جيتوڻيڪ ترنهه
معيار وڪان هيٺ نه هو پر مون ڪيس پڙهڻ جو شوق
ڏياريو. مون تين ڪارڪنن اکي به ڇپيو ته هو مضمون
لکي ترنهه کي پڙهائيندو. جڏهن ترنهه کي اهي مضمون
سمجهه ۾ اچن ته پوءِ انهن مضمونن کي شايع ڪن.
هاڻي هو ميان منهنجو مطلب هي هو ته گهٽ پڙهيل عام
ماڻهو به اهي مضمون سمجهن …
… ڪڏهن ڏينهن مون اخبار وارن کي هڪ نظم
ڏني ۽ چرچو ڪندي چيم ته "هي نظم ترنهه جي ونگ
زال جي چيل آهي." انهيءَ ڳالهه تي سڀئي کلڻ
لڳا. سڀني ڪارڪنن کي نظم وڻي. انهيءَ نظم جا
ڪجهه شعر اڃان تائين منهنجي دماغ ۾ ڦيرا پيا ڏين.
… سال گذري ويا پر مون کي تون ڏاڍو ياد

[illegible] ٿو اچين؟

[illegible] ” پڇيو ته تون ٿا ريئي ملڪ ۾ زندگي ڪيئن گذاريون،

[illegible] ” اسان جا نيڻا نيڻا ڪنويل وار ڪاٿي ۽ تائين ڇاڇي

[illegible] ويا آهن،

[illegible] ” تنهنجي ياد ۾ بي ڪار ٿيل ڳوڙها منهنجي اکين مان

[illegible] ڇا ڪو نه ٿا آهن،

[illegible] ” پنهنجي ملڪ ۾ گهر تي ٿيندڙ ظلمن جو انتقام

[illegible] ضرور وٺج،

[illegible] ” آءُ پاڻ هي گهر جي سنڀال ڪندي [illegible]

[illegible] ” جڏهن سيني دشمن جو ڪارو منهن آئي ويو، ۽

[illegible] انهن کي ملڪ مان لوڌي ڪڍيو،

[illegible] ” تڏهن اسين پنهنجي گهر ۾ مزي سان رهندا هئين،

[illegible] ” خوب عيش ڪندا هئاسين، خوشين جا راڳ ڳائيندا هئاسين“

[illegible] توهان سمجهي ويا هوندا ته مون هن نظم ۾ ترنهم

جي زال جو نالو ڇو ورتو. اصل ۾ هن نظم ۾ مون

ويتنام جي رهندڙ هڪ اهڙي عورت جي احساسن جو آئينو

پيش ڪيو آهي، جنهن جو مڙس آزادي جو مجاهد

آهي ۽ هو پنهنجي مڙس جي ملڪ ۾ وڙهڻ

ڪري پنهنجي مڙس کي ياد ڪري ٿي [illegible]

[illegible] ” ڏي ٿي“ اخبارن جا فائيل گڏ ڪري پڙهندا

هئاسين پر شاعرن جي مرڪزن کي موڪليندا هئاسين.

[illegible] منهنجي شاعري ۾ پيو ٿي ڪجهه به هجي پر

[illegible] ڪري تائيد ڪرڻ جي مشين ضرور هوندي آهي.

جنهن جي مدد سان آءٌ مضمون لکندو آهيان ۽ اهي اخبارن لاءِ ڏيندو آهيان. هتي رهڻ واري عرصي ۾ به آءٌ ٽائيپ مشين جي مدد سان مضمون لکندو هوس. جڏهن مون کي ويجهو يا پري وڃڻو هوندو هو، تڏهن به آءٌ ٽائيپ مشين پاڻ سان کڻي ويندو هوس. اهڙي طرح منهن جي لکڻ جي رفتار ۾ ڪو به فرق نه پوندو هو. آءٌ مضمون پنهنجي نالي تي ڪو نه ڇپائيندو هوس. اهي جدا جدا فرضي نالن ۾ ڇپبا هئا جيڪر ماڻهو انهن مضمونن مان اندازو لڳائيندا هئا ته هي ڪنهن ساڳئي ماڻهوءَ جي لکيل آهي ۽ عام ماڻهن تي اهو تاثر هو ته "اهڙين لکڻين وارو ماڻهو ڪو جهونو ڪامريڊ آهي. جيڪو سمنڊ پار ڪنهن پري ملڪ ۾ رهي ٿو." انهي وچ ۾ حالتون تمام تيزيءَ سان بدليون پئي. هاڻ مون سوچيو ته اسان کي ويٽنام وڃي پنهنجي وجود کي ثابت ڪرڻ گهرجي. مون جدا جدا ڪارڪنن جو هڪ ميڙ سڏايو. جنهن ۾ فيصلو ڪيو ويو ته هاڻ اسان کي پنهنجي جيجل وطن ڏانهن ورڻ کپي. ڪجهه ڪامريڊ انهيءَ قدم کڻڻ جي فائدي ۾ نه هئا. هنن چيو "اسان کي پهرين هٿيار ۽ بارود جو چڱو موچارو بندوبست ڪرڻ کپي." انهيءَ ڳالهه تي مون وڏي زور سان ٿهڪ ڏنو "اڙي ادا پهرين گهر پهچون، پوءِ سڀ ڪجهه پاڻهي ٺيڪ ٺاڪ ٿي ويندو."

اپريل ۾ آرونگ بوئي ڪانگ جيڪو چيانگ ڪائي شيڪ جي فوج جو وڏو آفيسر ٿي رهيو هو،

تنهن ڪئي ڏينهن وٽنامين جي فوج تيار ڪري ورتي. سالن کان اهڙا ساٿي ۽ شريڪ ٿيا جن چيانگ جي فوج ۾ ايترو ڪم ڪيو هو. جن ۾ ماڻهن فرينچ سامراج خلاف جدوجهد ڪرڻ جو قسم ٿي کنيو، تن کي پنهنجي هيٺ گڏ ٿي ڪيائون، پوءِ ڪٿي اهي ڪميونسٽ هجن يا نه، تنهن ڪانه پوءِ سڀني ماڻهو ويٽنام آزادانا ٿي ويا. آءٌ ڪجهه ڏينهن لاءِ ڪمنگ ۾ ترسي پيس. ترنهه منهن جو لاڳاپو رکندڙ آفيسر هو. منهن جي ترڪن جو مطلب هو ته جيڪڏهن ڪنهن شيءِ جي ضرورت پئجي وڃي ته آءٌ اها آساني سان هٿ ڪري سگهان.

مون ترنهه کي چين ۽ جپان جي جنگ جو پورو نقشو چٽي سمجهايو. ان وقت چيني ڪميونسٽ پارٽي جپان جي خلاف چيانگ ڪائي شيڪ جي مدد پئي ڪئي. ڪيترا ماڻهو انهيءَ ڳالهه تي رنج هئا. ترنهه کي به اها ڳالهه نه ٿي وڻي. مون چيس ته ”چيني ڪميونسٽ پارٽي جي پاڻ تمام پلو ڪم ڪيو آهي. چيانگ جي ڪائي شيڪ سان نباهه ڪرڻ ڪري پاڻ انهيءَ لائبين ڪئي بنا جهڙو پل جي عام چيني سان ملڪ ۾ ڪيئن سياسي تعليم ڏيڻ جو وجهه ملندو؟“

منهنجو ڪم پڄاڻي تي پورو ٿيو، تڏهن آءٌ سفر لاءِ تيار ٿيس. ”ترنهه“ جي ڊيوٽي به ختم ٿي ۽ اسين گڏجي وطن روانا ٿياسين.

آءٌ ڪويلن ڪان نانڪنگ تائين ڪار ۾ ويس. اتان تيان تنگ تائين ٻيڙيءَ ۾ چڙهي وياسين. ٻيڙي ماڻهن سان ڀريل هئي، تنهنڪري مون پنهنجو ويس بدلائي ڇڏيو ۽ ماڻهن کي ٻڌايم ته ”آءٌ اخبار نويس آهيان. سالن جا سال فرانس ۾ رهيو آهيان. تنهنڪري هاڻي رڳو فرينچ ٻولي ڳالهائي ٿو سگهان. پنهنجي مادري ٻولي ذري گهٽ وسري وئي اٿم.“ ٻونگ منهن جو ترجمان هو. هرڪو ماڻهو مون سان ائين ٿي هليو، ڄڻ آءٌ سچ پچ اخباري خاطو هوس. مون سڄي ڳالهه ٻولهه فرينچ ٻوليءَ ۾ پئي ڪئي. پر اتفاق سان هڪڙي ڪامريڊ سگريٽ جو قلو منهنجي ڪوٽ تي اڇلائي وڌو، مون تڪڙ ۾ ويٽنامي ٻوليءَ ۾ چئي وڌو ”ميان سنڀال سا ڙينم ٿو!“ چون کي چئي ويم پر هڪدم پڇتايم ته وڏي غلطي ڪري ويٺو آهيان. منهن جا ساٿي ٺهڪ ڏيئي کلڻ لڳا ۽ آءٌ ڏاڍو ڦڪو ٿيس. چڱو ٿيو جو مون اهي اکر ڏاڍيان نه چيا ۽ ٻين ماڻهن نه ٻڌا! جيڪڏهن ڪو ٻڌي وٺي ها ته اسان جي سڄي محنت مٽيءَ ۾ ملي وڃي ها ۽ منهن جي ويس بدلائڻ جو راز وڃ رستي ۾ ڦاٽي پوي ها.

ڊسمبر ١٩٤٠ ۾ آءٌ تينسي پهتس. مون ترني جي حوالي هي ڪم ڪيو ته هو اگهتي وڃي ۽ اهڙي جاءِ ڳولي، جتي پنهنجو انقلابي اڏو ناهيون. هن هڪڙو غار ڳولي ڪڍيو، جيڪو ڏاڍي حفاظت واري جاءِ تي

هو، انهيءَ غار کي "پيڪ بو" جي نالي سان سڏيو ويندو هو*. پيڪ بو ۾ اسين هميشه جايون پيا بدلائيندا هئاسين. اسان جي حفاظت ڪرڻ لاءِ ٻه انقلابي پهريدار دستا پهرو ڏيندا هئا: لي ڪوانگ ۽ ڪووان انهن دستن جا ڪمانڊر هئا. ٻئي ڄڻا منهنجو ذاتي باڊي گارڊ هو. هو پوءِ اتر ويٽنام ۾ شهيد ٿي ويو.

آءٌ روز صبح جو سوير اٿي سڀني جا جدا جدا ڪم جاچيندو هوس. وڏي توڙي ننڍي هر ڪم جي نظرداري ڪندو هوس. پيو ته نهيو پر جتين جي مرمت ۽ ڪپڙن سبڻ جي ڪم تي به نظر رکندو هوس. مضمون وقت ڪنهن نه ڪنهن ڪم ۾ رڌل هوندو هوس. مضمون پڙهندو هوس. ڪتابن جا ترجما ۽ پيا ڪم ڏسندو هوس. آءٌ سائين کي انقلابي راز سانڍڻ لاءِ خاص نصيحت ۽ تاڪيد ڪندو هوس. کين چوندو هوس ته هر ڪو ڪم خبرداريءَ ۽ احتياط سان ڪريو. هڪڙي ڏينهن هڪڙي جوان مون کان پڇيو "رازداري جي معني ڇا آهي؟" مون چيو "رازداري جو مطلب آهي ته نه ڪجهه ٻڌو نه ڪجهه ڏٺو ۽ نه ڪجهه ڄاڻو. جيڪڏهن ڪوبه توهان کان ڪو سوال پڇي ته توهان هي جواب ڏيو ته "نه مون وٽ ڪجهه آهي، نه ڪجهه ڏٺو آهي ۽ نه وري مون کي ڪا خبر آهي."

* ڏسو "پڇاڙي" ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ١٢ کان ٤

آءٌ ڪارڪنن کي انقلابي تبليغ ڪندڙ هٿياربند دستن قائم ڪرڻ جو احساس ڏياريندو هوس ۽ چوندو هوس ”اسين حڪومت قائم ڪرڻ کان پوءِ سڀ کان پهريائين هٿياربند فوج کي تيار ڪنداسين. پر انهيءَ کان به پهرين اسان کي انقلابي تبليغ ڪندڙ فوج ناهڻي پوندي، جا اسان جي نظرين ۽ ڪم بابت عوام کي آگاهه ڪري.“ آءٌ کين روس جي انقلاب جو مثال ڏيندو هوس ۽ چوندو هوس ”روس ۾ جڏهن انقلاب جو سج چمڪيو، تڏهن ان زار جي حڪومت جو تختو اونڌو ڪري ڇڏيو. لينن تن ڏينهن ۾ انقلابي تبليغ ۽ سکيا جي فوج قائم ڪرڻ جو عزم ڪيو هو. هن پنهنجين تقريرن ۾ حد کان وڌيڪ ڌيان انهيءَ ڳالهه تي ڏنو ته انقلابي ڪارڪنن کي چئو ته انقلابي خيالن کي عام ڪريو ۽ پکيڙيو. پنهن جي نظرين جو پرچار ڪريو. اهي ٻئي ڳالهيون بنيادي ڳالهيون آهن. تنهنڪري سڀ کان پهريائين انقلابي تبليغ جو هٿيار کڻو!“ تنهن کان پوءِ آءٌ چوندو هوس ”اسين تيستائين جپان ۽ فرانس کي شڪست نه ڏيئي سگهنداسين، جيستائين عوام سندن خلاف هٿيار نه کڻندا، عوام اهي هٿيار ڪيئن کڻندا؟ اهي ڪيئن قدم قدم ۾ ملائي هلندا؟ اهو سڀ انقلابي تبليغ ۽ سکيا جي وسيلي ئي سگهي ٿو. عوام جي دلين ۽ ذهنن ۾ اها ڳالهه وهاريو ته اسين جيڪي ڪجهه

ڪربون پيا سو واجبي آهي. سامراج ڪوڙو آهي. حق جي لاءِ تلوارون اڀيون ڪرڻ ۽ ميدان ۾ نڪري اچڻ سندن فرض آهي. منهنجا ساٿيو! توهان کي به لينن جي تعليم تي عمل ڪري پروپيگنڊا جو ڏاڪو هٿ ۾ کڻڻ گهرجي. سون اتڪل سٺ جوان انهيءَ ڪم لاءِ چونڊيا، جيڪي گهر گهر وڃي جپان ۽ فرانس خلاف انقلابي تبليغ ڪندا هئا ۽ ماڻهن کي تيار ڪندا هئا." "اسان جي تحريڪ لاءِ هاڻي عوامي مدد حاصل ڪرڻ جو وقت پهچي ويو هو، آءٌ عوام سان لاڳاپي پيدا ڪرڻ تي گهڻو ڌيان ڏيندو هوس، آءٌ چوندو هوس "جيستائين اسين لڪي ۽ ڇپي هندن تي رهون ٿا، تڏهن به اسان کي عوام سان لاڳاپي رکڻ تي وڌيڪ ڌيان ڏيڻ گهرجي. اسان کي اهڙن ماڻهن جي ضرورت آهي جيڪي اسان جي حفاظت ڪري سگهن ۽ اسان جي چوڌاري گهيرو ناهي بيهن ۽ اسان کي دوست دشمن جي خبر پهچائي سگهن."

اسين جانور ۽ ٻڪائيءَ جو ٻوسو ڪاڌي رات جو پٽ تي گاهه وڇائي سمهي رهندا هئاسين. منهنجي صحت تن ڏينهن ٺيڪ نه هئي. تنهن جي ڪري انقلابي ڌڙي دوست مون کي چوندا هئا ته "تون سٺو ڪاڙهو

ڪاڻ ۽ احتياط سان هلي“ پر مون کي اها ڳالهه ڪڏهن به نه وڻي. آءٌ ڪين چوندو هوس ته ”توهان اهي مصيبتون خوشيءَ سان سهو پيا، باقي آءٌ ڪو ملائڪ سڳورو آهيان ڇا؟ منهن جو هڏ چم ۽ بدن به اهڙو آهي جهڙو توهان جو! جيڪڏهن توهين آزاديءَ لاءِ هيڏيون سختيون پيا سهو ته منهنجي دل ۾ به آزاديءَ لاءِ ساڳي اوهان جهڙي باهه پيئي ٻري! آءٌ به انهيءَ قرباني ڏيڻ لاءِ تيار آهيان. مون کي اها ڳالهه اصل نٿي وڻي ته ليڊر پنهنجي ليڊريءَ جو رعب ڄمائي، سک ۽ آرام سان رهي. پوءِ ته زميندار، نواب، سرمائيدار، ليڊرن ۽ اسان ۾ ڪوبه فرق نه رهندو. اهي ڳالهيون زميندار، نواب، سرمائيدار ۽ ليڊرن لاءِ آهن. اسين وڏي زميندار، سردار ۽ سرمائيدار طبقن جي پيڙهه ڪٽي ڊاهي، مٿس نئين تعمير جو جهنڊو چاڙهينداسين. تنهن لاءِ اسان کي پنهنجن مقصدن کي خيال ۾ رکي پهرين پاڻ کي عمل ڪرڻ کپي. منهن جي خيال ۾ اڳواڻ جو فرض آهي ته هو عام ڪارڪنن وانگر حياتي گذاري“ پاڻ ٿي سگهي ته انهن کان“ وڌيڪ قرباني ڏي. جو ته اهڙن عملي مثالن منجهان ئي پنهنجي اصولن جي سچائي ثابت ٿيندي.“

نئين سال جي شروعات جي موقعي تي ڪيترائي هاري ساٿي مون لاءِ تحفا کڻي آيا، ويتنامي هاري ٻڌ مذهب جا مڃيندڙ آهن، سو مون هڪ وڏي پيتر“

تي مهاتما گوتم ٻڌ جي تصوير ٺينگياري رکي ۽ هاري ساٿين کي چيم ته "توهان کي پارٽيءَ طرفان هي سوکڙي ڏيان ٿو." تنهن کان سواءِ هڪڙو رڳو چلڪندڙ رنگين ڪاغذ ۾ ويڙهي مهاتما ٻڌ جي مورتي پرسان رکيم ۽ هاري ساٿين کي چيم ته "هي رڳو پارٽيءَ طرفان توهان کي خرچي آهي. هن رڳي جي ٿورڙي رقم ڏانهن نه نهاريو پر توهان کي جيڪا انقلابي وطن دوست پارٽي اهو رڳو ڏيئي ٿي، ان جي اهميت ۽ شان کي ڏسو."

انهن ڏينهن پارٽي جي مرڪزي اجلاس ۾ اسان هڪ اهڙو گڏيل قومي محاذ ناهڻ تي ويچار ڪيو، جنهن ۾ اسان جي قومي دشمن فرينچ سامراج خلاف جدوجهد ڪرڻ وارا سڀيئي ٽولا ۽ پارٽيون پاڻ ۾ ملي هڪ ٿي، گڏجي ورهن. مون هن ڳالهه تي خاص ڌيان ڏنو ته انهيءَ محاذ جو نالو اهڙو هجي، جنهن مان وطن جي حب ۽ پيار ظاهر ٿئي ۽ ڪنهن به ماڻهوءَ کي انهيءَ نالي مان ڌاريائيءَ جي بوءِ نه اچي. تنهنڪري انهيءَ محاذ تي "ويتنام جي آزاديءَ جو محاذ" جو نالو رکيوسون.

ڪجهه ڏينهن کان پوءِ نازي حيوانن روس تي حملو ڪري ڏنو. اسان سڀني جي دلين ۾ ڏک ۽ ويچار جون لهرون ڊوڙڻ لڳيون پر مون سڀني کي چيو ته "دل وڏي ڪريو! زار جي زماني ۾ روس وڏن زميندار،

جاگيردارن ۽ نوابن جي قبضي ۾ هو ۽ تمام گهڻو
ڪمزور هو. پر انهيءَ وقت ۾ جڏهن نيپولين جهڙي
زبردست شهنشاهه ۽ هاڪاري سپهه سالار روس تي حملو
ڪيو، تڏهن روسي عوام انهيءَ کي شڪست ڏيئي ڇڏي.
اڄ جڏهن روس هيڏي ترقي ڪري سوشلزم جي رتبي
کي پهتو آهي ۽ جڏهن وٽس هڪ اعليٰ درجي جي سياسي
پارٽي ۽ ليڊر شپ آهي ۽ باشعور ماڻهو آهن، تڏهن پڪ
اسان روس تازين کي شڪست ڏيندو."

انهيءَ وچ ۾ اسان جي تنظيم سڄي ملڪ ۾ ڏاڍي
مقبول ٿي ويئي هئي. هاڻي اسٽين فرانس سان مقابلي
ڪرڻ جهڙا ٿي ويا هئاسين* تنهنڪري اسان کي پيڪ چو
جا غار ڇڏي ڪائوبينگ صوبي ڏانهن قدم وڌايا.
اسين رات جو اونداهيءَ ۾ روانا ٿياسين. مون کلي
"سنگتين کي ڇيو "هاڻي پاڻ فرينچن کان بچڻ جو
طريقو سمجهي ويا آهيون." انهيءَ جملي تي سڀيئي
ٽهڪ ڏيئي کلڻ لڳا. هتي اچي مون روس جي
ڪميونسٽ پارٽيءَ جي تاريخ جو ترجمو ڪرڻ شروع
ڪيو. منهن جي پراڻي ٽائيپ رائيٽر منهن جو ساٿ ڏنو ۽
ٿورن ڏينهن ۾ مون سڄي ڪتاب جو ترجمو ڪري
ورتو. جڏهن آهو خير سان پورو ٿيو تڏهن مون خوشيءَ

---

* ڏسو "پڇاڙي" ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ۵ کان

۾ پنهنجي سگهين جي دعوت ڪئي ۽ ڪين گوشت ۽ پاڃيءَ جا ٻوڙ کارايم.

فرينچ اسان جي ڳولا ۾ هئا ۽ اسان جي لڪڻ جون جايون پڻ ڳولهيائون. سندن جاسوس هر هنڌ هر ڪنهن پاسي موجود هئا. اسان جي ٻن مجاهدن لي ڪونگ يا ۽ هونگ فيصلو ڪيو ته جنهن تي به شڪ پوي ته هي فرينچ جاسوس آهي انهيءَ کي جيئرو نه ڇڏجي. آءٌ سندن انهيءَ ارادي کي سمجهي ويس. پهرين ته انهن کي انصاف جو ساٿ ڏيڻ جي صلاح ڏني ۽ پوءِ ٿوري شڪ پوڻ تي ماڻهو کي ختم ڪري ڇڏجي. مون کين روسي ڪميونسٽ پارٽيءَ جي تاريخ پڙهڻ لاءِ ڏني ۽ سختي سان چيو مان ”اسان جي عظيم انقلابي استاد ۽ اڳواڻ لينن ماڻهن کي خواهمخواهه قتل ڪرڻ جي باري ۾ جيڪي چيو آهي، اهو ضرور پڙهجو!“ سندن انهيءَ تاريخ پڙهڻ جو اهو نتيجو نڪتو جو هنن پنهنجو اهو ارادو بدلائي ڇڏيو. جولائي ١٩٤٢ ۾ مون کي ”ويٽنامي آزاديءَ جي محاذ“ جو نمائندو ڪري چين موڪليو ويو ته آءٌ اتي چين جي حاڪم مارشل چيانگ ڪائي شيڪ سان ملاقات ڪريان. پر اهو رڳو هڪڙو بهانو هو. اصل مقصد هي هو ته چيني ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽيءَ سان لاڳاپو قائم ڪجي منهنجي سڃاڻپ واري ڪارڊ تي هي اکر لکيل هئا.

”هوچي منھ — اخباري خاطو — ويٽنام — چين جو رهاڪو.“

نه ٿي لي تونگ يا منهن جو لاڳاپي پيدا ڪندڙ آفيسر هو. مون هڪ نابين جو ويس ڪيو هو. منهن جي هٿ ۾ هڪڙو لڪڻ هو، جنهن کي جهلي لي تونگ مون کي وٺيو پي ويو ۽ آءٌ سنڌس پٺيان پٺيان پي ويس سرحد پار ڪرڻ کان پوءِ مون هڪ چيني دوست کي پنهنجو نمائندو مقرر ڪيو ۽ پر وٽس سجاڳپ جا ڪاغذ هئا ئي ڪونه، تنهنڪري پڪڙجي پيو. انهيءَ سان گڏ آءٌ به جيل ۾ پيس. اهو چيني دوست جيل ۾ مري ويو ۽ ٻاهر هل پئجي ويو ته هوچي منھ مري ويو (١). پر پوءِ انهيءَ ڳالھ جي ترديد ڪئي ويئي. مون جيل مان به ڪنهن نموني پيغام موڪلڻ جي وات ڳولي ڪڍي. ڪيترن ئي جيل جي ملازمن جي دل ۾ انقلابي خيال پيدا ٿي ويا. پر مون کي ترت وري ٻي جيل ۾ موڪليو ويو. اهي ڏينهن منهنجي زندگيءَ جا سخت ڏينهن هئا (٢) چيانگ ڪائي شيڪ جي عملدارن جيل ۾ به مون کي آرام سان وهڻ نه ڏنو. ليوشو ۾ سخت نظربندي وارن ڏينهن گذارڻ کان پوءِ سيپٽمبر ١٩٤٤ع ۾ آءٌ وري پيڪ ٻاڏو پهتس. اسان جي گوريلا

(١) ڏسو ”پڇاڙي“ ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ٨

(٢) ڏسو ”پڇاڙي“ ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ٩

جدوجهد تن ڏينهن زور ورتي ويئي هئي. انهيءَ جو
بنياد دراصل اسان ١٩٤٢ ۾ ئي رکي ڇڏيو هو.
مون تن ڏينهن ئي گوريلا جنگ ڪيئن ڪجي؟ تنهن
بابت ڪتاب پڙهيا هئا ۽ روبرو وڃي چيني ڪميونسٽ
گوريلا مجاهدن جا انقلابي اڏا ڏٺا. انهيءَ تجربي ۽
علم جو احوال سادن اکرن ۾ ننڍڙن ڪتابن ۾ لکيو
پيو. جنگ عظيم فرينچ سامراج لاءِ موت جو پيغام کڻي
آئي. اهي ويٽنام مان مجبور ٿي پنهنجي ويساهه پٺر بندن
جاءِ تي ورڻي جپان ويٽنام تي قبضو ڄمايو. سپر اسين
هاڻي ڪنهن ڪان ٻه ٻچڙي وارا ڪونه هئاسين* اسان جون
سرگرميون ويون ڏينهون ڏينهن تيز ٿينديون. اسين پنهنجن
فرينچن تي پوري طاقت سان حملو ڪندا هئاسين ۽
وٽانئن ڪافي هٿيار ڦريندا هئاسين. اسان جي تن ڏينهن
پاليسي اها هئي ته فرينچن تي حملو ڪري کانئن هٿيار
ڦريو، انهن هٿيارن سان جپانين تي حملو ڪجي. آمريڪا
سان تڏهن ڏينهن اسان جو ڪو به ڇهيڙو ڪونه هو.
هڪڙي ڏينهن ڪائوبانگ ۾ اسان جي ساٿين هڪڙي
آمريڪي هوا باز کي گرفتار ڪيو. اهو هوا باز جهاز جي
انجڻ خراب ٿيڻ ڪري، اسان جي علائقي ۾ لهي پيو
هو. جپانين کي انهيءَ جو اطلاع ملي ويو هو. تن
انهيءَ هوا باز کي هٿ ڪرڻ لاءِ ننهن چوٽيءَ جو زور
لڳايو. جنهن ڪري گوليائون پيو هوا باز هٿ

* ڏسو "پڇاڙي" ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ٩

ڪونه آيو. آمريڪي هواباز جو ٽالو ليفٽيننٽ "شا" هو. اسان جي مجاهدن سندس ڳچ ڏينهن حفاظت ڪئي. پوءِ هن کي نيڪ هائي جي علائقي جي انچارج پارٽي ڪارڪن ڦام وان ڊونگ * وٽ پهچايائون. پوءِ ڦام وان وري ڪيس مون وٽ موڪليو. اسان ليفٽيننٽ "شا" کي مهمان ڪري رکيو ۽ سندس خاطري ۾ ڪابه ڪسر ڪانه ڇڏيسين. هو مون سان ملي ڏاڍو خوش ٿيو. هن اسان جي مهرباني ۽ مهمان نوازي جا ٿورا مڃيا ۽ چوڻ لڳو "مون ٻڌو هو ته ويٽنام جا انقلابي گوريلا ڏاڍا دهشت پسند ۽ ظالم آهن، جن ته انسان ناهن، جانور آهن، پر اڄ مون کي خبر پئي آهي ته اها سڀ يورپ ۽ آمريڪا جي اخبارن ۽ خبرن پهچائيندڙ ايجنسين جي پروپيگنڊا هئي، توهين ته انسانن جي ويس ۾ فرشتا آهيو. مون اڄ سمجهيو آهي ته اسانجا يورپي ۽ آمريڪي ڀائر پنهنجن ظلمن کي لڪائڻ لاءِ ٻين جي مٿان ڪوڙا الزام ٿا مڙهين ۽ پنهنجن گناهن تي پردي وجهڻ جي لاءِ پروپيگنڊا جي هٿيارن سان مظلومن مٿان بيحرمي ۽ سان وار ٿا ڪن." مون جڏهن ليفٽيننٽ "شا" جون اهڙي ڳالهيون ٻڌيون ته کلي ڏنم. مونکي سامراجي ڌاڙيلن جي بيحيائي واري پروپيگنڊا تي کل اچي ويئي. ڪيس چيم "منهنجا پيارا ليفٽيننٽ! اسين ته پاڻ مظلوم آهيون. اسان جون زمينون، اسان جا گهر، اسان جا

* فان وان ڊونگ هاڻي اتر ويٽنام جو وزير اعظم آهي.

چھنگ ۾ ميدان سيني تي تنهنجا پائر قبضو ڪريو
ويٺا آهن. هنن قربت ۾ ظلم جي حد ڪري ڇڏي
آهي. اسين تنهنڪري کين ڪڍڻ لاءِ سندن پويان
هٿ ڌوئي پيا آهيون. اسان کين چيو آهي ته "توهان
پنهنجن ملڪن ڏانهن هليا وڃو. وڃي پنهنجي وطن
سڌاريو ۽ پنهنجي مٽيءَ کي مضبوط ڪريو. اسان جي
پچر ڇڏيو ته اسين ڌٻڙيل مسڪين ماڻهو پنهنجن جو
گهر سڌاري، هن ظلم، بک، بيماريءَ ۽ غلامي مان
نڪري سگهون ۽ سک جو ساهه کڻون!"

ليفٽيننٽ "شا" جي دل تي منهنجين ڳالهين جو
ڏاڍو اثر ٿيو. کيس ڪيترائي ڏينهن سوين وٽ رهڻو پيو.
جڏهن حالتون سازگار ٿيون، تڏهن اسان کيس عزت،
آبروءَ ۽ حفاظت سان سندس آمريڪي دوستن جي حوالي
ڪيو. موڪلائڻ مهل ليفٽيننٽ جي دل شڪرگذاريءَ
جي جذبي سان ڀرپور هئي ۽ سندس اکين ۾ سمجهه
۽ احساس جي چمڪ هئي.

فرانس ويو ته جپان آيو ۽ اٽڪل پنج سال ويٽنام
جي سر زمين تي قبضو ڪريو ويٺو هو. پر اسان جي
آزاديءَ جي مجاهد گوريلن جپانين کي هڪڙو ڏينهن
به آرام سان ويهڻ نه ڏنو. اهي مٿن اوچتو وڄ وانگر
وڃي ڪڙڪندا هئا. سندن هٿيارن ۽ بارودن جي
گدامن کي باهيون ڏيندا هئا ۽ تمام گهڻو نقصان
پهچائيندا هئا. جپانين جي خلاف اسان جي مجاهدن

جهڙي نموني جنگ ڪئي ۽ جهڙي جهڙي نموني کين
نقصان رسايو، انهن جو ڪجهه تفصيل مون هڪڙي ۽
پريس ڪانفرنس ۾ ٻڌايو آهي. اهي تفصيل ٻڌي ماڻهن
وائن ۾ آڱريون وجهيو وڃن ڪڏهن ته
گوريلا مجاهد اڪيلي سر سون سپاهين کي ماري وجهندا
هئا. هڪڙي پيري هڪڙو گوريلو مجاهد اڪيلي سر
هڪڙي رات هڪڙي جپاني ڇانوڻي جي خبر چار
وٺي ويو. انهي ۽ ڇانوڻي ۾ پنج سؤ کان مٿي جپاني
سپاهي، مورچا ناهيو ويٺا هئا. هڪڙي پهريدار ڇانوڻي ۽
تي پهرو پاي ڏنو. اتفاق سان هن کي ڪنهن مهل
ننڊ وٺي ويئي. گوريلي مجاهد جو اهو سونهري وجهه
ڏٺو، سو ٽپ ڏيئي ڪئي پهريدار کي نڙي ۽ تي ننهن
ڏنائين. ڪيس پڙڪ به ٻاهر ڪڍڻ نه ڏنائين ۽ پوءِ ڪيس
پورو ڪري يڪدم سندس ڪپڙا لاهي ۽ اهي
ڪپڙا پاڻ ڪئي پاتائين. ڇانوڻي ۽ جي جپانين کي خبر
ڪانه پيئي ته مٿن پهرو ڪير پيو ڏئي! هو بيخبر ستا
پيا هئا. گوريلي مجاهد اک ڇنڀ ۾ ڇانوڻي ۽ جي
چوڌاري بارود پکيڙي انهي ۽ کي ڪئي باهه! ڏسندي
ڏسندي سڄي ڇانوڻي هڪ ڌماڪي سان اڏامي ويئي.
ڪي به ٿي آڱرين تي ڳڻڻ جيترا ڪي جپاني مس بچيا!
اهو هو به هڪڙو ننڍڙو مثال، پر اهڙا واقعا ته روز پيا
ٿيندا هئا. نيٺ جپاني پڳا ۽ پر جپاني ويا ٿي مس ته وري

فرينچن اچي ٿڪاءُ ڪيو! پر اسان فرينچن سان ٻه سال گهيا چپاٽيون جهڙا حال ڪيا. آخرڪار فرينچ جي وڏي وزير مون کي صلح جي ڳالهين لاءِ پيرس ۾ سڏايو (١). اُتي ويهي ڳالهيون ٻوليون ٿيون. فرينچ ويٽنام خالي ڪرڻ لاءِ تيار ٿيا پر وچ وقت اسان جي ملڪ کي ٻن حصن ۾ ورهائي ڇڏيائون. اتريئين حصي تي انقلابي عوام جي حڪومت جو جهنڊو ڦڙڪڻ لڳو. پر ڏاکڻو حصو سامراجين جي سازش جو اڏو بڻجي ويو. مون کي اتريئين حصي جو صدر چونڊيو ويو (٢). پر ڏسان پيو ته اڃان آسمان صاف ناهي. سامراجين سان اڃا به ٽڪر ٿيندو ۽ ٿڌهن نيٺ ويٽنام کي ملائي هڪ ڪري سگهبو. اڃا اسان جي راهه اٿاهه مشڪلاتن ۽ مصيبتن آهن. پر مون ۽ منهنجي انقلابي قوم پنهنجي ڪلهن تي جيڪو آزاديءَ جي هٿيار بند جدوجهد جو بار کنيو آهي، سو ڪونه ڇڏينداسين. مون سڄي حياتي جدوجهد ۾ گذاري آهي. پاڻ کي عوام جي حقن لاءِ وقف ڪري ڇڏيو اٿم ۽ ايندڙ وقت ۾ به ائين ئي ٿيندو مون پنهنجي زندگيءَ جو جيڪو رستو اختيار ڪيو آهي، تنهن تان ذرو جيترو به هٽان، سو سوال ئي

(١) ڏسو ”پڄاڻي“ ۾ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ١٠

(٢) ڏسو ”پڄاڻي“ (ڪتاب جي آخر ۾ ڏنل) احوال نمبر ١١

نئو پيدا ٿئي. منهن جي رستي جي رڪاوٽ مون کي نئون ولولو، نئون حوصلو ۽ نئين همٿ بخشي ٿي. اسان جو رستو برابر ڪٺن ڀاڱن ڀريو پيو آهي. پر منهنجي بهادر ۽ مظلوم قوم ۽ ان جو انقلابي عوام انهن ڪنڊن کي هڪڙو ڪري هٽائي ڇڏيندا! فتح ويٽنام جي ٿيندي!! فتح دنيا جي سورين مظلوم قومن ۽ مظلوم طبقن جي ٿيندي!!!

[جبل ماري جڪ، جو آڏو عجبين کي
توڙي لٽڪن لک، ست لنگهديس سڪمان!]
(شاهه)

(هاڻ هوچي منهه جي پارٽ ڪيل
پنهنجي ڪهاڻي پوري ٿي)

پيڄاڻي

۲۹ صدر هوچي منهه پنهنجي حياتي ۽ انقلابي قومي جدوجهد جو احوال فقط ۱۹۴۹ تائين لکيو آهي- يعني پاڪستان قائم ٿيڻ کان هڪ سال اڳ تائين. فرينچن ۱۹۴۶ ۾ ويتنامي عوام سان سندن اڏ ملڪ خالي ڪرڻ جو معاهدو ڪيو، پر هو ان وعدي تان جلدئي ڦري ويا. هنن ۱۹۴۵ ۾ دغا سان آزاد اتر ويتنام تي حملو ڪيو ۽ ويتنام جي مجاهدن ۽ سندن عظيم اڳواڻ صدر هوچي منهه کي وري به اترئين آزاد اڌ ملڪ جو تخت گاهه هنوئي ڇڏي جبلن جا غار ۽ پيلا وسائڻا پيا.*

پر هنن پنهنجي آزاديءَ جي هٿيار بند انقلابي تحريڪ جاري رکي ۽ ڏگهي عوامي جنگ جي حڪمت عمليءَ تي عمل ڪري، نيٺ ڊين بين ڦوءَ جي جابلو ميدان جنگ ۾ فرينچ دغاباز سامراجين کي عبرتناڪ تاريخي شڪست ڏناڻون- پر نئيا سامراجي يعني فرينچ اچا نڪتا ئي مس ته سڄي دنيا جي ظالم سامراجين جي لٽ سردار آمريڪا اچي ڪپ کوڙيا.

* ڏسو احوال نمبر ۱۲

ويٽنامي قوم، سندن انقلابي اڳواڻ پارٽي ۽ مجاهد ڪارڪن اِن، اجگر جهڙا ڪانءِ به نه ٻڌا ۽ سائنس- مقابلو ڪرڻ لاءِ ميدان ۾ لٿي پيا، تان جو آمريڪا اهڙي شڪستون کاڌيون آهن، جن سندس ڇيلهه ڇني ڪري ڇڏي آهي ۽ خود سندس گهر ۾ گهوٽالو ۽ واويلا مچي ويئي آهي ۽ هو سڄي دنيا ۾ خوار خراب ٿي ويئي آهي.

آزاديءَ جي جنگ هلندي، صدر هوچي منهه ١٩٦٩ ۾ وفات ڪري ويو:

[آءٌ نرڳتي پرين کي تون ٿو لهين سچ،
آءٌ جي ڏٺين سينها ڏئين پريان کي ڏج،
وڃي ڪيچ ڇڏج، نه ويچاري وات مئي. (شاهه)]

هو وصيت ڪري ويو ته:

"جدوجهد جاري رکجو ۽ وطن جي هڪڙي ٻاڙي به دشمن جي حوالي نه ڇڏجو." ! ! ! !

صدر هوچي منهه اج وڃي ويٽنام جو نه پر سمورين مظلوم قومن جو هيرو ۽ اڳواڻ ڪري ڄاتو وڃي ٿو. صدر هوچي منهه جي اڳواڻي هيٺ دلير ويٽنامي قوم، سندن انقلابي پارٽي، سندن جانباز فوج، ويٽنامي مردن ۽ عورتن، ٻاين ۽ ٻارن جيڪي "شاندار" تاريخي ڪاميابيون حاصل ڪيون آهن، تنهن سڄي دنيا ۾ رهندڙ مظلوم ۽ ستايل قومن کي سبق سيکاريو آهي ته ڪا به قوم ڪٿي ڪهڙي به هيٺي هجي،

پيٽرئل، مارئل هجي پوئتي پيل ۽ اڻ پڙهيل هجي پر جيڪڏهن ان ۾ اڻ ورچ انقلابي عوامي جدوجهد ۽ هٿيار بند عوامي جنگ جو جذبو موجود آهي، ته اها ڳوٺ، زمين جي وڏي ۾ وڏي ۽ هر قسم جي مظلوم قوم ۽ ظالم طاقت کي شڪست ڏيئي پنهنجي آزادي حاصل ڪري سگهي ٿي.

روءِ زمين جا مظلوم ۽ مجاهد ماڻهو ۽ قومون، تنهنڪري هوچي منهه ۽ سندس انقلابي قوم کي انقلابي امام ۽ مرشد ڪري مڃين ٿا. جيستائين حق جي ناحق سان جنگ جاري رهندي، تيستائين صدر هوچي منهه ۽ سندس دلير ۽ دانا قوم جو نالو پيو ڳائبو.

(رسول بخش پليجو)

احوال نمبر: ١

— فرينچ مصنف ژان لاڪوتيور هوچي منهه جي وطن موٽي اچي ويتنام جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪرڻ بنسبت ذڪر ڪندي چوي ٿو ته:

”جنوري ١٩٤١ ۾ تگوائين اي ڪوڪ جنهن کي ماڻهن ”چاچاهو“ سڏڻ شروع ڪيو هو، سو ٽيهن سالن کان پوءِ پنهنجي وطن موٽي آيو. هن پنهنجو هيڊ ڪوارٽر پاڪبو سرحد تي قائم ڪيو، جيڪا ڪاؤبانگ ۽ تسنسي چن جي جبلن جي وچ ۾ هئي. هن ڪڙي

جبل ۾ هڪڙو غار کولي ڪڍيو، جنهن جي ويجهو ندي به هئي. هو هن چنڊواري گرم علائقي ۾ وٽن ٻيان ٻڪيل جبلن تي وچ ۾ سڄوا سال رهيو. هن جبل جو نالو ڪارل مارڪس ۽ نديءَ جو نالو لينن رکيو ويو هو. تمام گهٽي محنت ڪري، پنهنجن ساٿين کي سياسي تعليم ڏني. هو نيري رنگ جي ڪپڙن ۾ جيڪي انهي علائقي جا ماڻهو پائيندا هئا، پنهنجن ساٿين جون سائيڪلو استائيل ڪيل اخبارون ورهائيندو هو ۽ ان علائقي ۾ هر هنڌ گهميو. ” ....

انهيءَ هنڌ هوچي منهه ٢٩ آگسٽ ١٩٤٢ع ۾ هند چيني ڪميونسٽ پارٽيءَ جي مرڪزي ڪميٽيءَ جو اٺون اجلاس سڏايو ۽ ان جي صدارت ڪيائين. اهڙي طرح دنيا جي مشهور انقلابي قومي تحريڪن مان هڪڙي تحريڪ ”ويٽ منهه“ تحريڪ جو، تارين جي ٺهيل هڪڙي جهوپڙي ۾ بنياد وڌو. ان جهوپڙي ۾ رکيو بانس جي ٺهيل هڪڙي ميز هئي، سڀ ميمبر ڪاٺ جي بندن تي ويهندا هئا.“

احوال نمبر: ٢.

ڪيٿولڪ شاگرد ايسوسيئيشن جو صدر ”نگوائن مانهه“ سڄي ڪجهه ويٽ منهه جي انقلابي قومي حڪومت جو وزير ٿيو ان زماني جو ذڪر ڪندي چوي ٿو:

”هوچي منهه لاءِ چيائون ٿي ته انقلابي قومي

بغاوت جي اڳواڻي ڪري. اسان سمجهي ويا هون ته هي اهو سا گيو انقلابي نگوڙين اي ڪوڪ آهي، جيڪو جواني ۾ اسان جي ذهن تي سوار هو ۽ جنهن اسان جي خيالن کي حقيقت بڻائي ڇڏيو......

جنرل گياپ جنهن بغاوت جي فوجي اڳواڻي ڪئي، سو روز شام اٺين کان ٻارهين بجي تائين وزارت جو دفتر اجلاس ڪندو هو. هن هڪڙي اجلاس ۾ چيو ته ”سياسي پنهنجي اجلاس ۾ هو چي منهه به ايندو......“

”ٻئي ڏينهن اجلاس ۾ اسان هڪڙي ننڍين ماڻهو کي پاڻ ڏي ايندو ڏٺو. هن کي بدن تي بشرٽ هئي ۽ پيرن ۾ هوائي چپل هئي ۽ مٿي ۾ هڪڙي پوري رنگ جي عجيب غريب ٽوپي پاتل هيس. ائين ٿي لڳو ڄڻ ڪو ڳوٺاڻو هاري اچي نڪتو هجي، وهائي ڏيکاري ڇوڙي گهر آيو آهي.“

احوال نمبر ٣

فرانس سان جنگ ڪرڻ جو اعلان ڪرڻ لاءِ هڪڙو عام جلسو سڏايو ويو، جنرل گياپ انهي جلسي جو احوال ڏيندي لکي ٿو:

”جيڪي به ماڻهو انهي جلسي ۾ موجود هئا تن کي ياد هوندو ته ڇاڇا ٿيو. انهي جلسي ۾ حڪمت پهتو. ڪيترن ڏينهن کان لڳاتار مينهن جي

اوٽ ۾ پيٺي. درياءَن جي اٿل هئي. جهڙ جهنگ
پڌرو پيو هو. رستا پاڻيءَ سان ڀريل هئا. جنهن پاسي
چاچا هو پئي آيو، تنهن پاسي ڪان پيا ٻه ڪيترا
ڀاري ناري جلسي ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ پئي آيا ته وات
تي ڏنائون ته هڪڙي ڪنان تار نئي گهوگهٽ
ڪندي پئي وهي! ماڻهو ويهي رهيا ته پل پاڻي
ڪجهه گهٽ ٿئي. پاڻيءَ جي گهٽ ٿيڻ جي انتظار
۾ ويٺا هئا، پر هو نڪا ڪئي هم نه تم، هڪ تڙ
جا چچي اُٿان ڏوڪي نئي ۾ گهڙي پيو. ٻيا ماڻهو
اهو ڏسي لاچار آهستي آهستي سندس پٺيان نئي ۾
گهڙيا. اسان جو خيال هو ته انقلابي قومي مجاهدن
کي تقريرن ۾ ٻڌائيندا سين ته خطرن جي پرواهه نه
ڪجو ۽ پوڙهو هجي، چاهي سوڪ، اڳتي وڌندا رهجو.
پر چاچا جنهن صحيح وقت تي اڳتي نڪاءُ ڪيو،
تنهن ڪان پوءِ ماڻهن کي اهو سبق ڏيڻ جي ضرورت
ئي ڪانه رهي ته ڪو خطرن جي پرواهه نه ڪجي."
(انقلاب نمبر ۴)

هوچي منهم جي هڪڙي ساٿيءَ هوانگ ڪوڪ هن
بابت لکيو آهي:

"جن ڏينهن انقلابي قومي مقابلي جي تحريڪ
شروع ٿي، تن ڏينهن هو هارين سان گڏ رهندو هو.
انهن جهڙا پوري رنگ جا ٿلهاسوٽي ڪپڙا پائيندو
هو ۽ جيڪي به بندشون ٻين سان لاڳو هيون، پاڻ به

انهن جي پوئواري ڪندو هو. جڏهن به ڪو بمبار هوائي جهاز ڳوٺ جي مٿان لنگهندو هو ته هو به ٻارين وانگر انهن سان گڏ ڊوڙي وڃي ٻنين ۾ لڪندو هو. ان کان پوءِ هو آنگ ماپ نالي ڳوٺ ۾ ٻيلي جي وچ ۾ هڪ جهوپڙيءَ ۾ رهندو هو، جيڪا هڪڙي دڙي تي ٺهيل هئي. جهوپڙيءَ جي ڇت تمام هيٺ هئي ۽ چئني پاسي کليل هئي. هن وٽ هڪ ننڍڙي ٽائيپ رائيٽر، ٻن ٽن پتلونن، لکڻ جي ڪاغذن کان سواءِ ٻيو ڪو به سامان سڙو يا شيءِ شڪل ڪانه هوندي هئي. هن جو ساٿي هڪڙو ڪتو به هوندو هو. پر ان کي به شينهن کائي ڇڏيو، جيڪي رات جو ان ٻيلي ۾ پيا چڪر هڻندا هئا."

احوال نمبر ٥

هوچي منهه جپان خلاف جنگ ڪرڻ لاءِ چين جي ليا چو ڳوٺ مان ويٽنامي عوام ڏانهن ٦ جون ١٩٤١ تي هي بيان نشر ڪيو.

"محترم بزرگو، محب وطن شهريو، دانشورو، ٻارڙيو، مزورو، واپاريو، سپاهيو ۽ پيارا ساٿيو!

جرمني هٿان شڪست کائڻ کانپوءِ فرانس ۾ ڦڙڦوٽ پئجي ويئي ...... هن بزدل ٽوليءَ اسان جو وطن جپانين جي حوالي ڪري ڇڏيو ...... اڳي اسان جي قوم کي فرينچ ڦورو ڦريندا لٽيندا هئا. هينئر اسان جي ساڳي بدقسمت قوم جپاني ڦورون جي غلام ٿي ويئي آهي.

اسان جي قومي سورمن ۽ سرويچن لاءِ ۽ هونگ جي اولاد جيءَ ۾ ڪروڙ مائهن پڪو پهه ڪيو آهي ته هاڻي اسين اها ذلالت هرگز برداشت ڪانه ڪنداسين. آزادي جو وقت اچي سويو آهي... اڳئين زماني ۾ جڏهن اسان جي ملڪ لاءِ منگولن جي حملي جو خطرو پيدا ٿيو ته اتان جي گهراڻي جا بزرگ مقابلي لاءِ ميدان ۾ نڪري پيا. هيئنر اسان کي به پنهنجن وڏن جي نقش قدم تي هلڻو آهي:

"دولتمند، سپاهيو، مزدورو، هاريو، دانشورو، واپاريو، نوجوان مرد ۽ عورتو!

اڄ توهين حب الوطني جي جذبي سان ثمتار آهيو هيئنر قومي آزاديءَ لاءِ پاڻ هر شيءِ قربان ڪري سگهو ٿا. اچو ته فرانسي ۽ جپاني فاشستن ۽ سندن چاڙتن کي تباه ڪرڻ لاءِ پاڻ ۾ ملي هڪ ٿي وڃون!

آزاديءَ جا مجاهدو! وقت اچي ويو آهي! بغاوت جو جهنڊو اوچو ڪريو! توهانجي امر ويتنام جو سڏ توهانجي ڪنن ۾ پري پيو...

فتح ويتنام جي انقلاب جي ٿيندي

فتح دنيا جي انقلاب جي ٿيندي!!

احوال نمبر ٦

١٩٤٢ع ۾ هوچي منهه چين ويو جتي اتي جي حڪومت گرفتار ڪيس ۽ پوءِ اها ڳالهه مشهور ٿي ويئي ته هو جيل ۾ مري ويو. انهيءَ واقعي جو ذڪر ڪندي" سندس ساٿي ۽ ويتنامي وزير دفاع ۽

جنگ مشهور گوريلا ماهر ۽ سپہ سالار پروفيسر گياپ لکي ٿو:

هڪڙي ڏينهن مون کي وان ڊونگ جو خط مليو جنهن ۾ چاچا هو جي چين جي ڪومنتانگ سرڪار جي جيل ۾ مرڻ جو اطلاع ڏنل هو. اها خبر ٻڌي صدمي کان اسان جا حواس خطا ٿي ويا. اسان چاچا جي ياد ۾ تعزيتي جلسو ڪيو. جنازي جو خطبو لکڻ لاءِ ڪامريڊ ڊونگ کي مقرر ڪيوسين. اسان چاچا جي پيتي کولي، سندس يادگار نشانيون ګولي ڪڍيون. هڪڙي پيساني کي چين موڪليوسين ته سندس قبر ګولي لهي. پر ٿورن ڏينهن کان پوءِ اسان کي هڪڙو خط مليو، جيڪو چين مان موڪليل هو. انهيءَ ۾ ڪي مصرائون لکيل هيون، جي اسان سمجهيون ته چاچا هو جون چيل هيون.

”هي جيل جي چوٽي! تي جڳ مڳ ڪندڙ ڪڪرن جا ولر، هي ڪڪرن جي ٽولين کي ڇهندڙ اوچي گهاٽ وارا جبل، اڪيلو ئي هلندو وتان. بس هڪڙو جذبو سينا ڪٽيو هردم لڪيني، اڳيان پيو ڦريم ڏکڻ (يعني پنهنجي وطن ويٽنام) جو آسمان ۽ دل ۾ سڄڻ تجي ياد جون لهرون ترتي آيون اٿم.“

اسين ڏاڍا خوش به ٿياسين ۽ ڏاڍا حيران به ٿياسين. پڪ اسان جو ساٿي، جيڪو چاچا جي قبر ګولڻ ويو هو سو موٽي آيو ۽ اچي ٻڌايائين ته ”چاچا هو برابر

گذاري ويو آهي!" اسان چيس "پيليو آهين! چاچا جيئرو آهي. هي خط لکيو اٿس." هن چيو ته "خود چيني گورنر مون کي چيو: "سوليو! سوليو!" (مري ويو! مري ويو!)" اسان سمجهايس ته "تون پيليو آهين! گورنر چيو هوندو "چوليو! چوليو!" (بلڪل تندرست آهي بلڪل تندرست!)

احوال نمبر ٧

هوچي منهه ان پيري چيل جي قيدخانن ۾ جيڪي سٺو، تنهن جو احوال فرينچ مصنف لاکوتيواز هيئن ڏنو آهي:

"هوچي منهه ١٥ مهينا زنجيرن ۾ جڪڙيل، خارش ۽ ڦٽن سان پيڙيل، عادتي ڏوهارين سان گڏ، ڦاسيءَ جي سزا مليل قيدين سان هٿڪڙيءَ ۾ پڌل، چين جي هڪڙي جيل مان ٻئي جيل ڏانهن ۽ ٻئي مان ٽئين ڏانهن گهليو رهيو...

"هڪڙي قيدي جنهن کي هوچي منهه سان گڏ ساڳي بيڙي لڳل هئي، سو هڪڙي ڦهر سياري جي رات هوچي منهه مٿان ٽيڪ ڏيئي ليٽندي ليٽندي ٿڌو ٿي ويو، مري ويو. هو نانگ جيل کان تس تسي جيل ڏانهن ۽ ڪومين کان ليوچو جيل ڏانهن، ڪوهن جا ڪوهه پيءَ. واري طوفان ۾ گهليو رهيو. کيس سدائين پيرن ۾ بيڙيون ۽ هٿن ۾ هٿڪڙيون پيل هونديون هيون. اڪثر کيس گچيءَ ۾ لوهي ڳٽ

وجهي گهلبيندا هئا. هو ڪڏهن به پنهنجي ارڏائي ۽ فولادي ارادي جي ڪري جيترو رهيو ۽ ايذيون اٿانگيون ۽ سوشمار منزلون ڪيون. ۽ ايذا عذاب سهي به جيترو رهجي ويو.“

قيد واري زماني ۾ هن ڪيترا بيت ۽ نظم لکيا.

احوال نمبر ٨

هڪڙي بيت ۾ چوي ٿو ته

”توهان اسان جا جسم قيد ڪيا آهن، پر اسان جا ذهن توهان ڪان هرگز قيد ٿي ڪونه سگهندا.“

ٻئي گيت ۾ چوي ٿو ته

”جانور اڪرين ۽ مهرين جا ڪيڏا نه ڏڪ سهن تا، پر ان عذاب سهڻ کان پوءِ به سندن منهن ڪڏهن نه اجريو، اجها ٿيو پون. ساڳئي طرح ماڻهو ۽ قومون به بدنصيبي ۽ مصيبت جون مهريون سهي، چڙهي، ڇنڊجي ۽ سهڻا ٿيو پون.“

جونئي سان ٻريل قيدي ساٿين، ڪني ننڍي ۾ بيٺل ڏسي چوي ٿو ته

”اڪ ٻوٽي ڪان پوءِ جنهن ڪي ڏسو سڀ نوڪ! نيڪ ۽ بد جو فرق ڇا ڪان پوءِ ڏسي ٿي ته انسان ڇائي جنم کان نه نيڪ آهي نه بد، سماجي ماحول ئي انسان کي سٺو يا برو ڪري ٿو. قيدخاني جي سختيءَ جو احوال هن شعرن ۾ ڪيو آهي.

”هي قيد خاني جي وحشت! هي اڪيلو قيد!! هنن مون کي جيڪي چار مهينا گذريا آهن سي ذهن ۽ سالن جي تڪليف کان به ڳرا تا لڳن!!“

ڪڏهن جيل ۾ ٻاهرين گلن جي خوشبوءِ سرهاڻ ايندي هئي ته ان بابت لکي ٿو.

”گل ٽڙن ٿا ۽ ڪومائجن ٿا. ڪين خبر ٿي ڪانهي ته ڇا ڪهاسون ۽ ڇا ٿي وڃاسون! خوشبو قيدخاني ۾ به گهڙيو اچي ٿي ۽ قيدي جي ڏکوئيل ۽ مصيبت جي ماريل دل ۾ اهي سڳنڌيون ۽ مهڪارون ڦريون دانهون ڪوڪون بڻجيو پون!!“

انقلابي قومي شاعرن کي چوي ٿو.

”پنهنجي شعرن کي رڳو جوڳو لباس پهرايو! شاعرو! پنهن جي شعرن کي بحر ۽ وزن ڏئي ورتو، هاڻي انهن کي جنگ جو فن سيکاريو، ته توهان جا شعر گوليون بڻجي، قوم جي ۽ عوام جي دشمنن جون دليون چيرين!!“

احوال نمبر ٩

٢ سيپٽمبر ١٩٤٥ع تي فرانس خلاف اعلان جنگ جي موقعي تي تيل جلسي ۾ هوچي منهه هيٺين تقرير ڪئي.

”٨٠ سالن کان به مٿي اسان جي ملڪ کي غلام بڻائيندڙ فرينچ سامراجين آزادي برابري ۽ ڀائپي جي نشان (يعني ڏيڍ صدي اڳ جي فرينچ جمهوري

انقلاب جي) ته رنگي جهنڊي جي آڙ ۾ اسان کي ڦريو ۽
اسان جي قوم تي ظلم ڪيا. اسان کان اسان جون سياسي
آزاديون کسيون، وحشي قانون ٺاهيا، اسڪولن بدران
قيد خانا ٺهرايا. اسان جي آزاديءَ جي بغاوتن کي
رت جي درياءَ ۾ ٻوڙيو. اسان جي نسل کي آفيم
۽ شراب رستي بيهوش ڪيو. اسان جا مال ملڪيتون
اسان جا گهر، ڳوٺ، ٻنيون ٻارا، جهنگ ۽ ٻيلا ڦريا
۽ اسان تي ڳريون ڍلون ۽ ٽيڪس مڙهيا. اسان جي
واپارين کان واپار کسيو، اسان جي نوڪرين وارن
ملازمن کان غيرانساني ڪم ورتا. تان جو اسان جي
قوم جو رت، چم، ماس، ڪوري ڪاٺي ويا آهن ۽
اسان جو رڳو هڏائون پڃرو وڃي ڇڏيو اٿن.

انهيءَ ڪري اسان، نئين ملڪ ويٽنام جي عارضي
حڪومت جا وزير ۽ عوام جا نمائندا اعلان ٿا
ڪريون ته اسان فرينچ سامراجين کي تسليم نٿا ڪريون.
هنن اسان جي قوم ۽ وطن تي جيڪي معاهدا زوري
مڙهيا آهن، تن کي نٿا مڃيون. فرينچ اسان جي مدد تي
جيڪي دعوائون ٿا ڪن ۽ حق ٿا چڪين، تن کي
قبول نٿا ڪريون. اسين ويٽنامي يڪ زبان ۽ يڪ دل
ٿي فرينچ قبول نٿا ڪريون. اسين غلاميءَ جي ڳٺ
خلاف محڪم آزادي سان لڙائي جاري رکڻ جو اعلان
ڪريون ٿا."

احوال نمبر ١٠

فرينچ مصنف لکي ٿو:

”١٩٤٦ع ۾ ”هو“ فرانس جي سرڪاري مهمان طور فرانس ويو، اتي هن کي فرانس جي صدر ورنول، هوٽل ”دوويول ۾ دعوت ڏني. شروع ۾ هن کاڌي کائڻ کان انڪار ڪيو پر پوءِ هن هڪڙو سهڻو صوف ڪڍي پنهن جي کيسي ۾ وڌو، صدر ورنول واڳڙو ٿي ڏسڻ لڳو. ايتري ۾ هوچي منهه هوٽل مان ٻاهر نڪري ويو ۽ تڪڙو تڪڙو اهي جيڪي ماڻهو سندس استقبال ڪرڻ لاءِ آيا هئا ۽ هوٽل جي ٻاهران نعرا پئي هنيائون تن مان هڪڙي ننڍڙي ڇوڪريءَ کي وچي صوف ڏنائين......“

احوال نمبر ١١

١٩٤٥ع ۾ ويٽنام جي صدر ٿيڻ کان پوءِ سندس پهرين تقرير ۾ هن ٻارن کي خطاب ڪيو.

”منهنجا پيارا ٻارؤ!

اڄ سرءُ جي وچ جو ميلو آهي. توهان جي ماءُ پيءُ توهان کي لالٽين، رهل، ڦتاڪا ۽ پيا ڪيترائي رانديڪا وٺي ڏنا هوندا ۽ توهان تمام خوش ٿيا هوندا. توهين خوشيون پيا ڪريو ۽ توهان جو چاچو به توهان سان خوشين ۾ ڀائيوار آهي. ٻڌايو ته ڇو؟ پهرين ته انهيءَ ڪري جو مون کي توهان سان تمام گهڻو پيار آهي. ٻيو هي ته انهيءَ ڪري جو اڳئين سال هن ساڳئي ميلي جي ڏينهن ۾. اسان جو ملڪ ظلمن جو شڪار

هو ۽ منهنجا پيارا پيارؤ توهين ننڍڙا ننڍڙا غلام هئا. هينئر هن سال ويٽنام وري هڪ دفعو آزادي ورتي آهي ۽ توهين هينئر هڪڙي آزاد ۽ خودمختيار ملڪ جا ننڍڙا وارث آهيو. اڄ جيتريون ڪيتريون خوشيون ڪريو. مون کي اميد آهي ته سياڻي توهين پڙهڻ ۾ مشغول ٿي ويندؤ. ڇا توهان سيني کي ويٽنامي ٻولي ۽ ان جي الف-ب اچي ٿي؟ جن کي نٿي اچي سي جلد سکي وٺن...... ايندڙ سره جي ميلي ۾ اسين ٻارن ۽ ٻڍن ٻنهي جي ميلي ملهائڻ جو بندوبست ڪنداسين. توهان جو ڪهڙو خيال آهي؟....

..... هن سال آءٌ توهان کي ڪابه سوکڙي ڪونه ٿو ڏيان، جهجها جهجها سلام ۽ پيار ٿو موڪليان....

احوال نمبر ۱۲

فرينچن ٺاهه جا واعدا ڀڃي ڇڏيا ۽ ۲۰ ڊسمبر ۱۹۴۶ع تي هنن دغا سان اوچتو ويٽنامي مجاهدن ۽ سندن آزاد حڪومت تي حملو ڪيو. هوچي منهه ۽ سندس ساٿي جنرل گياپ ڏري گهڻ گرفتاري کان بچي وري پراڻن ٻيلن ۽ ٻنين ۾ وڃي لڪا. انهن موقعي تي هوچي منهه پنهن جي قوم ڏانهن هي پيغام موڪليو.

”منهنجا همير وطنو! انساني ڪوس کان بچڻ ۽ صلح ڪرڻ لاءِ اسان ڪيتريون ئي رعايتون ڏنيون آهن پر جيتريون رعايتون ڏيندا ڏيون، اوترو هو انهن جو ناجائز فائدو وٺن ۽ اسان جي حقن کي ڪچلين ٿا.

.... هاڻ اٿين نه ٿينداوء ملڪ انهن جي حوالي ڪري پيهر غلامي ۽ خواري جي کڏ ۾ ڪرڻ کان بهتر آهي نه جيڪو اٿون سو سڀ وطن تان صدقو ڪري ڇڏيون.

منهنجا هم وطنو! اٿي کڙا ٿيو!

جنهن وٽ رائيفل آهي، اهو رائيفل کڻي، جنهن وٽ تلوار آهي اهو تلوار کڻي، جنهن وٽ تلوار به ڪانهي، اهو ڪهاڙيون ۽ ڏنڊا کڻي اٿي کڙو ٿئي!....

.... اسان جي آڏو ڪيتريون ئي مشڪلاتون ۽ رڪاوٽون اچن ته به اسان کي هر قرباني ڏيڻ لاءِ تيار رهڻ کپي. فتح اسان جي ٿيندي....“

سورهيہ قوم جو سدا حيات سورمو!

ڪرڪنا لاهي سگهن نہ سنا ڪڏهن

اوسيئڙو آهي، ڪاهوڙين کي پنڌ جو. (شاه)

"....منهنجي زندگيءَ ۾ ڪيتريون ئي لاهيون چاڙهيون آيون. ٻڪرون چاريم، رولاڪ سٺم، هوٽل جي بيرا گيري ڪيم، بورچي ٿيس، رستي تان برف ويچڻ وارو ٿيس، ريل جي انجڻ ۾ ڪوئلن وجهڻ جو ڪم ڪيم، فوٽو گرافري سکيم. اهڙي ريت مون زندگيءَ جي ڏکن سان مرڪندي اکيون اکين سان ملايون آهن. آءٌ سچ جي ڳولا ۾ ڳوٺ ڳوٺ رليس ۽ ملڪن جا ... پيرن هيٺان لتاڙيم....

"....آءٌ خالي صاف شفاف دل ۽ ٻن سگهارن هٿن سان ازلي سچ ۽ ابدي حقيقتن جي ڳولا ۾ روانو ٿيس....

"....آءٌ هند هند ويس. آفريڪا بہ ويس، انگلينڊ بہ پهتس ۽ آمريڪا ۾ بہ قدم رکيم....

"....جنهن بہ تحريڪ ويٽنام جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد ٿي ڪئي، تنهن شڪست ٿي کاڌي. آءٌ جڏهن بہ انهن ڳالهين جي باري ۾ سوچيندو هوس تہ منهنجي دل لهي ويندي هئي.... تنهن هوندي بہ منهنجي دل ۾ آزاديءَ حاصل ڪرڻ جي جيڪا آگ پئي جلي، تنهن جي لاٽ ڪي مون ڪڏهن بہ وسامڻ نہ ڏنو...."

صدر هوچي منهہ

پڙهندڙ نسُل . پ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين " اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ "لُڙهندَڙ نَسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڀُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڄوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان "پڙهندڙ" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، بين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَـنَ) کا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو کـو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿـو تـہ پَـڪَ ڄاڻو تـہ اُهو ڪُوڙو آهي. نـہ ئي وري پَـنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪـو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہِ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻـن جا پَـنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَـنَ بہ مختَلِف آهـن ۽ هوندا. اُهي ساڳِئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، پَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. پين لفظن ۾ پَنَ کا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَـنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِيـن. اهڙي حالت ۾ پَـنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَـرڻ جـي اُصـولَ هيـٺ ڏي وَٺُ ڪنـدا ۽ غيرتجـارتي -non commercial رهنـدا. پَنَـن پـاران ڪتـابن کـي ڊِجيِٽـائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪـو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيِٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَـن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ باروڊَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.
... ...
جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو بوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛
... ...
ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........
... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اٽڃاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ "هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو" ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻچاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻَ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪِي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)